

302.939

1973

**MÚZEUMI
KÖZLEMÉNYEK**

1973

2-3

ORSZÁGOS MÚZEUMI TANÁCS

2

**MÚZEUMI
KÖZLEMÉNYEK**

1973

2-3

ORSZÁGOS MÚZEUMI TANÁCS

művelése mellett egyenrangúan vállalják az általános műveltségnek technikai ismeretekkel való, társadalmi méretű feltöltését. Az ismeretgyűjtés és az ismeretközlés mai metodikája nem lezárt valami; nem irreális cél tehát a technika mindennapos változásaiból eredő közismeret-anyag számára új módon ható, szélesebb kisugárzású területet megnyitni, hogy a technika terén is megvalósítható legyen a végtelen szalag módján újuló tudományos és gyakorlati eredmények közismereti elemeinek az általános műveltség különböző fokozatain szükséges tömegoktatása. Ezt elérendő mindenekelőtt a tudományos munka tisztességül kell elfogadni a tudomány eredményeinek népszerűsítésére irányuló múzeumi s bármely más intézményi tevékenységet, megkövetelve attól a szemlélet, a tartalom és módszer tudományosságát.

Jánossy akadémikus szerint "minden, ami tudományosan megoldott kérdés, az népszerűsíthető is, s többé-kevésbé érthetően meg is magyarázható."⁺ Úgy gondolom: az idézett mondatban megjelölt "többé-kevésbé" arányon múlik, hogy amikor a tudományos és technikai forradalom szétfeszíti társadalmunk avuló berendezéseit, jól fogja-e érezni magát az ember az új atmoszférában, értője lesz-e az új létrejöttének, felismeri-e törvényeit és céljait, javára, örömeire telítődnek-e életének új keretei a közműveltség egyre gazdagodó adattárából. A szocialista közösségi létforma mindeme kérdésekre pozitív válaszokat érlel a technika tudás-tartományában is.

Mielőtt a szocialista kultúrforradalom beleszólt volna a tudomány-népszerűsítésnek korábban esetleges ütemű és negatív tömeg-tendenciákat dajkáló fejlődési menetébe, akkor még hiányzott abból az ember-célú tervszerűség, hiszen a technika eluralkodásának elsősorban nem az emberiség általános jólétét, hanem a tulajdon-elv kiszolgáltatását kellett biztosítani. Azóta már természetessé vált, hogy a társadalomnak a szervezett oktatási keretből kinőtt, különböző kategóriái igénylik a technika-tárgyú ismereteket, s azok megszerzésének formáit a közművelődés intézményeiben, programjában kell megtalálniuk. Ez a feladat teszi egyre sürgetőbbé a múzeumi terület ismeret-átadó kapacitásának megnövelését a technikai témák irányában is. Mindenekelőtt pótolni kell a magyar múzeumi hálózat nagy hiányosságát: üzembe kell állítani mielőbb a technikának az irodalommal, művészettel, néprajzzal azonos tekintélyű közgyűjteményét. Ennek során (s ezt nem árt idejekorán leszögezni) nem követhetjük egyik, néhány évvel ezelőtti, várostörténeti kiállításunk rendezői elvét, amely "elsősorban a művelt nagyközönség számára" kívánt áttekintést adni, s csak azután ismereteket nyújtani a témát alig vagy nem ismerők számára. A múzeumnak ez is, az is lényegét meghatározó feladata. Csak a sorrendet kell megfordítani! A műszaki múzeumnak is (s annak leginkább) a népművelő élmények közvetítését kell első helyre sorolnia kiállítási munkájában, s ennek a népművelési feladatkört a ma-

⁺ Jánossy Lajos: A tudományos ismeretek népszerűsítéséről (Népszabadság, 1972. febr. 12. 7. old.)

ga összetettségében kell ellátnia. Vagyis a múzeumi kiállításnak alkalmasnak kell lennie:

1. az iskolai oktatás progresszív igényű kiegészítésére,
2. az ismeretterjesztés általános követelményeinek minden oldalú ki-elégítésére,
3. a tudományos világnézetre nevelés társadalmi szintű és méretű, permanens szolgálatára.

1919-ben a Közoktatásügyi Népbiztosság Múzeumi Direktóriuma legfőbb irányelvei közé iktatta, hogy "a munka története" keljen életre a proletár-állam múzeumaiban. Ez a munka eszközeinek, módjának, a technikának és technológiának muzeális kultúrérték rangjára emelését jelentette általános elvként először a magyar kultúrtörténetben. A munkások részére tartott tárlatvezetések, a kultúrpolitikai célú múzeumi munkás-tanfolyamok, a tudományos ismeretterjesztő üzemi kirándulások azonban elmúltak a tanács-hatalommal együtt. A munka - a technika - múzeuma cél maradt továbbra is. Cél, amelyhez máig sem jutottunk el egészen. Minthogy azonban ma már hatalmas lépésekkel közelebb vagyunk létrejöttéhez, idézni és vállalni kell a Tanácsköztársaság múzeumügyi reformjainak ezt az elgondolását, tovább kell azt fejleszteni, korszerűsíteni, vagyis a technika tervezett magyar múzeumának minél előbb el kell jutnia oda, hogy általa a közműveltség posztulátumai a kor kívánalmai szerinti technikai ismeretekre is kiterjedhessenek.

Erre az új múzeumra vár az a feladat is, hogy megszervezen egy széleskörű múzeumi kooperációt tekintetben, hogy minél több más témájú közgyűjtemény is foglalkozék a maga kiállításában előforduló egyes technikai vonatkozású, közismereti kérdéseknek megfelelő mértékű megvilágításával. A kooperáció keretében be lehet majd iktatni a múzeumok közművelődési előadás-sorozataiba egyes múzeumok tematikájához kapcsolódó, technikai ismeretterjesztő előadásokat, hasonló tárgyú szemléltető anyagok bemutatását, filmek vetítését, nemkülönben múzeumi szervezésben ipari vagy mezőgazdasági üzemlátogatásokat és üzemekben az üzem dolgozóinak tartandó ismeretterjesztő előadásokat. (Mindez - az üzemi előadások kivételével - már ma is megtörténik a Mezőgazdasági Múzeumban.)

A munkaérték alapján rendeződő társadalmunk technika iránti sokoldalú érdeklődését jelzik egyes múlttá vált ipari ágazatoknak az országban imitt-amott (a fővárosban is) múzeumházzá mentett emlékei is. Ilyen az öntöde-múzeum, a képfestő-, a malom-múzeum, vagy a társadalmi intézmények közül a postáé, a tűzoltásé és egyéb, a technikatörténet illetékességébe tartozó gyűjtemények mellett a létesülés időrendjében is első közlekedés-ügyé. Nem is kis kör ez már, de bővítésre vár, mert - periculum in mora - a kihalt mesterségek megszűnése, technikák és eszközök eltűnése

⁺ Gerelyes Ede: A Magyar Tanácsköztársaság múzeumügye. (Múzeumi közlemények 1969. 2. 18. old.)

a fejlődésnek mindennapos velejárója. A születő műszaki múzeumra vár a feladat, hogy országosan szélesítse és a megyei múzeumhálózat programjával egybehangolva összefogja az átalakuló termelő tájak technikai jellemzőinek teaurálását a tudomány és a közművelődés céljaira.

Az általános műveltség technikai tartalom-hányadáért természetesen nemcsak a múzeum felelős. A népművelés szerteágazó területén munkálkodnak országos és helyi intézmények, amelyek tárgyi felkészültség, módszeres gyakorlat és szervezési adottságok birtokában biztos hatásfokkal tudnák a művelődést egyebekben is sokoldalúan gazdagító tevékenységüket a technikai ismeretek közvetítésére fokozottabban kiterjeszteni. Falusi kultúrházaktól a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatig, iskolai szakköröktől a Hazafias Népfrontig a társadalom számos területét termékenyítik évről-évre változatos tartalmú népművelési programok, de vizsgálva azokat, kiderül, hogy a műveltség-gyarápítás számára technikai ismereteket alig vagy egyáltalán nem sugároznak. Csak egy példát! A TIT 1973 novemberében a Kossuth Klubban meghirdetett 53 előadásából egy volt műszaki tárgyú (gépkocsitéma). 1972 október és november hónapokban 68 értelmiségi színvonalú, tartalmi és rendezési értékben magasrendű ismeretterjesztő előadásból 5 volt technikai vonatkozású, ezek közül négynek a gépkocsi, egynek a műanyag volt a témája. Volt végül egy előadás, amely "a műszaki ismeretterjesztés új útjai" címen útmutató értékű módszeri összefoglalást adott. Jó lenne remélni, hogy a metodikai útmutatás a műszaki ismeretterjesztés gyakorlatát is aktivizálja arra hivatott közművelődési szerveink munkaporondján. A kultúrpolitikai irányításra vár a feladat, hogy a közműveltség korszerű bővítésére szervezett minden társadalmi szerv, intézmény, köztük a múzeumok profiljában arányos helyet kapjon a tudományos eredményeket népszerűsítő ismeretterjesztés kötelezettsége, annak keretében az embert körülvevő technikai világnép kialakítása.

Értelmiségi és fizikai dolgozóink zömének mindennapi munkája - hol közelebről, hol távolabbról - összefüggésben van a technika állandó változásai-val, az ezek alapján újuló módszerekkel, szerszámokkal, felszerelésekkel, technológiákkal. Értelmiségi és fizikai dolgozóink zömének tehát ismernie kell az okokat, értenie kell a folyamatokat, amelyek munkája menetét, a termelés módját, a termelékenység mutatóit társadalmilag hasznos változások irányában befolyásolják. Ehhez elég - de szükséges is - a dolgozó tömegek számára annyi információ, amennyi közérthetővé teszi a technika és termelés, a munka és ember kapcsolatait, kielégíti az ismeretszerzésnek az emberben öröktől gyökeredző igényét, és ezáltal közelebb visz a társadalmi tudat szocialista emberi méltóságához.

BARBARITS LAJOS

Az új-legújabbkori történeti muzeológia emancipációja

Az új-legújabbkori történeti muzeológia elvi, gyakorlati és - velük és bennük - egyúttal módszertani kérdéseinek megismerése útján már előre-felé lépünk. E folyamat korábbi problematikája érzékeltetéséhez HEGELt idézem, aki KANTot bírálva írta a következőket: "... a megismerés vizsgálata nem történik másképp, csak a megismerés útján: ezt az úgynevezett szerszámot megvizsgálni nem egyéb, mint azt megismerni. Megismerni akarni azonban mielőtt megismerünk, éppoly képtelenség, mint ama skolasztikus bölcs szándéka, aki úszni akart megtanulni, mielőtt a vízbe merészkedik".

Már vagyunk egynéhányan olyanok, akik így vagy amúgy tehattünk valamit az új-legújabbkori muzeológiáért. Az előbbi idézet szóhasználatával élve: már a nagyvízben úszkálgatunk, hogy tempózva kereshessük a helyes út-irányt. Ilyen körülmények között, ha a szakág művelői vitakoznak, a nézeteltérések tisztázása csak termékeny lehet. Veszélyt látok azonban fennforogni abban, ha "nem együtt úszók" részéről fékező vélemények, tanácsok hangzanak el, mert ezek - még ha jó szándékúak is - néha zavart-keltő hatásúak. Amióta az új-legújabbkori muzeológia műtárgyválogatásában a művészettörténeti szemlélet előjoga szerencsésen megkopott, két olyan jelszó vindikál magának vétőjogot, amelyek értékét valódi jelentőségük szintjére sürgősen le kell szállítani. Az egyik a néprajztudomány helyett nyilatkozik, a másik "célgújítás"-nek nevezi magát.

I.

Hangsúlyozni kívánom, hogy mondandómban nem az új-legújabbkori történeti muzeológia és a néprajztudomány valamiféle feltételezett vitájával foglalkozom. Célom csupán a gazdag múltú néprajztudomány és a kibontakozó új-legújabbkori muzeológia viszonyának néhány kérdésére fényt vetíteni tekintve, hogy e viszony kérdéseit köreinkben ismételtelen felvetik.

Noha a kérdést az új-legújabbkori történeti muzeológia szemszögéből vizsgálom, elkerülhetetlen, hogy néhány vonatkozásban a néprajztudományról szót ejtsek. Másképpen ugyanis nem térhetek rá annak elemzésére, hogy mennyiben célszerű szakágunk számára a néprajztudomány valamelyik vonásának hasznosítása.

+ + +

A néprajz tárgyának meghatározására nem vállalkozom - nem is érzem erre magam illetékesnek -, de nincs is szükség rá. H. FREUDENTHALra

utalok (1), aki 91 szerző 1890 és 1952 között kelt idevágó - a német néprajzra vonatkozó - véleményét sorakoztatta fel kronológiusan. E vélemények jelentős eltérései számunkra arra szolgáltatnak tanulságot, hogy egy a társadalomtudományok rendszerébe sorolt tudományzokról vallott felfogások hogyan követik a közgondolkodásnak, a filozófiai nézeteknek, sőt közvetlenül magának a politikai kurzusnak is az alakulását.

E felsoroláson túl azokkal a szerzőkkel kell egyetértennem, akik kijelentik, hogy a néprajz nem a népről szóló tudomány, elnevezése tisztán konvencionális jelentésű, és nem a tárgyáról szóló diszciplína adekvát elnevezése. Vagy ahogy felfogását erről HOFFMANN Tamás (2) árnyaltabban a következőképpen fejezi ki: "Az európai szakirodalomban az ethnographia, az ethnologia és a folklór terminus technicus-nak, nemkülönben a Volkskunde tudományrendszerbeli kategóriájának koronként és művelőiként változó, általában egymásba ötvöződő jelentéstartalma van. Ezek a jelentésváltozások az egyes irányzatok tudományelméleti és tudománypolitikai helyzetében nyelik magyarázatukat."

Az érzékelhető relatív vonások azonban korántsem jelentik azt, hogy a néprajztudomány egy-egy adott időszakban és területen lényegében ne tudná, hogy mit akar, még ha a célját illetően eltérő irányzatok osztják is meg egymás között a lehetőségeket; az eltérések mellett mutatkozó lényeges átfedések ugyanis általában közös nevezőt is jelentenek számára. Tekintsünk csak bele a tudományszak önéletrajzába: "A kezdet kezdetétől fogva uralkodott az a nézet, hogy a parasztság felfedezett kultúrája valami régi állapot, amelyen egykor az uralkodó osztályok is átmentek, amelyen messze túljutottak, de ami egykor közös volt az egész népben, tehát a fejlődésnek valami korábbi szakasza. Ez a felfogás ugyan kezdetben olyan túlzott megfogalmazásban nyert kifejezést, hogy a parasztság ősi hagyományokat őriz, műveltségi elemei az 'ősi' állapotot tükrözik... Ez egyes kivételes jelenségekre nézve ugyan igaz, de általában tévedés."

Az idézett szavakkal VARGYAS LAJOS (3) válaszolja a magyar néprajztudomány első időszakát, ki nem mondottan arra is utalva, hogy a felsorolt babonás elemek a kortárs muzeológusból már kivesztek. Vagy-vagy alapon ezt el is kell fogadni, de közben nem feledkezhetünk meg arról, hogy a romantika időszakában kiépülő vagy kiépítendő polgári társadalmak hangadóí verték a közgondolkodásba - ha különböző országokban különböző formákban is - a kor ideológiáját, s az ő eszmei fegyvertárukban született meg az etnográfia tudománya. Ez eredendő terhelésből táplálkozó kísértés maradéktalan leküzdése a muzeológus érdemeit is dicséri. Ezzel a körülménnyel HOFFMANN Tamásnak (4) az etnográfia törvényes atyjára vonatkozó megállapítása is számol: "Az etnográfianak az általános tudományos munkamegosztásban való elhelyezése kétségtelenül W. H. RIEHL úttörő eredménye. Azonban nem hallgathatjuk el, hogy ez az a kérdéskomplexus, amely szerzőnk értelmezésekor az utóbbi száz év folyamán a félreértések melegágyává válhatott. Főként azért, mert e riehl koncepció, bár nagyon kúszán és következtelenül, de kétségtelenül mítoszteremtő idealista gondolatrendszerével átszővi - olykor egészséges - részleteredményeit."

(Nem hallgathatom el, hogy világeletemben dilemmában voltam én is, ha egy-egy néprajzi kiállítás megnyitóján a nemzeti géniuszt említette a néprajzos szónok: ezt a szót a közösség védőszellemé, istensége értelmében használja-e, vagy úgy, ahogy az Új Magyar Lexikon 2. értelmezése fogalmazza meg: "átvitt értelemben: kimagasló szellemi tehetség, alkotó készség; lángész, lángelme". Bizonytalanságom akkor múlt el jórészt, amikor a közelmúltban legnevesebb költőnk - akit a néprajz gondolatkörében sem lehet avatatlan személynek tekinteni - gyönyörűen találó megállapításokkal teli méltatásában, féltucat-milliós hallgatóság előtt kimondta Petőfiről: "őbenne valósul meg, amit egy nép géniuszának - őrszellemének - nevezünk." Azóta dilemmám pólusai akként változtak meg, hogy vajon ami a költő szájából jól hangzik, helyén van-e a muzeológus szóhasználatában is mindig?)

Elérkeztem a magyar néprajztudomány tárgyának mai felfogásaihoz. VARGYAS szerint (5) a legtöbb néprajzos "... a témánk túlnyomó részét képviselő parasztkultúráról tudja, hogy nagy vonásaiban a késő feudális társadalom maradványa; ennek fejlődését kívánja megállapítani, okai törvénységeit feltárni, etnogenezisét kutatni s a társadalom fejlődését, művelődéstörténetét megrajzolni." HOFFMANN Tamás szerint (4) az etnográfia vizsgálódásának színtere "a kapitalizmus előtti tulajdonviszonyok kibontakozása és azt keresztezendően a dolgozó tömegek életmódja, valamint ezen életmódot formáló kulturális alkotó tevékenysége a homo sapiens kezdő szavától egészen addig, hogy a magántulajdonon alapuló tőkés társadalom uralomra jutásakor legördül a függöny. A harmadik felvonás, amelynek fő cselekménye a tőke és a proletariátus ellentéte, majd az ellentét kibomlása, azaz a proletariátus felszabadulása és az osztály nélküli társadalom rendjének megalapozása, a dolgozó tömegek alapvetően eltérő volta miatt már kívül esik az érdeklődésén."

E meghatározások - a történeti periodizációban választott helyük véghatárvonala révén - már eleve kirekesztik tárgyak kereteiből a munkásosztályt, a burzsoáziát, tehát egyéb rétegekkel együtt az újkori városi lakosság zömét. További szűkítést a keretnek BODROGI Tibor (7) meghatározása magyarázza meg: "A néprajznak itt nem feladata, hogy a parasztság egész történeti múltjával foglalkozzék. Feladata ellenben, hogy ... írásban nem rögzített és ásatag emlékeket maguk után nem hagyott jelenségeket, kapcsolatokat, történessorokat stb. derítsen fel s hogy megismertesse a parasztság múltbeli gondolkodásmódját és érzelmi világát, a történeti események (adekvát vagy nem adekvát) tükröződését."

Tagadhatatlan, hogy azért a magyar néprajztudományba vezet valamilyen gyér erecske a munkásosztály érdekszférájából is, és hogy történetek nyílt frontáttörési kísérletek is ennek érdekében. Ami az elsőt illeti, az az egyes néprajzművelők következtelenségeinek a folyamánya (amely egyúttal megtévesztő is, mert többet mutat, mint amennyit nyujtani képes). Álláspontjukat ismét VARGYAS (8) megállapítása érzékelteti: "A modern ipari munkásság élete, műveltségének nagy része beletartozik az írásos, magas kultúrába, s így annak vizsgálata egyrészt a történelem, másrészt a szociog-

ráfia feladata. A néprajz illetékes viszont minden olyan jelenség vizsgálátára, amely az írásos kultúrán kívül áll, tehát a munkásság minden olyan kultúrjelenségére, amely valamely oknál fogva szájhagyományyszerű formában élt. Ez a munkásfolklor sajátos anyaga, amelyre erejét összpontosítani kell." Hogy mi történjék a munkásosztály ama megnyilvánulásai, amelyekre vonatkozóan ugyan kellő írásbeli anyag nincs, de a sablonos értelemben vett folklor mintájára képzett "munkásfolklor" fogalomkörébe sem utalható? - ez a kérdés már nem vetődik fel.

Tagadhatatlan az is, hogy "városi néprajzkutatás" címén néprajzi módszerek alkalmazásával figyelemreméltó munkát végzett néhány kutató nálunk is, a külföldön - mindkét világrendszerben - fellelhető példák nyomán. Az effajta tevékenységet a magyar néprajztudományon belül a marxista oldalról is érte bírálat. Ez feltárta, hogy a változatlan néprajztudományi koncepciók keretei közt tett eltérő lépés sem vezet előre, hanem csak a koncepciók további érvényesítéséhez. Többekben élt olyan remény is, hogy a "nép" fogalom tudományos definiálása - ami a nemzetközi szakirodalomban is napirendre került - biztosítja majd a néprajztudomány tárgyának meghatározását. H. STROBACH (9) beható vizsgálatnak vetette alá a Marx, Engels és Lenin műveiben többszázszor előforduló "nép" szó különböző és rokonértelmű jelentéstartalmát és nem jutott tovább annál, minthogy e vonatkozásban csupán a néprajztudomány kutatási tárgyai elhatárolásának alapját vélte megtalálni, nevezetesen a szociológiai "nép" fogalomban. Hadd fűzzem hozzá, hogy mindez Németországban történt, ahol az etnikai "nép" fogalom legszélesebb kerete városonként egységesebb és csak azon belül jelentkeznek a szociológiai "nép" fogalom határvonalai. Vajon mennyi tradicionális előítélettel kellene szembenéznie annak, aki STROBACH megállapítását Budapest vegyes etnikai körökből összeverődött lakosságára kívánna alkalmazni, ahol a szociológiai "nép" fogalom csak az etnikai körökön kívül, őket magába foglalva értelmezhető?

Nagy félreértés lenne mindezek után a magyar néprajztudomány művelőit stagnálásra hajlamos személyeknek, vagy éppen magát a tudományszakot fejlődésre képtelennek tekinteni. HOFFMANN Tamás szerint (10) e tudományszak nagyot készül előrelépni: "Amilyen mértékben változik meg objektíve a nép szociális összetétele, olyan mértékben változik meg a vele foglalkozó tudományág elméleti konstrukciója, módszertani apparátusa. A részleteket illetően speciális vizsgálatok sorára van szükség... E speciális vizsgálatok engedik majd sejtetni azt is, hogy az új diszciplinának mint egésznek, mik a sajátos elkülönítő jegyei - többek között - az etnográfától, attól a tudománytól, amelynek továbbfejlesztésén munkálkodunk, de amely éppen művelése következtében előbb-utóbb megszűnik etnográfianak lenni..." Ezek a szavak azonban még csak akkordjai a jövő zenéjének. Még él és virágzik a magyar néprajztudomány, mégpedig a történetileg kialakult keretei között. Jelen helyzetében - mások mellett - vonásai közé tartozik az is, hogy lényegében nem kívánja a "városi néprajzkutatási" iparkodást a tárgykörébe foglalni, s ezt a tartózkodást a tudományszak belügyeként kell elkönyvelni, illetőleg tudománytörténeti tényként kell kezelni. Az is kétségtelenül tudománytörténeti tényné válik viszont, hogy a magyar új-legújabb kori történeti muzeológia tartotta műlaszthatatlanul szükségesnek a periódus

határain belül élt és élő városi lakosság, nem utolsósorban a munkásosztály és a többi dolgozó rétegek életmegnyilvánulását őrző tárgyak és egyéb anyagok gyűjtését és múzeumi tudományos feldolgozását tárgya körébe sorolni. (Ennek szükségességét korábbi alkalommal magam is igyekeztem részletesen bizonyítani.)

+ + +

Ezek után a néprajztudomány forrásainak a kérdését illeti a szó. Ennek a kérdésnek a magyar néprajztudományban középponti szerepe van. Megválaszolásának módját nálunk széles körben az etnográfia fő jellemzőjeként kezelik, s eközben előfordul, hogy a tudományágnak hol tárgyával, hol módszerével azonosítják, illetve cserélik fel. Elméletben a hagyomány és az írásbeli nyomok jöhetnek forrásként számításba, nálunk azonban csupán az előbbinek tulajdonítanak eredeti jelentőséget. Ez nincs mindenütt így.

SZ. A. TOKARJEV (11) a forradalom előtti orosz néprajz fejlődését például kilencévszázados folyamatnak fogja fel, amelyet nyolc periódusra bont az utazók, pápi személyek, diplomaták, kereskedők, cári javadalmozású gondolkodók leírásaiban majd az egykori birodalom terjeszkedésével sokasodó, helyszínre telepített hivatalok tisztviselőinek aktáiban fellelhető, alig számbavehető néprajztudományi értékű feljegyzések garmadáival, s ezeknek szerves folytatásaként sorolja be gazdagnak minősített adattárába a dekabristák, azután a narodnyikok, és végül a hivatásos néprajzművelők által mind céltudatosabban és szakszerűbben készített felméréseket, illetve dolgozatokat.

De maradjunk a magyar tényállásnál. Itt BARABÁS Jenőnek (12) kell elsőként szót adni: "Csak a recens kultúra tényeinek elemzésével tud a néprajz olyan ismereteket nyújtani az egyetemes megismerés számára, ami már kutatási ágak számára hozzáférhetetlen... A néprajzot a történelmi kutatásoktól, a kultúrtörténettől sajátos módszerén túl mindenekeleltteljesen más jellegű, eltérő forrásanyaga különíti el határozottan, annak ellenére, hogy célkitűzéseik legalábbis lényegében megegyeznek. Ha a néprajz fő forrása elsősorban archivális anyag lenne, akkor filológusok, történetkutatók, irodalomtörténészek tudnák a dokumentumok értelmezését legjobban elvégezni. Mivel azonban a megfigyelt, emlékezetben élő, szóban hagyományozott, tehát nem írásban rögzített anyag vizsgálatáról van elsősorban szó, specializálódhatott egy külön kutatási ág: az etnográfia." A "recens" anyag alfa jellege a magyar néprajzban köztudott. VARGYAS is utal erre, BODROGI idevágó véleménye pedig megtalálható a parasztsággal foglalkozó néprajz meghatározására vonatkozó, az előbb (a 9. oldalon) tőle közölt idézetből kihagyott félmondatban: "... feladata ellenben, hogy a szájhagyomány és a különböző társadalmi jelenségek feltárásával és értékelésével..."

A legalkalmasabban BODROGI megfogalmazásában (13) lehet ismertetni az ún. "történelmi néprajzot" is, amely azoknak a korszakoknak a paraszti életével foglalkozik, amelyekre vonatkozóan a szájhagyomány már nem ad tájékoztatást: "Az ilyen jellegű történelmi vizsgálat is néprajzi feladat, mivel vannak jelenségek, amelyeknek történelmi megismeréséhez a recens anyag

olyan ismeretére van szükség, amellyel közvetlen megfigyelést nem alkalmazó, s csak írásos vagy ásatag források alapján dolgozó történész általában nem rendelkezik." Hasonló értelemben nyilatkozott VARGYAS is (14), aki erről azt is kijelentette, hogy "... tulajdonképpen fából vaskarika volna, hiszen írásos forrásanyaggal kell dolgoznia teljes egészében ... Olyan mértékben néprajz tehát az ilyen történeti kutatás, amilyen mértékben szükséges az adatok magyarázatához a recens vizsgálatok anyaga, vagyis a néprajzi tudás." Meglehetősen összeszerényült kíváncsi! Hét év elteltével ugyanez a szerző a történeti néprajzról úgy nyilatkozik (15), hogy a "komplex kutatás a néprajznak egy más tudománnyal kiegészített ága". Állítását azzal indokolja, hogy "anyagában teljesen néprajz, módszerében pedig felelő részben az, felerészben történettudomány". Ez az állítás jelen írásom legtöbb idézetének szóhasználatával úgy értelmezendő, hogy a történeti néprajz tárgyát illetően néprajz, forrásbázisában pedig félig néprajzi, félig történettudományi. E kérdésben a legmesszebbre tekint HOFFMANN Tamás (16), aki arra az általános konstruktív álláspontra támaszkodva, hogy a komplex kutatások alkalmazása biztosítja egy-egy tudományág elméleti továbbhaladását, "az ún. történeti etnográfia tényszerű demonstrálását" eredménynek minősíti, mert "hasznos kutatásokat végzett és ennek érdekében, számba véve forráslehetőségeit - a szájhagyomány primátusát megszüntetni igyekező - az archivális adatok kiaknázását tekintette elodázhatatlan feladatnak". A magyar néprajztudomány képviselői tehát - legalábbis bizonyos időszakokra vonatkozóan - igénybe veszik a történettudomány forrásanyagát, ki szégyellősen, ki kényszeredetten, kényszerülten, vagy éppen meglelégedéssel!

S ha már itt tartunk, engedtessek meg az új-legújabbkori muzeológia művelőinek is, hogy recidivans östörténeti szemlélettől fertőzetlenül, különösen a városi lakosság rétegei életmódjának tanulmányozása során viszontkölcsönt merítsenek a néprajztudomány hitbizományából, a múlt hagyományaiból, és személy szerint tölem se vegye zokon senki, hogy hang- és mozgókép-rögzítő eszközök előtt öreg munkások gyermekkori éleltapasztalatait, illetve szüleiknek élményelmondás-émlékeit firtatom. Vonatkozik ez arra is, ha a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kisebb vagy nagyobb szereplőit a mozgalom félévszázaddal ezelőtti struktúrája és e struktúra funkcionálása iránt faggatom, tekintve, hogy annak idején elmúlasztottak a kérdésekkel kapcsolatban lassított felvételt csinálni az utókor számára, sőt, még a rotációs gépeken nyomott hírlapoknak sem adtak kellő részletettséggel egykorú nyilatkozatot.

Szót kell ejtenem az intencionális hibaforrásokról is. Nem mint-ha arra szorulnánk, hogy ezeket is kölcsön vegyük, mert mindkét szakterület művelői előtt természetesen nyilvánvaló lehet, amit - az ország és a világ lakosságával együtt, hozzájuk számítva számos elhunyt korosztály aktivistáinak elporladt tapasztalatait is - amúgyis tudnak: igen kérdéses, hogy pl. egy - mondjuk a Felettes Szervhez eljuttatott - jelentésben, par excellence történeti forrásanyagban, mennyi az intencionális tényező és mennyi a valóság. A néprajzosokat VARGYAS (17) a folklór intencionális elemeit illetően azzal vígasztalja, hogy "Az utóbbiak hozzák létre a variánsokat, amelyekben egyedül fogható meg a folklór-hagyomány, s a funkcionális 'valóság' tulajdonképpen nem is létezik."

Nem kívánom kizárni annak a lehetőségét, hogy az írásos forrásanyagra támaszkodó történeti igényű írásmű valamelyik szerzőjében, kiadójában vagy szorgalmazójában akár meggyőződésből, akár más okból lappanghat hasonló hozzáállás, azonban tőlük nem várható ilyen nyílt elvi megnyilatkozás. S akik hisznek az igében annyira, mint az orvos a szakmai etika szükséges voltában, azok egyetértenek velem akkor, amikor feljegyzem Obernyik István egykori vasmunkás és internacionalista emlékeit, akit politikai szervezőmunkára hazaküldtek a huszas évek elején, s utána szorgos és érdemdús életét a Szovjetúnióban élte le. Mert ő pontosan emlékszik a működésére és annak egy meghatározott, nem túl nagy körben kialakult szervezési formájára, s elmondását legfeljebb saját gondolatvilágából eredő intencionális torzíthatja, tekintve, hogy vele sem akkor, sem azóta nem közölte senki, hogy az ő és a vele hasonlók tevékenységét összefoglalva a magasabb szerv számára milyen jelentést véltek kívánatosnak megfogalmazni a magyarországi sejtrendszer helyzetéről. Lehet azonban, hogy e tevékenységemhez nem is kell "szájhagyomány felhasználási engedélyt" kérni, mert esetleg olyan vélemény is akadhat, hogy ami Obernyik részéről elhangzott, az még nem is kifejelett szájhagyomány, legfeljebb embrió, aminek csecsemőként való megszületéséhez optimális esetben is legalább annyi szükséges, hogy világunkról nyert egyéb képzeteimmel összevegyítve agyam megőrizze, s amit majdan, idős koromban visszahámozok belőle, azt adjam tovább. Természetesen szóbelileg.

+ + +

A néprajztudomány módszereiről is essen néhány szó. VAJDA László "A néprajzi adatgyűjtés módszere és jelentősége" c. tanulmányában két dolgot különböztet meg: magának a recens kultúrának megfigyelését és a szóhagyomány összegyűjtését, majd kifejti (19): "Adatközlőim intencióit saját helyzetük legmesszebbmenően befolyásolja. Míg pl. maga a kulák teljesen patriarchális kapcsolatok képét fogja felvázolni a gyűjtő előtt, a cselédek viszont kizsákmányoltasról és megaláztatásról fognak beszélni. Elengedhetetlen módszertani követelmény tehát, hogy az intencionális és funkcionális adatokat a legélesebben elkülönítsük egymástól... s ha csak mód van rá, a vizsgált jelenségekre vonatkozólag mind a két adatot be kell szerezni." Az adatközlők megválasztását illetően VAJDA a következőket mondja (19): "Természetesen a szó matematikai értelmében vett teljességre nem törekedhetünk, de szakítanunk kell azzal a gyűjtőfogással, hogy kinyomozzuk egy-egy faluban a minket érdeklő kérdés egy-egy specialistáját s annak kikérdezése után többé-kevésbé lezártnak tekintjük a kérdést. Ilyen módon éppen az intencionális adatok variációs skálájának megállapítása válik lehetetlenné."

Úgy vélem, ezek hasznos tanácsok mindenféle muzeológiai információ-szerzéshez. Városi-életmód kutatásaim tapasztalatai is sokban igazolják őket. Például a főváros egyik szanált területén én is szükségesnek tartottam legalább tizenöt interjút készíteni, hogy egy valamelyest is a realitást visszatükröző variációs skálához jussak.

Az informátorok személyének megválogatására vonatkozó intelmet megtoldanom azzal, hogy óvakodjunk a gyakorlott szónokoktól, hozzászólóktól, a ru-

tinus visszaemlékezőktől, akár veteránokról, akár szenvedélyes eseménybeszámoló személyekről van is szó. Ők ugyanis már régóta nem magukat az élmény-emlékeiket, hanem korábbi beszámolóikat reprodukálják.

A történeti interjúkészítés megérdemel egy külön recenziót; azonban annyit itt is megállapíthatunk, hogy pl. ha az ország legnagyobb várostörténeti múzeuma újkori osztályán legalább a néprajztudomány fent említett módszertani tapasztalatait megszívtették volna, nem kellene felvételeik legnagyobb érdemeiként azzal dicsekedniök, hogy jók voltak annak megismeréséhez, hogy hol mit lehet felgyűjteni. Napjainkban, amikor minden tudományág környékén a "komplex kutatási módszer" a jelszó, ez osztály apodiktikus felfogása szerint a néprajztudomány módszerei nem alkalmazhatók a városi életmód kutatásainál! Ezt az álláspontot sem itt, sem más új-legújabb kori részlegnél VARGYASnak a néprajztudomány módszereire vonatkozó azon megállapítása (2o) sem indokolja, amely szerint "ezeket a célokat leíró vizsgálattal, összehasonlító kutatással, e kettőt történeti forrásokkal kiegészítve és végül történeti forrásokból kiindulva valósíthatja meg.

+ + +

Síkra szálltam itt a néprajzi kutatásban is használatos, vagy akár az általa létrehozott módszerekért, illetve közülük azok elvetése ellen, amelyek mellőzésében sem célt, sem okot, sem értelmet nem látok, és amelyek kizárását elvileg sem lehet indokolni. Vitába szálltam a néprajzi kutatás forrásanyagának - beleértve bizonyos vonatkozásokban a hagyományjellegű elemeket is - kizárólagos használati joga ellen is, mert úgy vélem, hogy ez mind a célszerűség, mind a kölcsönösség, az eleve fennálló reciprocitás alapján indokolt. Kétlem, hogy van olyan felvilágosult néprajztudósunk, aki ezt kifogásolná. Magam nem azért gyűjtöttem Budapest dolgozó rétegének viseleti tárgyait, mert a néprajzi anyag városi megfelelőjének tartom, tekintve, hogy amíg a magyar néprajz az, ami, nincs is városi megfelelője és nem is lehet. Legfeljebb fonák értelmezésben és úgy is csak látszólagosan: pl. amikor a vidéken lelt női városi vállkendőket belenövesztik a néprajzba annak következményeként, hogy valamelyik rugalmas gyár vagy kereskedő a múlt században e kifejezett városi portéka némely típusát elterjesztette és meghonosította egy-egy környék mezővárosai és falvai nővilágában. Így aztán előfordul, hogy némelyek e pestvárosi úriasszonykendő valamelyik példányát gyűjteményemben látván úgy vélik róla, hogy "van, de nem az igazi", viszont ha vidéki, feltehetően ifjabb ikertestvérét fedezik fel, azt "tájviselet" néven tisztelik, nem is sejtve, hogy a haladó néprajztudomány figyelme körén kívül helyezett néhai HOFFMANN-KRAYER véleményét követik, aki köztudottan azt hirdette, hogy léteznek "néplélek", de alkotásra nem képes, csak az individuális produkció ismételtesére.

Mégegyszer megemlítem: szerintem a mai felfogású néprajznak nincs városi megfelelője, ha Pest és Buda városnak egyesülésük előtt és után volt is lakossága, voltak rétegei, osztályai, sőt népélete is. S ha megszővegezzük a "nép" fogalom szociológiai meghatározását a néprajz periódus-határai közötti időszakra visszavetítve, annak tartalma más, mint falun. Mert a néprajz és nemnéprajz közötti különbség alapja elsősorban a tudományszak

tárgyában van, amely nálunk lényegében paraszti vonatkozású. A városi lakosság s közötté az újkori társadalom alapvető osztályává terebélyesedő munkásosztály életmegnyilvánulásai tárgyi tartozékaikkal együtt a városi-életmód kutatás szerves részeiként az új-legújabbkori történeti muzeológia keretébe tartoznak, nem is jelentéktelen volumennel. S hadd fűzzem hozzá, hogy a munkáséletmód és a munkásmozgalom elhatárolását is csak részlegesen tartom elfogadhatónak, oly értelemben, hogy a munkásmozgalom alsó, kezdeti, perifériális és tömegvonatkozású szintjei a munkásélet otthoni, társasági és munkahelyi szférájába is belenyúlnak.

Ami a Budapestre vonatkozó életmódkutatást illeti: abból kell kiindulni, hogy a törökök kiűzetése utáni újrakeletkezésük során fő települései (Pest és Buda) eleve városként születtek, nem helyi és egyéb öröklődő hagyomány faluból nőttek nagygyá. Ez a városi lét eredeti, ha nem is nyugat-európai, hanem a hazai körülmények jegyeit viseli magán, mert ebben a viszonylatban városi-lakosság összetételű. Még a reformkor végén is meglévő, de arányaiban és abszolút számokban is folyamatosan csökkenő majorosai és szőlőtermelőkapásai ellenére is az, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy ez az arány a későbbiekben amúgy is jelentéktelenné válik.

Mindazonáltal lehetnek a néprajztudománynak olyan igényei, hogy az egyesített főváros, vagy a későbbiekben Nagybudapest határai közé utalt területeken élő rétegek soraiban kutassa tárgykörének recens nyomait, illetve, hogy a városnak a falusi környezetre kifejtett hatását tanulmányozza jelenlegi határain is túl. Az sem baj, ha a főváros adminisztratív hatáskörébe tartozó intézményekben is végeznek ilyen munkát "városi néprajz" címén. Parasztcentriskussá válik azonban az új-legújabbkori múzeumi munka, ha az efféle tevékenység a városi életmód tanulmányozásának a rovására történik és olyan jellegű szimptomákkal szövődik, mint pl. ha a kismesterségek nyomainak felkutatásánál éppen az I., V., VI., VII. és VIII. kerületeket helyezik háttérbe és a többieknél is elsősorban a néprajzi gyakorlatban meghonosult szakmákra összpontosul a figyelem, mint ahogy pl. egyik - meglátogatni tervezett százegy kisiparost feltüntető - névsor összetételéből is kiderül: ennek élén 16 asztalos, 8 fuvaros, 7-7 ács és bognár, 5-5 kádár, cipész, szíjgyártó, kőfaragó, fésűs, 4 kocsigyártó, 3-3 mézeskalácsos, vas- és fémöntő neve szerepel.

Fejtegetéseim első tételének összegezéseként még egyszer visszapillanthatnék a fő kérdésre, a "klasszikus" néprajztudomány tárgya és a városi proletariátus e vonatkozású lényegi különbözőségére. Újabb érvelés helyett az eddigiekhez a már említett W. H. RIEHL érzelmi töltéstől nem mentes szavait idézem fel. Nem mintha a néprajztudomány művelői közül akár az idealistákat is dogmatikusoknak tartanám, hanem egyszerűen azért, mert ennek a térben és időben egyaránt rendkívül nagy hatókörű szerzőnek hozzáállását kár volna csupán lefitymálónan megismerni, másrészt azért is, mert mondatainak őszinte, eredendő spontaneitása nem az imperializmus, az Októberi Szocialista Forradalom, a faszizmus, vagy a második világháború ideológiát polarizáló hatásának kiélezett körülményei közepette bukkant föl, hanem már 1848-ban, a proletariátus első jelentkezésének hatására, az új tudományszak immanens vonásaként:

"Dagegen ahnt es ganz richtig, dass eine tiefe Kluft den besitzlosen bäuerlichen vom gewerblichen, den ländlichen vom städtischen Handarbeiter trenne. Beim bäuerlichen Tagelöhner setzt sich ein kleiner rentirender Besitz gar leicht an, beim Arbeiter höchst selten; alle Bauern schaffen einerlei, die Arbeitergruppen tausenderlei; jene sind wenig berührt vom Wechsel des Kredits, der Erfindungen, der Mode; diese stark und oft; der Bauer tagelöhner vereinzelt, die Arbeiter zu grossen Haufen... es fehlt ihnen der Segen des Hauses und der Familie, es fehlt ihnen Zeit und Sammlung, dass sie sich sittlich und intellektuell fortbilden können, sie sind herausgetreten aus der naiven Sitte der Bauern und können doch nicht eintreten in die bewusste, freie Gesittung des besitzenden Bürgers. Sie haben vom gemeinen Manne die Rocheit behalten und vom feinen Mann die blossen Ansprüche an allerlei Lebensgenuss dazu gewonnen. Darum gilt es eine moralische Mission bei den Arbeitern zu üben, dass sie höher steigen in Religion und Sitte, in Bildung und genossenschaftlichen und häuslichen Gemeinleben."

2.

Ha a célgyűjtés különös jelentésű fogalom, akkor ellentéte: a célta-lan gyűjtés. Ilyesmi pedig - legalábbis múzeumi gyakorlatbar - szerencsére nincs. A gyűjtőkör meghatározása egyben a gyűjtés tartalmi céljának biztos keretű elhatárolása is. E legszélesebb körvonalat még markánsabbá teszi a múzeum vagy a gyűjtemény profiljának megjelölése, így a feltételek szabta gyűjteménygyarapítást akár célgyűjtésnek is nevezhetjük. Persze minden ezen belül adódnak súlyponti feladatok is, mind állandó jellegűek, amelyeket a múzeum helyzeti körülményei befolyásolnak, mind időlegesek, amelyeket egy kutatási téma vagy valamely jövőbeni kiállítás igénye hoz előtérbe. Ezek a különösebben megjelölt feladatok nagyobb hangsúlyt kaphatnak a módszeres gyűjtésben, nem kevésbé, mint a gyűjtési szféra fehér vagy halvány foltjai is, és attól függően, hogy hol és milyen mértékben mutatkoznak, nagyobb ráfordítást igényelnek. Nem emelkedhetnek ki azonban olyan mértékben, hogy a műtárgyállomány csupán "célgyűjtési" részekből felegyűlemlett anyag legyen. Ez esetben ugyanis az új-legújabbkori múzeumi munka kiállítási kampányok hajszofta vesszőfutás maradna - mely állapotból napjainkban már kilábolni törekszünk -, s a gyűjtemény laza halmazzá állandósulna. Olyan piktor eszköztárához válna hasonlóvá, aki művésztelepre indulásakor aszerint vásárol fehér vagy zöld festéket, hogy téli vagy nyári tájképet akar-e alkotni, majd alkalmanként pipacs vagy a hőember szénszeme megjelenítéséhez sürgönyileg rendel egy tubus vöröset vagy feketét a városi APISZtől (egyszerre több fióknál is, számolva vele, hogy az egyik boltban a keresett "célszín" éppen hiánycikk is lehet.) Az üdvöztőnek minősített célgyűjtést rohamra indító viszonylagosan döntő célt magasabb szintű asszociáció vezérelte meglátás révén nem ritkán hatékonyabban tudnak olyan tárgyak szolgálni, amelyeket - a nagy lőtás-futás prakticzismusában célidegennek tűnván - könnyed nagyvonalúsággal mellőzték. A célgyűjtés hangzatos fogalma tehát csak a módszeres gyűjtési tevékenység ellenzésének végső, de omlékony védelmi vonala.

De hogyan is lehetne ennél több? Hiszen a kiállításrendezési koncepció alakulása elsősorban a már meglévő anyag képzeteiből indulhat ki és nem valamilyen à priori adott célgyűjtési feltételezések bőséges választékából, noha tagadhatatlan, hogy kész formájában a koncepció még megszerzendő s a valószínűség szerint meg is szerezhető elemeket is foglal magába. Azt azonban, aki rendíthetetlenül kitart a célgyűjtés gondolata mellett, a sors iróniája nem mulasztja el kellőképpen "megjutalmazni"; számára, ha korcs módon és fonákul is, végül a legvegytisztább formában kelt életre minden normán felüli "célgyűjtési" eseteket. Akkor, amikor már a belsőtervező és a rendező kezébe került a karmesteri pálca, az ilyen muzeológus néha még a poklok kapuit is kénytelen megostromolni, hogy a szimmetria, az aszimmetria, az optikai szinkópa vagy más esztétikai igényből fakadó követelmény kielégítésére meghatározott jellegű, méretű és esetleg szintű műtárgyakat szerezzen meg, kölcsönözön ki.

Fel kell tételnie, hogy az új-legújabbkori muzeológia módszereinek gyarapodása, eszköz- és műtárgyskálájának szélesedése, valamint műtárgyállományának módszeres növelése több és gazdagabb alapot nyújt a kifejezetten rájuk támaszkodó tudományos munkához. Ez olyan visszaható kíváncsi, amelyet a gyakorlatban nem lehet, szavakban pedig nem szabad megkerülni. S ha tovább akarunk lépni, a szükséges határon belül a dolog személyi vonatkozásait is érintenünk kell. Nehezen tud megfelelően dolgozni az a muzeológus, aki olyan szakágzatban tevékenykedik, amelynek még nem kristályosodott ki a szakmai öntudata. Tény ugyanis, hogy az új-legújabbkori muzeológia ügyeit még ma is csak kívülről tapogatták; sokan kívánnak beleszólni módszereibe, illetve abba, hogy milyen módszereket adaptálhat, és olyan hallgatóságos vélemény is lappang több helyütt, amely az egészét afféle aktuálpolitikai, félszakmai szorgoskodásnak tekinti.

S amíg talán egyetlen olyan régész vagy néprajzos sincs, aki nem örül annak, ha ásathat, illetve gyűjtőútra indulhat, vagy aki restelli csupasz kezével megérinteni a föld mélyének sáros leleteit vagy a padlások porlepte tárgyait, addig az újkorosok nagy része kényszerítő tehetetelnek érzi a műtárgyállomány gyarapítását, mert a kezdő muzeológus számára a compilálást csillogtatják meg elit foglalatosságként, a jobbképességűek tudományos igényeit meg a levéltárak vagy a történetírás berkeibe menekítik anélkül, hogy képesek volnának egy réz- vagy vasfazékról megállapítani: vajon az újkor melyik időszakából származik? A tárgyakkal való foglalkozást ekként valamilyen manuális, kiegészítő színvonalú ügyködéssé degradálva, az irodalmi munkát pedig valamilyen tőle független, szinte ellentétes végletbe polarizálva, létre jön az a más múzeumi szakágaktól nem csak jellegében, hanem felemás voltában is eltérő helyzet, amely összmúzeumi viszonylatban nem növeli se tekintélyét, se öntudatát az új-legújabbkori muzeológiának.

Amíg tehát az új-legújabbkori történeti muzeológia műtárgyállománya és kutatási módszere nem válik alkalmassá arra, hogy tudományos munkára serkentsen, addig a tudományos ambíciójú muzeológusok nemigen hajlanak rá, hogy gyarapítsák. Ebből a kölcsönhatású rendellenességből kifelé vezető úthoz csak célszerű intézkedés adhat lökést; ennek pedig a fejlőd-

dés jelenlegi fokán már megérették a feltételei. Az új-legújabbkori törté-
neti muzeológia többi múzeumi szakágazatokkal való tényleges egyenrangú-
ságának - emancipációjának - ez a feltétele.

GARAI TIBOR

Jegyzetek

- (12) BARABÁS JENŐ: A néprajzi kutatás és az írásos források. -
Ethnographia 1961. I. 136. old.
- (7) BODROGI TIBOR: A néprajzi adatgyűjtés módszere és jelentősége. -
Ethnographia 1954. 3-4. 589. old.
- (13) id. m. 589. old.
- (1) FREUDENTHAL, H.: Die Wissenschaftstheorie der deutschen Volkskun-
de.-Deutsche Jahrbuch für Volkskunde. 1955.
- (2) HOFFMANN TAMÁS: W.H. Riehl száz éve.-Ethnographia 1957. 2.
319. old.
- (4) id. m. 327. old.
- (6) Az etnográfia népfogalmáról.-Ethnographia 1962. I. 16. old.
- (10) id. m. 20. old.
- (16) id. m. 5. old.
- (21) RIEHL, W. H.: Die deutsche Arbeit.-Stuttgart u. Augsburg, 1862.
262-274. old.
- (9) STROBACH, H.: A marxista népfogalom és annak jelentősége a nép-
rajzkutatás tárgyának meghatározásában.-Ethnographia 1969.
2. 171. old.
- (11) TOKARJEV, Sz. A.: A forradalom előtti orosz és a szovjet néprajz
fejlődésének fő szakaszai.-Ethnographia 1951. 3-4.
- (18) VAJDA LÁSZLÓ: A néprajzi adatgyűjtés módszere és jelentősége. -
Ethnographia 1954. 1-2. 13. old.
- (19) id. m. 14-15. old.
- (3) VARGYAS LAJOS: Miért és hogyan történeti tudomány a néprajz? -
Néprajzi Értesítő 1961. 5. old.
- (5) id. m. 16. old.
- (15) id. m. 13. old.
- (20) id. m. 16. old.
- (8) Vajda László cikkének néhány megállapításához. -
Ethnographia 1954. 1-2. 240. old.
- (14) id. m. 241. old.
- (17) id. m. 241. old.

Tervezet

a mezőgazdasági és agrártörténeti muzeológia fejlesztésére

I. A JELENLEGI HELYZET

A mezőgazdaság (mezőgazdasági iparok, erdészet és vadászat) múltjára vonatkozó emlékek muzeális gyűjtése hazánkban 100 esztendővel ezelőtt indult meg. Országosan szervezett kereteket ez a tevékenység azonban csak akkor kapott, amikor háromnegyed századdal ezelőtt a földművelésügyi kormányzat létrehívta a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot. Tárgyi és írásos emlékek gyűjtésével, állandó és időszakos kiállítások rendezésével, az utóbbi évtizedekben pedig megélenkülő tudományos tevékenységével ez az intézmény jelentős szerepet vállalt magára a magyar agrármúlt jobb megismerésében és megismertetésében.

Azonban sem a gyűjtő, sem a feldolgozó munka nem volt folyamatos, a gyűjtéssel kapcsolatos szempontok és elképzelések is gyakran változtak, ilymódon egységes és egyenletes tevékenységről a mezőgazdasági emlékek összegyűjtésére leginkább hivatott múzeum munkáját illetően sem igen beszélhetünk. A gyűjtemények jellegét azonban nemcsak ezek a körülmények formálták és alakították ki. A Múzeum gyűjteményei az 1944-45-ös felszabadító harcok és az 1956-os események során jelentős károkat szenvedtek: sok olyan agráremlékünk pusztult el, amelynek pótlása ma már szinte lehetetlen. Végül utalnunk kell arra is, hogy a Múzeum gyűjtőtevékenységét épp az utóbbi negyedszázadban nem kis mértékben gátolták azok a súlyos raktározási, elhelyezési gondok, amelyek a Természettudományi Múzeum Növénytárának az épületünkbe telepítése következtében álltak elő.

I. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum tevékenységének bővülése

A Múzeum gyűjtőterülete ugyanakkor tovább szélesedett. A vertikális integráció révén létrejött az élelmiszer és fagazdaság egységes komplexuma, ami szükségképpen vont maga után azt, hogy a Múzeum gyűjtőtevékenységét ki kellett terjeszteni az élelmiszeripar valamennyi ágazatának a múltjára is. Új feladatként jelentkezett ezzel egyidőben az agrártérképészet és földmérés tárgyi és dokumentációs anyagának, emlékeinek gyűjtése is.

Ezzel párhuzamosan a mezőgazdaságban rohamos tempóban múzeumi tárggyakká váló eszközök - gazdasági értéküket elveszítve - valósággal mintegy múzeumot kerestek maguknak. Így jött létre a budapesti Vajdahunyadvár központi múzeumán kívül Szilvásváradon a lipicai lótenyésztéssel kapcsolatos kiállítás, s ehhez mintegy kiegészítésként járulva Sümegen a Ménösszpontosító Állomás egyik termében a lószerszám kiállítás.

1972-ben Keszthelyen megépült és megnyílt a Majormúzeum első létesítményeként - egy régi magtárhelyiségben - a Georgikon történetét reprezentáló, a XX. századi Balatonvidék szőlőművelését, s a gabonatisztítás eszközeit bemutató kiállítás. A Majormúzeum természetesen tovább bővül majd, magába foglalva végül a régi tanügyi épületet is, hogy így teljes képet mutathasson a XIX. századi mezőgazdasági termelés és mezőgazdasági szakemberképzés múltjáról.

1972-ben kezdődött meg Szécsényben a Forgách-kastély helyreállítása. A kastélyban e munkálatok előrehaladtával vadászat-történeti kiállítás kerül majd berendezésre.

A Somogy megyei Lábodon, egy ott megvásárolt vadászfegyver-gyűjteménnyel rendeződik kiállítás.

1971. őszén újlag felvetődött a gondolat, hogy Matthiász Jánosnak, az Alföld nagy szőlőtelepítőjének és az egész homoki szőlőgazdálkodás megújítójának emlékére, továbbá a homoki szőlőtelepítés és szőlőtermelés jelentőségének bemutatására Kecskemét határában, Miklós-telepen szőlészeti és borászati múzeum szerveződjék. Ennek körzetében az itt lévő területeken fajtagyűjteményt kívánunk létrehozni, amelyhez - a lehetőségekhez mérten - a világ valamennyi jelentősebb borászati intézménye is hozzájárulna: így kerülne itt számos különleges fajta termesztésre, s a legrégebbtől a legmodernebbekig bezáróan a feldolgozó eszközök használata bemutatásra.

Sopronban az Erdészeti- és Faipari Egyetem közreműködésével fagazdálkodás-történeti múzeum szervezése indult meg.

1973-ban kezdődtek tárgyalások Budapesten az Állatorvostudományi Egyetem és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum között, a közelesem felszabaduló régi tanügyi épület egyikében az állatorvostudomány történetének a kimagasló professzorok munkásságának bemutatására.

Toicsván 1972. nyarán a volt Rákóczi-kastélyban a Hegyalja borászatát bemutató kiállítást avatott a Múzeum.

Hosszas viták nyomán végre határozat született, hogy a Hortobágy legyen az ország első nemzeti parkja. A nemzeti park létrehozása azért is jelentős számunkra, mert ezáltal a magyar állattenyésztés történetének egyik legnagyobb és leghosszabb korszakát sikerül majd méltó környezetben felidézni. Ezen a tájon élnek azok az őshonos állatfajták, amelyek az ország más részében már nem találhatók (szürke magyar marha, pödrött szarvu racka, cigája, mangalica sertés).

Több helyütt a megyei vezetők kezdeményezték a táj speciális adottságainak megfelelő agrártörténeti múzeum létesítését. Csongrádon pl. kubikus múzeum szervezésére, Orosházán az Új Élet Termelőszövetkezet vezetőivel két régi cselédház megmentésére, azoknak egykori eszközökkel való berendezésére folytak megbeszélések. Csongrádon egy megfelelő halászház megmentésével a halászat történetének bemutatására is sor kerülhet. Tervek

készülnek arról is, hogy Tihanyban a XVIII-XIX. század fordulóján létesült épületekben majormúzeumot rendezünk be.

2. Néprajzi gyűjtemények agrártörténeti vonatkozásai

Elfogultság lenne állítanunk, hogy Magyarországon az agráremlékek gyűjtése és megőrzése kizárólag csak a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tevékenységére szorítkozik, illetve szorítkozott. Elsősorban a Néprajzi Múzeum gyűjteményeiben rengeteg olyan tárgy található, amely kifejezetten mezőgazdasági munkaeszköz, ha talán gazdagabban is van díszítve. Köztudott, hogy a Néprajzi Múzeum helyzete is több mint egy évtizede igen válságos. Kiállításait külön kellett megrendeznie, részben a Nemzeti Galériában, részben a Vármúzeumban. A Néprajzi Múzeum is kifelé terjeszkedett tehát, s eközben pótolta azokat a régi hiányokat is, amelyek már az 1920-as években fölmerültek. A magyar népi építészet remekeinek megmentéséről van szó.

Magyarországon Zala és Vas megyék voltak a kezdeményezők: a göcseji táj, az őrségi "szerek" és más megyei területek különleges építészeti produktumait, berendezési tárgyait mentették meg az elkallódástól. Zalaegerszeg és Szombathely közvetlenül a város mellett adott helyet tájtörténeti múzeumainak, nagyban növelve ezzel is e városok idegenforgalmát. Az országos skanzengyűjtemény Szentendrén szerveződik.

A Néprajzi Múzeumon kívül a legtöbb megyei múzeum is igen gazdag agrárjellegű gyűjteménnyel rendelkezik. Tárgyaik összegyűjtése azonban csaknem kizárólag néprajzi érdeklődésű szakemberek által történt. E múzeumok kiállításai is a néprajzi szemléletmódot tükrözik.

3. Helytörténeti gyűjtemények

A magyar mezőgazdaság történetének megvilágítását az eddigieknél sokkal jobban szolgálhatnák a különböző helytörténeti gyűjtemények. Számuk az utóbbi évtized során rendkívüli módon megszorodott. Nemcsak a nagyobb alföldi mezővárosokban és községekben létesültek ilyen gyűjtemények, hanem számos kisebb dunántúli helyiségben is. A probléma ezekkel abból adódik, hogy anyagukat lelkes, de gyakran csak kevés hozzáértéssel rendelkező emberek gyűjtötték össze, meghatározott rendszert nem követve, s esetenként figyelmen kívül hagyva az elemi muzeológiai szabályokat is.

4. Az ételkészítés, a fagyasztás, a földmérés és térképészet egyes kérdései

A nagy múltra visszatekintő ételkészítés történetének rendszeres feldolgozása hosszú ideig szünetelt. A felszabadulás után a Magyar Mezőgazdasági Múzeum sem foglalkozott az ételkészítés kérdéseivel. A korábbi gyűjtések, kiállítások anyaga a háborús cselekmények során zömében megsemmisült. A mezőgazdasági termékeket feldolgozó iparnak olykor négy különböző tárcához való tartozása sem segítette elő az ételkészítés- és faipar tör-

ténetének kutatását, feldolgozását, emlékeinek rendszeres megmentését, ilyen jellegű múzeumi kiállítások rendezését.

Az iparágak egyes üzemei, főleg gyártörténeti anyag gyűjtésével foglalkoztak. E munkának gyorsabb lendületet adott az a körülmény, hogy egyes iparágak, üzemek 75-100 éves évfordulójára került sor. Ezek méltó megünneplését a megfelelő történeti anyag összegyűjtésével, feldolgozásával szorgalmazták az iparágak.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeumban is csak 1970-ben alakulhatott meg az Élelmiszeripari Osztály és kezdődhetett meg a rendszeres muzeológiai munka. Csak ezután indulhatott meg a Múzeumban az Élelmiszeripari Archivum megszervezése, majd a tejipar és a paprikaipar történetének feldolgozásával megfelelő időszaki és vándorkiállítások megrendezése.

A faipar területéről a Múzeum állandó kiállításán találhatóakon kívül egyéb számottevő történeti feldolgozás, kiállítás nincsen.

A térképészet és földmérés anyagának gyűjtése új feladatként 1972-ben jelentkezett a Múzeum életében, egy erről szóló miniszteri döntés értelmében. E téren a helyzet felmérése után - megfelelő koordinációval - lehet a munkát elkezdni.

5. Az agrártörténet néhány muzeológiai kérdése

Az agrártörténeti munka továbbfejlesztésének alapvető feltétele annak elvi meghatározása, hogy a paraszti-népi használati tárgyak közül melyek tartoznak speciálisan az agrártörténet s melyek a néprajz gyűjtőkörébe. Az agrártörténet emlékei közé kell sorolnunk mindazokat a régen használt tárgyakat, eszközöket és dokumentumokat, amelyek segítségével egy-egy táj, vidék mezőgazdasági termelésének koronkénti állapotát, fejlődésének útvenetét jellemezni lehet.

Az agrártörténeti gyűjtőtevékenységnek és feldolgozó munkának széles társadalmi alapot kívánunk biztosítani. E gondolat jegyében hívtuk életre a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Körét, amely 1973. évi március hó 20-án már meg is tartotta alakuló közgyűlését. Az érdeklődését és tevékenységét az ország egész területére kiterjesztő Kör célja - idézzük az alapszabályból - : "A magyar mezőgazdaság, élelmiszeripar és fagazdaság múltja történeti feltárásának és múzeumi bemutatásának társadalmi előmozdítása és propagálása. A Kör javaslatok, levelezés, előadások, kiadványok vetélkedők, pályázatok, továbbá belföldi és külföldi múzeumlátogatások útján igyekszik célját megvalósítani. Fő feladatának tartja, hogy az említett eszközökkel a múzeum vezetőségét az intézet rendszeres megújításában és korszerű továbbfejlesztésében támogassa."

A Kör a rendes, tiszteletbeli és pártoló tagsága mellett ifjúsági csoportok, szakosztályok életrehívásával kívánja munkáját kiterjeszteni, tapasztalatcserékkel, találkozók sorával az agrártörténeti munkát még inkább megis-

mertetni, elmélyíteni a közvéleményben. Így válhat lehetővé, hogy az agrártörténeti emlékek erőteljesebben meginduló gyűjtése minden formális felügyelet nélkül is az ország egész területén jó kezekbe kerüljön. A Kör tevékenységének ki kell terjednie arra, hogy a helyi kezdeményezések kibontakozása valóban komoly eredményt hozzon.

Egészséges helyi kezdeményezésekkel már ma is találkozunk. Bács-Kiskun megyében, Lajosmizse község határában a Megyei Tanács megvásárolta az egyik elhagyott tanyát s az ott összegyűjtött régi tárgyakkal, eszközökkel berendezte a lakószobát, az istállót, a szerszámoskamrát. Mindent a maga helyén mutatnak be az odaérkezőnek. A tanya mellett betonlapra rögzítve áll az a régi traktor is, amely a nagyüzemi gazdálkodás kezdetét jelentette a megye tanyavilágában. Az ilyen s ehhez hasonló elképzeléseket, kezdeményezéseket is támogatni kívánja a Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Köre.

II. A TOVÁBBI MUNKA IRÁNYELVEI

A mezőgazdasági, élelmiszeripari, erdészeti, faipari és földmérési múzeumi hálózat alakulását, tevékenységét gazdasági és társadalmi viszonyaik irányítják. Ezért a további feladatok meghatározása során figyelembe kell venni mezőgazdaságunk népgazdasági szerepét, fejlődésének dinamizmusát. Ezek vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy

- mezőgazdaságunk 1970-ben a bruttó nemzeti termelés 26,5 %-át biztosította,
- bruttó termelési értéke az 1938. évihez viszonyítva 1970-ben 44 %-kal nőtt;
- az élelmiszeripar termelési indexe az 1960. évihez (100) viszonyítva 1971-ben 210,3-ra emelkedett;
- az elmúlt közel 3 évtizedben megváltozott a termelés összetétele, közben csökkent az ott foglalkoztatott keresők száma és a megművelt terület;
- jelentősen megnőtt az egyes ágazatok tudományos és technikai bázisa.

A további fejlődés tendenciáit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a következő években a termelés fejlesztésének további felgyorsulásával kell számolnunk, s ennek olyan további szerkezeti és szektorális kihatásai lesznek, mint pl. az állattenyésztés szerepének növekedése, a tényleges gazdasági kooperációk, vertikális rendszerek kialakulása stb.

Az utóbbi évtizedben kibontakozó és egyre gyorsuló tudományos és technikai fejlődéssel olyan folyamat részeseivé váltunk, amely az élet minden területén gyökeres változások megindítója lehet. Ezért az élelmiszergazdaság területén is fontos feladat az anyagi és szellemi erőforrások újratermelésének olyan összhangját biztosítani, amelynek alapján lehetővé válik a termelők leggyorsabban változó elemére: az emberre vonatkozó ismeretek gyorsuló bővülése. Így biztosítható a tudományos és technikai fejlődés eredmé-

nyeinek gyors és széleskörű alkalmazása, végső soron egy magasabb szintű élelmiszer-termelés és gazdálkodás. Mindez pedig csak a dolgozók általános és szakmai felkészültségének állandó emelésével érhető el, amelyben - a mindenkori szakoktatási intézmények mellett - jelentős szerepet kell betölteniök a múzeumoknak.

A vázolt körülmények az egyes ágazatokban eltérő szinteken, más és más konkrét feladatokban jelentkeznek. Ezek részletezésére a jelen tanulmányban nincs mód. Csupán a szőlőtermesztés kapcsán fejtettük ki elképzeléseinket részletesebben. Az ott leírt elveket a növénytermesztés egyes ágazatainál bizonyos mértékig modellek tekinthetjük.

1. Tudományos kutatómunka

A tudományos kutatómunka céljának meghatározása: "a magyar élelmiszer-gazdaság történetének, fejlődésének, haladó hagyományainak a szakoktatás és a vonatkozó tudományok előrehaladásának modern, marxista igényű tudományos feldolgozása" - nagy részben megfelel a követelményeknek. E nagyigényű cél megközelítése jelenleg négy témacsoport keretében történik. Ezek a következők:

- a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar termelésteknikájának fejlődése;
- a növénytermesztési kultúrák és állatfajták kialakulása és fejlődése, termőfaják kialakulása és felbomlása;
- Magyarország újkori-és legújabb kori agrártörténete;
- a magyar élelmiszer- és fagazdasági szakoktatás és tudományok története és kapcsolata.

Ezekhez csatlakozott később a mezőgazdaság irányításával, jogforrásaival, intézményeivel és szerveivel foglalkozó kutató munka.

Az agrártörténeti tudományos kutató munka bár 77 éve megindult, csak 1960 után vált szervezetté és rendszeressé, amikor az MTA Agrártudományok Osztályán belül létrejött az Agrártörténeti Bizottság, a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban pedig az Agrártörténeti Osztály. Külön figyelmet érdemel az a körülmény, hogy az MTA akadémiai kutatóhelyeket utalt a Múzeumba. Ezek együttes hatása, hogy kialakult az agrártörténeti kutatások ütőképes, eredményes kutatási bázisa.

Nagy szükségét látjuk, hogy fokozott gondot fordítsunk a mezőgazdasági nagyüzemi átalakulás és társadalmi hatásainak vizsgálatára. A tudományos igényű kutatás számára - akár történeti, akár szociológiai, néprajzi, demográfiai aspektusból vizsgálja is a magyar falu talán leggyökeresebb átalakulását - elengedhetetlenül szükséges az átalakulás gazdasági folyamatainak tisztázása.

A Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezésére és a MÉM támogatásával az 1970-től agráregyetemeinken folyó tsz-történetírás ezt a megállapí-

tást többoldalúan alátámasztotta. Azok a monográfiák, amelyek elsősorban gazdaságtörténeti kérdéseket vizsgáltak, feltárták azokat a szükségleteket és okokat, amelyek a parasztok korábbi életmódjának, életvitelének, szemléletének társas kapcsolatainak stb. megváltozására vezettek. Nem szükséges ezért magyarázni, hogy ezek a gazdasági ismeretek mennyire kitágítják bármely, a falusi társadalom változásával foglalkozó tudományág művelőjének látókörét, biztonságosabbá teszik kutatását, megalapozottabbá megállapításait.

A tsz-történetírás fontos tapasztalata az is, hogy a termelőszövetkezetek nagyüzemi fejlődésének folyamata és fontos jelenségei nem sablonosak. Különböző tényezők: a természeti adottságok, az eltérő közgazdasági környezet, a termelési hagyományok atb. eltérésekre vezetnek, bizonyos alapvető egyezőségek ellenére. Ezért hangsúlyozni kell, hogy önmagában a nagyüzemi átalakulás fő vonásainak ismerete nem pótolja, hanem csak megkönnyíti egy-egy táj egyes termelőszövetkezeiteinek vizsgálatát.

A kutatási témák közül többnek a lezárása, ezt követően az anyagi erőforrások és a szellemi felkészültség átcsoportosítása indokolt. Így többek között a kézi és a fogatos termelési eszközök gyűjtését befejezettnek kell tekintenünk. Ezeknél az anyag hozzáférhetőségét biztosító rendszerezés és a tudományos feldolgozás munkáját kell meggyorsítani és befejezni. Ugyanakkor nagyobb súlyt kell helyezni a termelőszövetkezetek, állami gazdaságok történetét feldolgozó munkákra. Bővíteni kell az erdészeti és a vadászati, valamint a faipari történeti feldolgozó munkát. E téren jobban ki kell használni az Erdészeti és Faipari Egyetem adta lehetőségeket.

Az élelmiszeripari történeti munkában különös gondot kell fordítani a mezőgazdaság és az élelmiszeripar integrációs törekvéseinek feltárására.

A földmérés és a térképészet terén elsősorban felmérni és rendszerezni kell az eddigi kutatások eredményeit, majd tervet kell kimunkálni a több helyen és eltérő kezdeményezésekből folyó történeti feltárások, adattári gyűjtések, feldolgozások egybehangolására.

2. Gyűjtő, feldolgozó és kiállító tevékenység

A múzeumok alapvető funkciójából következő tevékenység: a gyűjtő, feldolgozó és kiállító munka. A Magyar Mezőgazdasági Múzeumnak összefoglaló képet kell nyújtania a magyarországi élelmiszer- és fagazdaság történetéről, jelenlegi helyzetéről és népgazdasági jelentőségéről.

2.1. Növénytermesztés

A teljességre törekedve a földművelés- növénytermesztés anyagát egyik múzeum sem gyűjtheti és mutathatja be. Ezért csak a további fejlődés szempontjából legfontosabb témakörökre szorítkozhat a Magyar Mezőgazdasági Múzeum is. Ezek a következők:

- növénytermesztésünk fejlődésének történeti összefüggései, eredmények, fejlesztési koncepció,
- a kenyérgabona-termesztés,
- a takarmány-termesztés,
- az ipari és egyéb növények termesztése.

A négy fő téma és a földművelés (talajtermékenység, talajhasznosítás, tápanyag-utánpótlás, talajjavítás, talajvédelem, vízrendezés, öntözés stb.) legfontosabb kérdéseinek bemutatásához mintegy 1.500 m² kiállítási felületre lenne szükség, azonban csak töredéke áll rendelkezésre. Ezért ki kell választani azt a témakört, ami hosszabb távon (10 év) a legnagyobb eredményt ígéri az élelmiszergazdasági termelés fejlesztésének támogatásában. Ez a témakör a takarmánytermesztés.

A takarmánytermesztésen belül is a legfontosabb takarmánynövények: a kukorica, a lucerna, a vöröshere, a gyepgazdálkodás és a zöldtakarmányok termesztésének múltjára, jelenére és a fejlesztési elgondolások bemutatására kell a kiállítás tematikáját összpontosítani. Ugyanakkor vidéken feldolgozásra várnak olyan sajátos témák, mint

- a szegedi és kalocsai fűszerpaprika-termesztés,
- a makói hagymatermesztés,
- a szabolcsi dohány- és burgonya-termesztés,
- a szegedi kendertermesztés,
- Fejér megyében a kukoricatermesztés,
- Békés megyében a gabonatermesztés,
- Szolnok megyében az öntözéses növénytermesztés (különös tekintettel a II. Tiszai Vízilépcső és Öntözőrendszer kiépítésére),
- Győr-Sopron megyében a cukorrépa és a cikória termesztése.

E témákat feldolgozásuk mellett megfelelő kiállításokon is be kell mutatni.

2.2. Kertészet

1971-ben az ország vetésterületének közel 10%-án folyt a kertészeti növények termesztése. Ugyanakkor a szántóföldi jellegű növények bruttó termelési értékének 25%-át érték el a kertészeti termékek.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum hely hiányában nem képes a különböző kertészeti ágak részletes bemutatására. Indokolt a kertészeti termelés egészének, azon belül az egyes ágazatok összefoglaló, gazdasági jelentőségét jól szemléltető bemutatója.

2.21. Szőlőtermesztés-borgazdaság

A szőlőtermesztés-borgazdaság bemutatására a Magyar Mezőgazdasági Múzeum borgazdasági kiállítása bizonyos korszerűsítéssel a kívánalmaknak

ma is megfelel. A változtatásokat az indokolja, hogy az élelmiszergazdaság általános fejlődése a borgazdaság területén is hatott: a nagyhagyományú magyar szőlőművelés régi korszaka lezárult, s egy új korszak bontakozott ki.

A múlt század közepén az ország mai területének szőlőállományában még alárendelt szerepe volt a homoki fajtáknak. Az utolsó öt évtizedben a homoki szőlőtermelés megháromszorozódott: az ország szőlő- és bortermelésében nemcsak mennyiségileg került túlsúlyba, hanem minőségileg is felért a történelmi borvidékek termékei közé. Ebből adódik a következő fontos muzeológiai feladatcsoport:

- összegyűjteni, rendszerezni és feldolgozni kell a megszűnt hagyományos homoki szőlőtermelési és borászati eljárásokat, technológiát, munkaeszközöket,
- elemezni kell a megszűnt termelési eljárások feltételeit, azok összefüggéseit, összhatását, ideértve a termelés ökológiai, üzemi és biológiai alapfeltételeit is.

E témák megoldása nehéz, bonyolult feladat. Ennek illusztrálására ragadjuk ki a fajtakérdést és egy kicsit részletesebben vizsgáljuk meg.

A fajtakérdés nemcsak a szőlőtermesztésnek, hanem az egész növénytermesztésnek is egyik legfontosabb tényezője, amely világszerte a szakemberek érdeklődésének középpontjába került. Hazánkban a fajtakérdés szerepének, jelentőségének megnövekedésében olyan tényezők játszanak szerepet, mint

- a belső fogyasztás növekvő igényeinek kielégítése,
- az export (minőségi- és ár-) követelmények,
- a hozamok növelése, a termelés költségeinek csökkentése, az élőmunka hatékonyságának növelése;
- a technikai berendezéseikben és a termelés technológiájában fejlett mezőgazdasági üzemek kialakulása, melyekben a termelési folyamatok megszervezése során már az ipari szerkezés specializálási, folyamatos korszerűsítési, automatizálási tendenciája érvényesül.

E körülményeknek tudható be, hogy a szőlőtermesztés is új fajtakat keres és fajtaváltás a szőlőtermesztés terén is meggyorsult.

Milyen feladataink jelentkeznek tehát a borászati muzeológia részére a fajtakérdés terén? Elsősorban a következők:

- tüzetesen meg kell vizsgálni, a régi fajták helyzetét, de nem csak történeti, hanem biológiai, s bizonyos értelemben közgazdasági szempontból is. E vizsgálatok, ha nem is adnak a ma és a holnap gondjaira közvetlen választ, gondolatébresztők;
- gondoskodni kell a termelésből kikerülő, régi fajták jellemzőit tartalmazó leírások, képek, filmek, visszaemlékezések,

gazdaságossági felmérések összegyűjtéséről, rendszerezéséről és feldolgozásáról;

- megfelelő agrobotanikai kertben a leváltott fajtákat meg kell őrizni. Olyan fajtagyűjteményt kell létrehozni, amely összehasonlító vizsgálatokra is alkalmas, és egyben mint genetikai bank is a növénynemesítők rendelkezésére állhat;
- rögzíteni kell az egyes fajták legcélszerűbb telepítési rendszereit, művelési módjait, a fajttal elért eredményeket stb.

Amint a felsorolásból is kitűnik, igen bonyolult, összetett munkáról van szó. Ennek elvégzése, szőlészek, borászok, agrárközgazdászok, agrártörténészek közreműködését igényli. Figyelemmel a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tolcsvai és keszthelyi bormúzeumára és a szerveződő kecskeméti múzeumra, indokoltnak látszik még Egerben, Sopronban, Mórton és Pécsen is megfelelő, idegenforgalmi célokat is kielégítő bormúzeum létesítése.

2.22 Gyümölcsstermesztés

A második öt éves terv időszakában 61.500 hektár gyümölcsöst telepítettünk. Ezzel a jellegében is nagyüzemi gyümölcsstermelés alapjait leraktuk. A fajarány kialakulásában jelentős szerepet az alma stermesztése játszott. Az 1971-ben termelt áru gyümölcs több mint 50 %-a alma. Közrejátszott ebben az üzemi jövedelmezőség is.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum a gyümölcsstermesztésről átfogó kiállítást tervez. Ugyanakkor a Nyíregyházi Mezőgazdasági Főiskolával karöltve növényvédelmi (repülőgépes növényvédelem!) és a szabolcsi almatermesztés történetét bemutató kiállítás és az ehhez kapcsolódó tudományos munka szervezését kezdte meg.

Célszerűnek látszik Somogy, Zala, Pest, Bács és Csongrád megyékben, valamint Buda-környékén a táj gyümölcsstermesztési történetével foglalkozó múzeumi munka megszervezése.

2.23 Zöldségstermesztés

Területe a háború előtti 10 évi átlaghoz viszonyítva háromszorosára, ezen belül az öntözött terület a nyolcszorosára növekedett. Sajnos termelésünk színvonala még nem kielégítő.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum - hely hiányában - csak időszakos kiállítások rendezésére vállalkozhat. Meg kell vizsgálni egyes, jelenleg is fejlesztésre kijelölt zöldségstermesztési tájon (Szentés, Gyula) a múzeumi munka kifejlesztésének, állandó kiállítás létrehozásának lehetőségét.

2.3. Állattenyésztés

Az élelmiszergazdasági termelés fejlődési irányzatára világszerte jellemző az állattenyésztési termelés növekedése. A mezőgazdasági össztermelésen belül hazánkban is jelentős az állattenyésztés fejlődési ütemének meggyorsulása. Amíg 1938-ban a mezőgazdasági össztermelésből az állattenyésztés részaránya 36,8 % volt, addig 1971-ben már 45,5 %-ot tett ki.

Mindezek indokolják, hogy a Magyar Mezőgazdasági Múzeum az állattenyésztéssel kapcsolatos kiállításait ne csökkentse, legfeljebb átrendezze azokat. Az átrendezés során a következő elveket kell megvalósítani:

- adjon a kiállítás átfogó képet az állattenyésztés gazdasági jelentőségéről;
- foglalja össze az állattenyésztés történetét, bemutatva ennek során állattenyésztésünk fejlődését, jelenlegi helyzetét;
- ismertesse az ipari feldolgozást, a készülő végtermékeket és azok forgalmazását.

Indokoltnak látszik egy-egy kimagasló eredményeket felmutató vidék állattenyésztés-történetének feldolgozása is. E tekintetben elsősorban

- a Kapos-menti és a nyugat-magyarországi szarvasmarhatenyésztésre,
- a Békés és Csongrád megyei baromfitenyésztésre és
- a Hajdú megyei extenzív állattenyésztésre

gondolunk, hangsúlyozva azonban, hogy a pásztorélet álromantikájának szerepeltetését mellőzni kell.

2.4. Gépesítés

A gépesítés történeti feldolgozásának ki kell terjednie a szántóföldi növénytermesztés (talajművelés, vetés, növényvédelem, növényápolás, betakarítás) erő- és munkagépeire, az állattenyésztés, a belső majormunkák és a szállítások gépesítésére.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum megfelelő hely hiányában csak szerény erőgép-kiállítással rendelkezik. Gépeinek zömét - kényszerű okokból - már ma sem tudja megfelelő helyen tárolni, ezért a további anyag begyűjtését meg kellett szüntetnie. Viszont a feladat megoldásához megfelelő partnereket talált a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Gépészmérnöki Karában és a Mezőgazdasági Gépésérleti Intézetben. Az együttműködés ezekkel az intézményekkel zavartalannak és igen hasznosnak ígérkezik, mivel

- ezek is a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főhatóságához tartozó társintézmények,
- a vázolt feladathoz a legjobb szellemi felkészültséggel és technikai felszereléssel rendelkeznek,

- a feldolgozott, kiállított anyagot jól tudják hasznosítani a mérnökképzés és továbbképzés során,
- biztosítani tudják a kiállítás szervezett látogatását.

A megrendezendő kiállításnak tükröznie kell, hogy a technikai fejlődés milyen hatást gyakorolt a mezőgazdasági technológia megváltoztatására.

Több gyűjtemény létrehozása nem indokolt.

2.5. Erdő- és vadgazdaság, elsődleges faipar

Az agrármuzeológia legvonzóbb, legromantikusabb témaköre. A Magyar Mezőgazdasági Múzeumban is a jelenlegi erdőgazdasági és vadászati kiállítás a leglátogatottabb.

Új erdő- és vadgazdasági múzeumok (kiállítások) létesítésére vonatkozó igyekezettel találkozunk a legtöbbször: az utolsó félévben pl. II ilyen alapító szándékról értesültünk. Az új múzeumok létesítésénél a következő követelményeket kell szemmel tartani:

Az erdő- és vadgazdasági kiállításoknak tükrözniük kell, hogy az erdőgazdálkodás a mezőgazdasághoz szervesen hozzátartozó, a termeléstechológia tekintetében azonos vonásokat tartalmazó ágazat.

Az erdőtelepítési rendszerek és a fakitermelési módszerek fejlődése, az erdők minőségi összetételének javulása, az ipari feldolgozási lehetőségek körének bővülése, az ipari fahányad gyors növekedését eredményezte. Az ipari fahányad az 1925. évi 13,0 %-kal szemben 1965-ben már 59,9 %-ra emelkedett és 1970-re gyakorlatilag megötszöröződött.

Az ősi feldolgozási módszerektől kezdve fel kell dolgozni a bekövetkezett változásokat, bemutatva a faipar további fejlesztési lehetőségeit. Különös gondot kell fordítani azon speciális módszerek feldolgozására, bemutatására, amelyek az adott vidéken valamilyen különleges körülmény, behatás következtében kialakultak.

Három jellegzetes tájat ismerünk Magyarországon, ahol az ősi feldolgozó iparnak hagyományai, régi eszközei még ma is megtalálhatók. A Dunántúlon az Őrség vidéki elsavanyodott talajokon kifejezetten az erdő adta a kenyeret az itt élőknek, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a Hegyköz, Heves megye északi részén pedig Nagyvisnyó környéke az ősi feldolgozó módszereket megőrkítő táj.

A vadgazdálkodás kialakulását, az ember rendszeres védő és tenyésztő munkájának, továbbá a vadgazdálkodás gazdasági eredményeinek és új útjainak szempontjából fontos bemutatni.

Az erdő- és vadgazdasági feldolgozásoknak és kiállításoknak a fentiekben ismertetett szempontokon túlmenően a természet védelméhez fűződő érdekeket is propagálniuk kell.

2.6. Élelmiszeripar

Az élelmiszeripar történetének feldolgozása a többi ágazathoz viszonyítva elmaradt, bár a Magyar Mezőgazdasági Múzeum már egészen korai időkben (az 1900-as évek elején) megindította az ún. mezőgazdasági iparok muzeológiai feldolgozását.

Ki kell emelnünk azt a ma is korszerűnek minősülő felfogást, amely a kezdeti munkát jellemezte; nevezetesen azt, hogy a mezőgazdasági és az élelmiszertermelést egy folyamatnak tekintették. Igaz, hogy ezt a szemléletet inkább üzemi szempontból érvényesítették és kevésbé vetítették a gazdasági ágazat egészére.

A további munka szempontjából le kell szögeznünk, hogy a mezőgazdasági és az élelmiszeripari termelést ma is szerves egésznek, egységes folyamatnak tekintjük, ezért annak minden vonatkozását vizsgálnunk kell.

Az élelmiszeriparral kapcsolatos muzeológiai munkát befolyásolja még az a körülmény is, hogy az utóbbi 2 évtizedben koncentrált élelmiszeripar alakult ki, s hogy jelenleg is nagy, szinte forradalminak tekinthető technikai és szerkezeti fejlődés játszódik le benne. A történeti gyűjtőmunka megszervezése és archívum kiépítése a nagyszabású változások miatt szinte az utolsó órákban történik.

Állandó múzeumi kiállítással kell rendelkezniük az olyan nagyhagyományú iparágaknak, mint a malomipar, a cukoripar, a dohányipar, a tejipar, a húsipar, a baromfi-ipar, a konzervipar, a szesz- és söripar és a sütőipar.

Fontos agrártörténeti munka a mezőgazdasági üzemek melléküzemági tevékenységeként jelentkező élelmiszeripari feldolgozás figyelemmel való kísérése is. Rövidesen időszzerűvé válik, hogy e témát megyei vagy országos öszszefoglaló kiállítás keretében feldolgozzuk. Célszerű, hogy a kérdésről a közvéleményt időben és jól tájékoztassuk.

2.7. Földmérés és térképészet

A földmérés történetével korábban jórészt a Magyar Földtani Intézet foglalkozott. Később egyéb gyűjteményeivel együtt a földmérést is felszámolta. A földméréssel foglalkozó MÉM-intézmények a közelmúlt éveiben jelentős gyűjteményt adományoztak a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Ipartörténeti Gyűjteménytárának.

Jelenleg a feladat kettős:

- létre kell hozni egy állandó földmérési gyűjteménytárat és kiállítást,
- jubileumi kiállítás keretében kell megemlékezni a hazai földmérés 100 éves évfordulójáról.

Ma a térképészettel számos intézmény foglalkozik, különböző aspektusokból. Közöttük a kapcsolat nem rendezett. Indokolt tehát, hogy először e szakág muzeológiai helyzetét feltárjuk, majd javaslatot tegyünk a munka összehangolására.

III. AZ AGRÁRTÖRTÉNETI MÚZEUMI MUNKA TOVÁBBI TENNIVALÓI

I. A gyűjtőhelyi, múzeumi hálózat fejlesztése

A bevezetőben felsorolt szempontok figyelembevételével az agrártörténeti gyűjtő-, feldolgozó- és múzeumi hálózat fejlesztését elsősorban 10 megyében tervezzük az alábbiak szerint:

1.1. Bács megyében a homoki borgazdaság történetének feldolgozására és bemutatására kerül sor. Mellette a Borgazdasági Múzeum, valamint a Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet kezelésében működik majd a "Népek Barátsága Szőlőskert", amelynek létrehozásához a szükséges anyagot az egyes szőlőtermő országok biztosítják.

1.2. Békés megyében a megyei múzeumi hálózat megfelelő bővítésével elsősorban a gabonagazdálkodás történetét célszerű feldolgozni. A megye mezőgazdasági történetében ennek mély hagyományai vannak. Orosházán volt evangélikus lelkész Mokry Sámuel, az első magyar búzanemesítő, Bánkúton működött Baross László, Orosháza mellett pedig Székács Elemér, két világhírű búzanemesítőnk. E múzeumot Orosházán vagy Szarvason célszerű létrehozni.

Meg kell oldanunk Szarvason a Tessedik-múzeum ügyét is. Ehhez a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, a Debreceni Agrártudományi Egyetem, az Öntözési Kutató Intézet, s a városi Tanács közreműködése szükséges.

1.3. Csongrád megyében a zöldségtermesztés, a fűszerpaprika-termesztés, a hagymatermesztés, a gyümölcs-termesztés és a kendertermesztés története vár korszerű feldolgozásra.

E feladatokat a szentesi, a makói és a szegedi múzeumok bővítésével, illetve a szegedi Kenderfonó és Szövőipari Vállalat megfelelő gyáregységének helyiségében lehet megoldani.

1.4. Győr-Sopron megyében a megyei múzeumi hálózat bővítésével oldható meg a cukorrépa- és cikóriatermesztés és feldolgozás történetének bemutatása, a vonatkozó anyagok összegyűjtése és feldolgozása.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum, az Erdészeti és Faipari Egyetem és a Tanulmányi Erdőgazdaság közösen erdészeti, vadászati, faipari és földművelési múzeumot nyit e megyében.

1.5. Hajdú megyében a Hortobágyi Nemzeti Park létesítésével kapcsolatosan

jelentkező muzeológiai témák kimunkálásával kíván közreműködni a Magyar Mezőgazdasági Múzeum.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum és az Agrártudományi Egyetem szükségesnek tartja a volt Pálhagyai Tangazdaság XIX. században létesült, még működtethető majorját majormúzeumként megmenteni. Itt gondoskodhatunk a dohánytermesztés történetének feldolgozásáról és bemutatásáról. Ez a majormúzeum dolgozná fel a valamikor oly híres debreceni kőszéte-termesztő táj történetét is.

1.6. Pest megyét gyümölcsstermesztése történetének feldolgozása képviselheti a hálózatban. Nagykőrösön indokolt lenne a magyar konzervgyártás történetének feldolgozása és bemutatása.

1.7. Somogy megyében a Kapos-menti szarvasmarha-tenyésztés és a burgonyatermesztés történetének feldolgozása jelentkezik sürgős feladatként. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum, a Mezőgazdasági Főiskola és az állami gazdaságok összefogásával oldhatók meg e kérdések.

A megyében működik a kiváló vadállományáról világszerte híres Lábodi Állami Gazdaság. A gazdaság egyben a külföldi vendégvadászok legkedveltebb helye, s többek között ezért is indokolt, hogy a Magyar Mezőgazdasági Múzeum e helyen állandó trófea- és vadászfegyvertörténeti kiállítást rendezzen.

1.8. Szabolcs-Szatmár megyében a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, a Mezőgazdasági Főiskola és a Repülőgépes Növényvédő Állomás (RNA) a repülőgépes növényvédelem és a szabolcsi almatermesztés története anyagának gyűjtését, feldolgozását, majd e témákból múzeumi kiállítás rendezésének előkészületeit kezdték meg.

1.9. Szolnok megyében elsődlegesnek tartjuk az öntözés történetének feldolgozását. A feladat - nagysága és költségei miatt - csak több, a témában érdekelt országos szerv együttműködésével oldható meg.

1.10. Zala megyében a táj gyümölcsstermesztésének, takarmánytermesztésének feldolgozása esedékes a megyei múzeumi hálózat keretében. E munkában segítséget nyújthat a Nagykanizsai Mezőgazdasági Főiskola.

2. Tudományos munka

Az irányelvek kapcsán előbb vázolt főbb kutatási témakörök - úgy véljük - világosan jelzik a tudományos kutatómunka területén elvégzésre váró legfontosabb feladatokat. Ismételtén hangsúlyozni szeretnénk, hogy a tudományos tevékenységnek az élelmiszer- és fagazdaság múltja egészére kell kiterjednie. Kutatásra javasolt főbb témakörök:

2.1. A termelőeszközök, a termelési technika és technológiák fejlődéstörténetének feldolgozása. A témakör fokozottabb mértékű kutatása szükséges. Marxista történetírásunk figyelme ugyanis eddig főként a társadalom osz-

tálykülzdelmeinek elemzésére irányult, s így a termelőerők s ezen belül is az eszközök, a technika és technológia fejlődése, sajátos funkciója és súlya a kutatásban kevés figyelmet kapott.

2.2. A növénytermelés és állattenyésztés fejlődése, kapcsolatuk a fejlődés különböző szakaszaiban, a különféle kultúr- és termőtípusok s állatfajták kialakulása, különös tekintettel történelmünk új- legújabb kori szakaszára. Rendkívül fontosnak érezzük a növénytermelésnek és az állattenyésztésnek - mint a mezőgazdasági termelés két fő ágának - a kapcsolatát, egymásra való hatását vizsgáló tudományos témák kitűzését.

2.3. Üzemtörténeti kutatás. Már a polgári történetírás is tett kezdeményező lépéseket e tekintetben; kutatásának tengelyében azonban a feudalizmus-kori nagybirtok, a feudális majorság vagy uradalom gazdaságtörténeti kérdéseit állította. Gazdaság- és társadalomtörténeti szempontból egyaránt fontosabb a polgári korszak üzemtörténeti problémáinak, és ezen belül is elsősorban az áruterelő tőkés agrár-nagyüzem és a paraszti kisüzem termeléstörténeti gondjainak és a belőlük levonható törvényszerűségek megismerése.

2.4. A Szakoktatás és az agrártudományok fejlődésének kialakulása. Az ország agrármúltjához mértén aránytalanul keveset foglalkoztunk ez ideig az oktatás- és tudománytörténeti kérdések vizsgálatával. Különösen elhanyagolt területnek tekinthető az alsó- és középfokú, illetőleg a szakmunkásképző iskolák történetét bemutató tudományos feldolgozás. Méginkább szegényesnek mondható a tudománytörténeti kutatás.

2.5. Nemzedék- és gazdálkodási-rendszer váltás. A régi paraszti rétegek felbomlottak, az egységes paraszti osztály kialakulása csaknem végbement. A társadalmi változások kitűnő ismerői: a szociológiával, szociográfiával foglalkozó írónemzedék munkássága nyomán egyszerű összefoglaló kötetek születtek a "Magyarország felfedezése" c. sorozatban (pl. Mocsár Gábor, Erdei Ferenc vagy Varga Domokos művei). Ezek az írások is feladatokat rónak a muzeológusokra, agrártörténészekre; olyan pontokat jelölnek meg, ahonnan kiindulva gazdag forrásanyagra bukkanhatnak.

2.6. A kutatómunkánál a felesleges átfedések elkerülése érdekében szükségesnek tartjuk, hogy a magyarországi múzeumhálózat egész területén tervbe vett agrártörténeti jellegű kutatási témákat jóváhagyás előtt egyfelől a Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti Bizottsága, másfelől a Magyar Mezőgazdasági Múzeum illetékes szakbizottsága tárgyalja meg.

3. A szakemberképzés és utánpótlás

Mind az agrármuzeológia, mind az agrártörténeti kutatómunka fellendítése a kor színvonalán álló szakkaderek közreműködését igényli. A szükséges számú és a kívánatos szakmai mértéknek megfelelő munkatársak biztosítása

- a jelenlegi szakember-gárda továbbképzésével és

- a szakkáder-utánpótlás kinevelésével

történhet meg. E célok elérése érdekében javasoljuk:

3.1. Kapjon lehetőséget a Magyar Mezőgazdasági Múzeum az agrármuzeológia és agrártörténet iránt érdeklődő végzős fiatal szakemberek gyakornokként való alkalmazására. A bölcsész végzettségű fiatal megalapozhatja vagy jelentős mértékben gazdagíthatja agrárvonatkozású ismereteit, az agrárvégzettségű fiatal pedig mint történeti stúdiumot hasznosíthatja a gyakornoki állásban eltöltött időt. A gyakornoki idő meghatározását, az állás-helyek létesítésének kérdéseit az illetékes főhatóságok és szakemberek bevonásával kell megvitatni és rendezni.

3.2. A fiatalok orientálása célzatával a felsőoktatási intézmények illetékes tanszékei mind nagyobb számban adjanak ki agrártörténeti témákat szakdolgozati, illetve disszertációs témául. Ez ügyben főként a pesti, debreceni és szegedi egyetemek bölcsészkarát, a Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékét, másfelől a gödöllői, keszthelyi és debreceni agráregyetemek illetékes karait és tanszékeit kellene felkérni.

3.3. A múzeumi hálózat területén évek óta dolgozó és az agrármuzeológiában illetve az agrártörténetírásban érdekeit szakemberek továbbképzése céljából

- indítson a Magyar Mezőgazdasági Múzeum előadás-sorozatot, amely az agrármuzeológia és az agrártörténetírás legfontosabb tartalmi és módszertani problémáit öleli fel. Az előadások megtartására a szakma neves, jól felkészült kutatóit, muzeológusait kell felkérni.
- Egy-egy nagyobb tájegység agrártörténeti érdeklődésű szakemberei számára is hasonló tanfolyamokat kell rendezni. Törekedni kell ezeket a tanfolyamokat az illetékes megyei múzeum, agrár- vagy bölcsészképző intézmény mellett szervezni-megindítani.

Az itt körvonalazott elképzeléseket, terveket körülbelül egy évtized alatt látjuk megvalósíthatónak.

VLCSKÓ LAJOS - FÜR LAJOS - FÁBIÁN GYULA

A népi műemlékek és kultúrpolitikai hasznosításuk

A Múzeumi Közlemények szerkesztője felkért, hogy a fenti címmel írjak cikket. Akkori beszélgetésünk során elmondottam neki: sokkal inkább gondokról és lehetőségekről tudok, mint jól bevált eredményekről és ilyenek birtokában aligha lehet láttatni pontos, áttekinthető körvonalakat, vonzó perspektívákat. Éppen a mutatkozó aggályok miatt látja szükségét a cikk megírásának - mondta. Ezek után nem zárkózhattam el a megtisztelő felkérés elől. Ennyit a jelen írás előzményeiről.

+ + +

Örvendetes, hogy a műemlékvédelem egyébként meglehetősen sokrétű problematikája az utóbbi másfél-két évtizedben - egyre inkább magától értetődően - a népi műemlékek védelmének gondjaival és feladataival is azonosul. Ebből természetesen következnek a hagyományos módon épült falusi és kisvárosi lakóházak és gazdasági épületek hasznosításának intézményes gondolja is. Az pedig mindenki számára természetes, hogy a népi műemlék fenntartása más megoldásokat kíván mint a gótikus templomoké vagy a barokk kastélyoké.

Ezzel talán sikerült is érzékeltetnem a műemlékvédelem gyakorlatának napjainkra kialakult módját és annak előtörténetét, jószerével azt a tudománytörténetileg áttekinthető folyamatot, amely egyre több tudomány és tudományág együttműködését igényelve eljuttatta a műemlékvédelmet a művészettörténetileg regisztrálható formajegyek nyomán számontartott reprezentatív egyedi építményektől (templomok, várak, kastélyok stb.) a modern civilizációt megelőző társadalmi rendszerek dolgozó osztályai és rétegei építészeti hagyatékának műemléki felfogásához.

Ide kívánczozóan arról is szólni illik, hogy a néprajzi kutatás tudománytörténetileg nézve többé-kevésbé hasonló pályát futott be az elmúlt három emberöltő alatt. Elég utalni a 19. század utolsó évtizedeinek a műtörténeti stílusjegyek számbavételére és összehasonlítására alapozott építészettörténeti kutatására, amit pl. Huszka művelt, vagy arra, hogy századunkban jobbra a 30-as évek végéig az épületek, elsősorban a falusi lakóépületek alaprajzi kiosztásának tipológiai fejlődése vált a népi építészettudomány legfőbb problematikájává. (Magyarország Néprajza; főként Bátky itteni fejezetei és egyéb írásai.) Nagyon leegyszerűsítve azt is mondhatnám, hogy mintegy ennek reakciójaként történtek számottevő kezdeményezések az elmúlt három évtizedben, amelyek a tipológiai gondolkodást és problémafelvetést konfrontálni igyekeztek a műtörténeti stílusjegyek vizsgálatával és az épületek szakszerű műszaki dokumentálásával (leginkább Vargha László).

Az itt előszámlált törekvések nagyjában és egészében szinkronban voltak a szóban forgó problematika nemzetközi, szorosabban európai, különböző kutatók, intézmények által kiművelt tudománytörténetével.

Eme általánosságban jellemezhető folyamatoknak azonban Európa különböző tájain szerfelett különböző épületállomány felderítésére és műemléki megóvására kellett irányulniok - a történelmi adottságoknak megfelelően. Különböztek egymástól az épületek típusai, országonként jelentős eltéréseket kell tapasztalunk a felkutatott, műemlékileg regisztrált és műemléki rendeltetéssel felhasznált épületek sorsát illetően is. A szabadteri múzeumok gondolatának és megvalósulásának Európa egyes országaiban egymástól oly sok tekintetben eltérő, néha különböző története kellő bizonyossággal példázhatja a történelmi múlt hagyatékának, a modern civilizációt felépítő társadalom szükségleteinek technikai, gazdasági, ideológiai és nem utolsósorban politikai változatosságát. Valószínűleg nem járok messze az igazságtól, ha azt mondom, a magyarországi szabadteri múzeumok megvalósulásának története hű tükröképe a címben jelzett problematika előtörténetének.

A századforduló néprajzi falujától, annak a század elején bekövetkezett szomorú szétülesztéséig, majd a 30-as évektől kezdődően elszigetelt és minden bizonnyal nem túlzó kifejezéssel jellemezett; messianisztikus próbálkozásaiig, akár Balassagyarmaton, akár Veszprémben, egészen napjainkig Zalaegerszeg, Szombathely, Szentendre sok gondot és örömet okozó példáiig, mindazok, akik a műemlékek ügyét és a kultúrpolitikát szolgálták, azon fáradoztak, hogy a népi műemlékeket - rendeltetési helyükről áttelepítve múzeumi környezetbe - műtárgyként funkcionáltassák.

Ezzel a gyakorlattal - legalábbis technikailag - ellentétben, egyre erőteljesebbé válnak azok a törekvések, ahol a népi műemlékek in situ megőrzését és kultúrpolitikai hasznosítását tekintik legfőbb, sőt sokszor egyetlen célszerű, tudományosan korrekt feladatuknak. Ebből következően a műemlékvédelem és a múzeumügy szakemberei - kimondva, vagy ki nem mondva - dilemmáznak a két szélső alternatíva jogosságán, titkon remélve mindkettő sikerét. E paradox helyzet nem a kompromisszumok iránti fogékonyságukat bizonyítja, sokkal inkább ügyszeretetüket, s aki e feladatok pénzügyi, műszaki együttthatóit ismeri, hozzáteheti: buzgalmukat is.

Az UNESCO rangos testülete az ICOMOS 1971 augusztus 29. és szeptember 7. között a CSSR-ben tanácskozáson úgy határozott, hogy minden UNESCO tagállamban szorgalmazza a népi műemlékek in situ védelmét s ebből kifolyólag azoknak a kultúrpolitikai hasznosítását. E jogos követelmény megvalósításának lehetőségei természetesen - országonként és történelmileg nézvéen a dolgot - Európa nagy tájain merőben különbözőek.

+ + +

A falvak és kisvárosok hagyományos épületei lakó- és gazdasági rendeltetésűek. A történelem sajátos alakulása folytán részint az építőanyagok, részint a klíma, részint az építő, nemkülönböztetve az épített tapasztalatai és szükségletei szerint Európa különböző tájain változatos kép tárul szemünk elé, áttekintvén az egybe és külön épített lakó- és gazdasági épületállományt. A Földközi-tenger melléki országokban például többnyire kő az építőanyag és minden bizonnyal a görög, nemkülönböztetve a római civilizáció városainak építészeti hagyományai szolgálnak magyarázatul, ha falvakban és kisváro-

sokban a parasztok, a kézművesiparosok és a kereskedők emeletes házakban éltek le életüket az elmúlt századokban. Nem ment ritkaság számba az sem, ha az építmények földszintje gazdasági rendeltetésű volt (istálló, terményraktár stb.), az emeleteken találtuk viszont a lakótérsegeket. Ugyancsak a városok építészeti hatását példázza Nyugat- és Közép-Európa egy részének falusi és kisvárosi építészete. Csakhogy ez az emeletes építészeti kultúra jóval későbbi keletű; minden valószínűség szerint a 15-16. századnál korábbra sehol sem lehetett visszavezetni, legalábbis a falvakban. A falusi lakosság életmódjában a fejlettségének és a foglalkozások társadalmi megosztásának tudhatjuk be, ha ugyanezek a területeken a falusi és a kisvárosi lakáskultúrában elkülönült egymástól a főzőhelyiség, a hálólhelyiség és a lakóhelyiség (tehát az utóbbi esetben: az a szoba, ahol nappal tartózkodnak, de nem főznek, legfeljebb étkeznek, és éjjel sohasem alszanak). Ugyanezekre az okokra visszavezethetően meglehetősen sokféle épülettípus alakult ki az egyes ipari foglalkozások speciális szükségletei szerint; ezek valamennyiben olyan épületek, amelyekben műhelyek, raktárak éppenúgy megtalálhatók, mint az iparosok lakásai. Valamennyi itt számbavehető építmény kő falazatú vagy gerendavázaz sártapasztású fa szerkezet és minden egyes esetben specializált építőipari szakmák együttes közreműködését igényli a kőművesektől az ácsokon át a sövényfonó és tapasztó iparosokig.

Amennyire a városok akumulálta építőipari tapasztalatok, illetve az ezeket megvalósító mesteremberek falusi és kisvárosi foglalkoztatását bizonyítják az említett példák, annyira az építőanyag bősége jellemzi vagy határozta meg Észak- és Kelet-Európa népi építészeti hagyományait. Az esetek túlnyomó többségében fenyőfákból összerótt, meglehetősen nagyméretű épületekre bukkantak, ahol az épületek monumentalitását nem annyira a történelmileg felhalmozott és különféle foglalkozási ágakra eredendően jellemző építőipari tapasztalatok valósítják meg, hanem a rendelkezésre álló építőanyag grandiózus méretei. Az ácstechnikával összerótt fagerendák statikai lehetőségei szinte kínálták azokat az építészeti megoldásokat, amelyek nagyon gyakran a lakó- és a gazdasági rendeltetésű térségek egy épületen belüli kialakítását eredményezték.

Kelet-Közép-Európa és Délkelet-Európa építőanyagban szegény steppei sávjában viszont a történelmi adottságok is mindúntalan korlátozták a nagyméretű, bonyolult alaprajzi elosztású, emeletekkel tagolt építészeti kultúra kibontakozását.

+ + +

A népvándorlaskor nomádjainak közel két és fél évezreden át klasszikus szállásterületén a történelem régmúlt századaiban természetesen nem csak pásztorok, de parasztok is éltek, többségük még - miként a magyarországiak az Árpád-korban - földbe ásott, sátor- vagy nyeregűtős veremkunyhókban. Jobbára ilyen megoldású épületeket emeltek házi állataiknak is, kicsiny, rendezetlen falutelepüléseiken. A felmenő síkfalu házak divatja alkalmasint az itt lakó falusi népesség életszínvonal-emelkedésének következménye lehetett; legalábbis Magyarországon a jobbágy-parasztok emelkedett egykori szolgálta a 13. századtól kezdve már többnyire ilyen lakóépületeket al-

kotott. Ezeknek az épületeknek többnyire sárból volt a fala, néhol és később vályogtéglából; sőt megesett az is - ahol galériaerdők tarkították a folyókkal szabdaltnál füves rónát -, hogy favázás sövényfonatú házakat emeltek. A lakóházak konyhából, szobából s néha kamrából álltak. Rendszerint le is padlásolták őket s egyike-másika a 16. századtól már füstelvezető szabad kéményt is rejtett héjazata alatt. Ezzel szemben az állatok óljai - néha istálló- vagy veremépitmények, vagy felmenő síkfalú alkotmányok voltak, amelyeket általában soha nem padlásoltak le. A gazdagabb jobbágy-portákon a 18.-19. századi adatokból ítélve gyakrabban, mint a megelőző három évszázad során - csűröket, pajtákát is emeltek; ezeknek prototípusai a 14.-15. században a földesúri gazdaságokból vett minták szerint épültek és szinte semmi- ben sem különböztek Nyugat- valamint Közép-Európa korábbi századokban kialakult alapvető típusainak építészeti normáitól.

Többé-kevésbé azonos a kép, ha jóval fiatalabb datálású is, a Kárpát-medencétől keletre húzódó steppei tájakon. A népvándorláskori nomád bandák itt még akkor is zaklatták a falvak parasztjait, amikor Magyarországon kizárólag a feudális földesúr (az egyházi és világi), továbbá a király (és államapparátusa) szívta el járadékként a falu sokszor elemi erőit. A török hódoltság, mely Magyarországon 150 éves háborúskodást és a települések pusztulását eredményezte, a kelet-európai steppeken többhelyütt felváltotta vagy kiegészítette a nomádok, vagy az ellenükre telepített ugyancsak rabló-fosztogató katona-parasztok (pl. a kozákok) szakadatlan harácsolásait.

A feudalizmus 18. századi reorganizációja a Kárpát-medence területén hovatovább elvezetett a falvak és mezővárosok konjunktúrájához. Ennek kétségbevonhatatlan építészeti bizonyítékait regisztrálhatjuk a 18. sz. utolsó két évtizedétől kezdve. A fejlődésnek ott kellett folytatódnia, ahol fonala megszakadt és az is letagadhatatlan, hogy útjára nem volt egyenletes, sőt az is, hogy távlatait eleve szabályozta a földesúri arisztokrácia nagybirtokrendszerre. Ám akár így van, akár másként, a többi steppei tájon jócskán megkészt maga a reorganizáció is, anyagi forrásai sem buzogtak bőséggel, miért is hovatovább csak századunkban süppedt végleg feledésbe a parasztok veremházainak kényszerű és mindenképpen bronzkori eredetű divatja.

Nagyon lényeges, hogy az itt nagyon vázlatosan jellemezni kívánt történelem nem engedte meg a lakóházak és a gazdasági épületek összeépülését. Mindössze néhány tájon építették a lakóház hosszában, annak mintegy a folytatásaként az istállót s nagyon ritkán a kettőt közös tetővel fedve. A jellemző inkább az volt, ha külön állott valamennyi sajátos rendeltetésű épület, egymástól kisebb-nagyobb térségekkel még elszakítva. Mássalől az is letagadhatatlan, hogy ebben az építészeti kultúrában hiányzott az emeletes házak megalkotásához szükséges statikai tapasztalat, bizonyságként a város és a falu kölcsönhatása erőtlenségének.

Ezért a 18.-19. századból ránkmaradt falusi és mezővárosi épületek tanulmányozása arról győz meg bennünket, hogy a lakóházak túlnyomó többsége a 14.-15. század során kialakult építészeti normák szerint épült és mindössze a napóleoni konjunktúráktól kezdve mozgásba lendült, gyakorta meg is gazdagodott paraszt-, iparos- és kereskedőrétegek építészeti igényei változ-

tak meg. A szükségleteikre emelt lakóházak túlnyomó többségét már nem a parasztok vagy a kontár mesteremberek építették fel; valamennyi specializált főhivatású iparos kezemunkája, sőt az is letagadhatatlan, hogy az építőmestereknek már nem kellett nélkülözniök a szakmunkások segítségét sem. A mondott okok következtében elsősorban ezek voltak azok az épületek, amelyeknek külső formajegyein fellelhetjük a nagy történelmi stílusok hatását, alaprajzi tagolódásukban pedig felismerhetjük azokat az életmódbeli változásokat, amelyeket azonosíthatunk a konjunktúra hasznát leginkább élvező rétegek kultúrájával.

A legszembeütőbb jelenség a tiszta szoba. A keskenyebb homlokzati frontjával az utcára néző, általában három osztatú (szoba, konyha, kamra) lakóház egy újabb szobával bővül, mintegy hátrább tolódik a ház a telek mélységébe. Ezt a tiszta szobát nem lakják (többnyire nem is lehet fűteni), mindössze berendezik a szobában használatos bútorokkal, ágyneművel és dísz tárgyakkal (pl. fali kerámia). Nagyon lényeges, hogy ez az építészeti, ill. életmódbeli változás korántsem eredményezte a lakó-, ill. a háló-helyiség szétválasztását. Mindössze annyi történt, hogy az évszázados normák szerint berendezett szoba - voltaképpen teljesen fölöslegesen - megduplázódott.

A tiszta szoba tehát a vagyon fitogtatására való, a benne felhalmozott értékek pedig - mint a tezaurálás többi módjai is -, arról árulkodnak, hogy azok, akiknek ezekre szükségük támadt, nem tudják a termelésbe investálni a prosperitás nyomán felhalmozott értékeiket.

Ezen túlmenően azt a tanulságot is levonhatjuk a 18.-19. századi hagyományos épületállomány vizsgálatából, hogy a lakóházak szerkezeti változását általában nem kíséri a gazdasági épületek tökéletesedése. Ha az építőiparosok a kastélyok, kúriák díszítőelemeit közvetítették is a lakóházakra, az arisztokrácia 18.-19. századi gazdasági megerősödését szolgáló újabb és célszerűbb gazdasági épületek divatját már nem tudták eljuttatni a falura és a mezővárosra. Az agrártelepülések népességének még a tehetős rétege is a gazdasági épületekkel szemben támasztott, és objektív termelési, társadalmi adottságaiktól meghatározott követelményeivel továbbra is a középkorban kialakult normákat ill. épülettípusokat tekintette sajátjának.

Szembeütőnek más inkonzekvenciák is. Az építőiparosok alkalmazása úgy látszik egyáltalában nem párosult teljesen és tökéletesen a szilárd és időtálló építőanyagok, főképpen falanyagok használatával. Még a rangos és módos házak többsége is földfalú vagy vályogból épült s eltekintve a Balaton-tól északra eső területtől, ahol már több évszázados hagyománya volt a minden társadalmi rétegre jellemző kőépítkezésnek, az égetett téglafalazat ritkaságszámba ment az ország egészén.

Nyilvánvaló, hogy az itt felsorolt tünetek a társadalom fejlődésének gazdasági bajaiban nyerik el - itt kellőképpen ki nem fejthető - magyarázatukat. A társadalmi munkamegosztás erőtlensége, az ipari forradalom kései lezajlása és azt megelőzően az ipari foglalkozásokban a csak használati cikket előállító kézműipar túltengése, másfelől a termelőeszközöket gyártó mester-

ségek és üzemek alacsony száma, mindmégannyi ok, mely összességében azt eredményezte, hogy az ipar és a kereskedelem sajátos szükségletei úgy-szólván alig módosítottak az épületállomány agrár jellegén. Malmok, kovács-műhelyek a megnevezhető kivételek - ez esetben is erősítvén a szabályt -, típusaikban középkori reminiszcenciákat őrizve, és széleskörű nemzetközi szóródásuk hazai foltjaiként.

+ + +

Számomra egyáltalában nem valószínűtlen, ha a vázlatosan jellemzett folyamatokat követően, az ipari civilizáció létrejöttékor szinte robbanásszerűen kellett megváltoznia a falusi és mezővárosi lakosság építészeti igényeinek. Építészek a megmondhatóí, hogy a sátoztetős kockaházak divatja, mely konzerválva olcsó szükséganyagok felhasználását az utóbbi évtizedekben és különösen napjainkban feltartóztathatatlan áradatként söpör végig Magyarországon, nem táplálkozik igazi városi, következésképpen történelmileg polgári tradíciókból, sokkal inkább egy letűnt társadalmi rendszer hivatalnokká vedlett, dzsentri és dzsentroid rétegének hétvégi nyaraló-ideáljából. Persze avval a lényeges különbséggel, hogy a balatoni villák építészeti egészen kilúgozott, uniformizált, még azok töredékes értékeit is tönkresilányított utánzatai ezek a - manapság gomba-módra szaporodó - lakóházak, tehát egyáltalában nem logikus következményei az egyébként sok jelből tapasztalható, célszerű életforma-változásnak. Sajnos ezek a "villák" egy hamis társadalmi eszmény anyagi valósággá lett tákolmányai.

+ + +

E rövidre fogott és ezért talán helyiel-közzel a történeteket torzító eszme-futtatással elsősorban azt kívántam érzékelteni, hogy Magyarországon különösen nehéz érvényt szerezni ama dícséretes elvnek, melyet intézményesen talán először az ICOMOS említett kongresszusa vallott az emberiség történetében, s amely szorgalmazza a népi műemlékek in situ megőrzését, nemkülönben kultúrpolitikai hasznosítását. Valószínűleg nem járok messze az igazságtól, ha azt mondom, hogy elvben a népi műemlék in situ megőrzésének két elengedhetetlen feltétele van: 1. az építmény alkalmassága a sokirányú hasznosításra, 2. tömegközlekedési eszközökkel való, kényelmes megközelíthetősége, azaz a jó úthálózat.

Ami az előbbit illeti, szeretném remélni, hogy előrebocsátott fejtegetésem bárkit meggyőzhet arról: ugyancsak korlátozottak a lehetőségek. Ami az utóbit illeti, erről valamennyiünknek elégséges és optimista becslésekre aligha fejlgosító tapasztalatai vannak. Az élet véletlenjei további nehézségeket is támasztanak. Viszonylagos épségben ránkmaradt, restaurálásra tehát méltónak ítélt népi műemlék az esetek túlnyomó többségében csak isten háta mögötti, eldugott településeken várja, gyakorta szerkezetének és építőanyagának eredendő silánysága folytán is megrokkantan, sorsának jobbrafordulását.

Mindazonáltal letagadhatatlan, hogy ezek a műemlékek a mi népünk, a mi történelmünk emlékei, mi ezekre és csakis ezekre vagyunk és lehetünk büszkék. De a büszkeség csak akkor jogos, ha tisztában vagyunk a történelem-

mel és vállaljuk annak konzekvenciáit. Ez a történelem itt sem holmi békés falusi idilli, távoli aranykor, mit okunk s jogunk van a hálás utókorral, tulajdonképpen napjaink tömegturizmusával csodálatni. Nem, ez történelemhamisítás volna!

Aztán itt van a népi műemlék hiteles környezete, minek megrontására - sajnos - elegendő számú példát statuáltunk.

Ha valaki történetesen veszi magának a fáradságot és elolvassa azokat az egyébként nem túlságosan érdekesítő útleírásokat, amelyeknek szerzői a 17. -18. -19. században Magyarországon végigkalanduolták - kordivatból holmi szentföldi zarándoknak vagy más köztiszteletnek örvendő kultúrhérosznak álcázva magukat - angol, francia vagy német olvasóközönségüket, akkor két sztereotípiával találkozunk a mi egykori közállapotaink leírásaiban: meg-megújuló panaszokkal a rázós utak mián, és a magyar konyha dicséretével. Nem hiányzik a csikós, a csárda, a puszta délibábja sem ebből a kelléktárból. S mintha ez az irodalmi gyakorlat még ma sem ment volna feledésbe. Hála az utazási irodák propagandájának!

Nem csak régfakult fényképeken pusztában magányos és ezért monumentális a kilenclyukú-híd és a hortobágyi csárda. Még a középgeneráció emlékeiben is az. De a népi műemlék napjainkban nem társtalan többé művi környezetében; csinos lakótelep és sudár nyárfasor látványa egészíti ki. Hála a telepítéspolitika elszánt következetességének, mely az egyébként szűkös telepet talán éppen az ottlakók kulturális szükségleteire hivatkozva, nem tudta a csárdától és a hídtól néhány kilométernyi távolságra elképzelni, egyiket sem többé pusztai magányban.

Egyébként legjobb tudomásom szerint a hortobágyi csárda egyik - ha nem a legfőbb - idegenforgalmi nevezetességünk.

A nem csekély munkával és ügyszerető emberek társadalmi segítségével helyreállított parádi ház a Mátrában, köszönhetően egy autószerveznek és annak telephelyén hegyé magasodó ócska gumiabroncsoknak, a falu főutcáján végigmenő látogató számára csak alapos kérdezősködés után tárulkozik fel. A Szalafőre hosszas kocsikázás után elzarándokoló, a Pityer-szeri népi műemlékegyüttesben mogorva és a turisták minduntalan zaklatásától is megkeserített, ezért teljesen magára maradt öreg parasztra fel, ki a néptán érdeklődőnek korántsem bizonyulhat jószándékú kalauzául. A legnagyobb baj talán az, hogy a tulajdonosnak ebben a nem is csekély költséggel helyreállított, ám napjaink emberének igényeivel már szerencsére teljesen összeegyeztethetetlen épületben kell laknia. Tartozéka az épületnek, bár hiányzik róla a leitári szám.

Itt legalább két kérdés vehető fel.

Az egyik: múzeumon kívül milyen rendeltetést szánunk ezeknek az épületeknek, ha már lakni - legalábbis többségükben - nem lehet. Célravezető megoldás-e a hollóközi turisztaszállítás? Tapasztalati adatok hiányában nem

tudok erre választ adni. A nemesvámosi malomcsárda lehet a követendő példa? Berendezése és a vele kapcsolatos turisztikai attrakciók nagyon is ellentmondanak a főitevésnek.

A másik probléma valószínűleg az, hogy a népi műemlékek túlnyomó többsége, pl. azok, amelyek zárt településeken belül állnak, önmagukban soha, csak hasonló kvalitású környezetükben érvényesülnek (a parádi példa meg lehetőségen illusztris e sokak által hangoztatott és intézményesen felfogott tétel igazolására). A baj csak az, hogy ilyen adottsággal úgyszólván már nem is nagyon rendelkezünk.

+ + +

A népi műemlékek megmentésére és a felnövekvő nemzedékek számára a történelem tanúkénti vállalására jogosak az igények. Olyan társadalmi szükségletek ezek, amiket ki kell elégíteni. A vita tárgya, meggyőződésem szerint: a hogyan?

+ + +

A népi műemlékek és általában a néprajzi műtárgyak iránti társadalmi igény napjainkban korábban soha nem tapasztalt méreteket öltött. A technikai civilizáció térhódítása és a lakosság mobilitása egymással összefonódott; ez már sokszor jellemzett kettős oka e keresletnek. Elég baj, ha ezt nem tudjuk kellő mértékben és színvonalon kielégíteni, s európai mértékkel mérve az országok sorában ugyancsak sereghajtók vagyunk. Kevés a kiállítási tere a Néprajzi Múzeumnak, jóllehet műtárgyállománya kontinensünk leggazdagabb gyűjteményeinek élére sorolható. Évtizedes patópáloskodás után indult meg a szentendrei skanzen építkezése; Zalaegerszeg, Szombathely falumúzeumának épülése szerfelett vontatott, és jóval több bizonytalansági tényezővel küzdő a megengedhetőnél. (Itt aligha lehet ellenérv, bár gyakorta hallható a svédországi, finnországi, dániai példa, olyika évszázadnyi sorsával. Ezek valamennyien kapitalista társadalmakban jöttek létre, s a kontinens legrégebb alapítású intézményei. A szocialista országokban, akár csak a szomszédos Csehszlovákiát, Romániát vagy a szintén szomszédos, jóllehet nem szocialista, de a magyar viszonyok tekintetében szintén konkurens Ausztriát említsem, a helyzet összehasonlíthatatlanul jobb mint nálunk, olyan távoli példákról nem is szólva, mint a baltikumi szovjet köztársaságoké, Lengyelországé vagy a Német Szövetségi Köztársaságé! (Mindezt nem a szakintézmények monopolhelyzetének megteremtésével kapcsolatos igény mondatja velem, hanem annak beláttatási igyekezete, ami egyébként evidens, hogy a közművelődést elsősorban ezeken a fórumokon lehet tudományos garanciákkal befolyásolni.)

A padlásokon kotorászó magángyűjtő, ha lakását díszítő, ma már korszerűtlen használati tárgyakat szed össze: nemes hobbynak hódol. Ha tevékenysége kiegészül a gyűjtőpartnerek közötti szokásos tárgycserével, és a mű-

tárgy az országban marad, csak dícsérendő. Ha üzérkedik is: törvényileg üldözendő. Gyakorlatilag a nehézség ott van, hogy az egyes alternatívákat nagyon nehéz és sajnos ritkán lehet egymástól elválasztani. A népi műemlékek sorába iktatható épületeket felvásárló, egyikét-másikat átalakító, sőt lebontó, a maga igényei szerint más területekre áttelepítő újjgazdag pedig olyan figura, akinek káros manipulációi ellen fokozott szigorral kellene eljárni, ha erre elégséges eszköz állna rendelkezésre. De egyelőre még nem állunk így.

Tekintve a szabadtéri múzeum létrehozásának magas költségigényét, számos műszaki, tudományos problémáját, miknek megoldása sokszor egy sor tudományág szakszemponjtainak egyeztetését kívánja, továbbá a kivitelezés, majd az üzemeltetés speciális nehézségeit, amelyek összességükben e vállalkozások előrehaladásának fékezői, legfőbb teendők a népi műemlékek in situ védelme.

Ennek érdekében született meg az ÉVM rendelete, ami anyagi támogatásban részesíti az ilyen épületek tulajdonosait, serkentvén őket az állagfenntartásra. Gyakorta lehet mégis tapasztalni, hogy a tulajdonosok vonakodnak a megőrdástől, telektulajdonosként modern épületet kívánnak emelni. Figyelembe véve, maguknak az épületeknek funkcionális korszerűtlenségét, ezt az igényt teljesen jogosnak kell tartanunk, általánosságban.

Másfelől pedig nap-mint-nap kell értesülnünk a népi műemlékállomány pusztulásának, a műtárgyállomány rohamos fogyásának aggasztó híreiről. Itt egyetlen - némely épület vagy műtárgykollekció további sorsát illetően csupán átmeneti - megoldás kínálkozik: társadalmi összefogással, de szakemberek és intézmények segítségével kell a helyi megőrzés ügyét közüggé tenni. Tanácsok, politikai szervek számos településen mutatnak már erre jó példát. A minapában Békéscsabán, hol egy közel négy generációt kiszolgált lakóházat enteriőrrel berendezve múzeumnak avathattunk fel, az első látogatók nem csekély büszkeséggel példázták egymásnak: ez a téka a dédapámé volt, ebben a teknőben a nagyanyám dagasztott kenyeret.

Nem a turizmus, főképp és elsősorban nem az idegenforgalom valutát hozó utasait kell "a magyar konyha" főztjével megetetni és múltunk egzotikumnak hirdetett kövületeivel körülbámészkodtatni! Ellenkezőleg. Mi vagyunk a felelősek azért, ha a magyar munkás- és parasztgyerekek mostani nemzedéke felnőtként érthetetlenül topog őseinek most csupán néhány múzeumi kiállításon látható hagyatéka előtt. A szülőföld szeretete, a helytörténet, a honismereti mozgalom sok jó vállalkozása terebélyesedjen tovább, legyen minél több megmentett népi műemlék és benne szakszerűen elrendezett műtárgy a magyar falvakban és kisvárosokban!

Ennek megoldása pedig nem egyedül a muzeológusok és a műemlékesek, a közigazgatási emberek és a politikai munkások összefogásán múlik, szükségeli egy jobb és célirányosabb oktató, felvilágosító, közművelő munka elmélyülését is. Szükségeli a könyvkiadás, a sajtó, a film, a televízió és a

rádió együttes és intenzív hatását. Szükségeli végül és mindenek előtt annak országos koordinációját és következetes eldöntését, hogy hol és mennyi népi műemlék kultúrpolitikai hasznosítására kerül sor a soronkövetkező évtizedben, hiszen ennek utána már aligha lesz mit hasznosítani hazánkban.

Nagyon sok munka és nagyon nagy felelősség. Döntenünk kell! Népünk, történelmünk és világnézetünk egyaránt erre kötelez.

HOFFMANN TAMÁS

A múzeumok működésének személyi feltételei és a szakmunkatársak képzésének problémái

A múzeumi hálózat intézményeinek számszerű gyarapodása, a múzeumokban művelt tudományok szakágazatainak bővülése, a rohamosan gazdagodó gyűjteményi anyag kezelésével és az állagvédelmi munka korszerűsödésével járó fokozott feladatok egyre több, magasabbszintű és hatásosabb tevékenységet igényelnek a múzeumok kutató és restaurátor személyzetétől. Az a gyorsan és folyamatosan növekvő érdeklődés pedig, amellyel a társadalom a múzeumok "szolgáltatásai" felé fordul, a közművelődési tevékenységre specializálódó múzeumi munkatársaktól követel egyre színvonalasabb, tudományosan megalapozott ismereteket és gyakorlatot. Jórészt a növekvő követelmények szülik azokat a problémákat, amelyekkel a múzeumok napjainkban talán a legerősebben küszködnek: szakszemélyzetük mennyiségi és minőségi hiányait, olyan helyzetet, amelyből a továbbjutást újabb intézkedések, reformok segíthetik a legalkalmasabban elő.

+ + +

A felszabadulást követő alig több mint két és fél évtized alatt a múzeumi hálózat jelentősen kiszélesedett. Az intézmények számának növekedését az alábbi kimutatás szemlélteti:

Év	1945	1960	1972
A múzeumok száma:	34	82	185

A gyarapodás az intézmények számában nem egyenletesen ment végbe. Új intézmények alapítására elsősorban a múzeumi szakterület háború utáni új-

+

Az Országos Múzeumi Tanács 1973. július hó 5-i kibővített ülésének közlésre némiképpen átdolgozott tárgyalási anyaga. A kérdés napirendre tűzése az MSZMP oktatáspolitikai határozata végrehajtásának menetében történt. A határozat ugyanis módot adott a muzeológus- és restaurátor-képzés és utánpótlás - gyakran bírált - menetének megreformálására is. Az ügygel a Művelődésügyi Minisztériumban létrehívott Oktatási Tanács foglalkozott, a tárgyalási anyag, illetőleg annak megvitatása hozzájárulás kívánt lenni az Oktatási Tanács munkájához. A szöveget elsősorban felmérés és dokumentum-jellege miatt közöljük. Tanulmányozásakor figyelembe kell venni, hogy összeállítás és mostani közlése között jelentékeny idő telt el, s ez alatt az érintett kérdések jó részében már bizonyos változások bekövetkeztek. (Szerk.)

jaépítésének időszaka (1949-53) hatott ösztönzően, később pedig a vidéki múzeumok tanácsai irányítás alá kerülését (1961-62) követő néhány esztendő. Ha a főváros és a vidék részeseését vizsgáljuk ebben a fejlődésben, akkor azt találjuk, hogy míg az előbbi időszakban viszonylag erőteljesebben a fővárosi múzeumok, a "tanácsosítás" után a vidéki múzeumok száma emelkedett. Az 1972-ben nyilvántartott 185 múzeumi intézményből 38 található a fővárosban és 147 vidéken. A fenntartás ill. a felügyelet szempontjából ezek a következőképpen oszlanak meg:

Fenntartó szerv:	Műv. ügyi miniszt.	Tanácsok	Egyéb hatóságok	Összesen
A múzeumok száma:	23	137	25	185

Az intézmények számának gyors növekedését a szakmai körök nem ítélik egységesen hasznosnak. Tudnivaló azonban, hogy az újabb alapítású múzeumi egységek nagyobb része a szakmai szempontból csupán egy síkon működő kiállítóhely, emlékmúzeum, kisebb része a múzeumi munka mindhárom ágát (gyűjtés, feldolgozás, ismeretterjesztés) művelő intézmény, tehát a tulajdonképpeni, szakmai szempontból "teljes értékűnek" mondható múzeum. Utóbbiak száma (és felügyeleti hovatartozásuk) 1973 közepén a következő:

Fenntartó szerv:	Műv. ügyi miniszt.	Tanácsok	Egyéb hatóságok	Összesen
A múzeumok száma:	12	70	15	97

A múzeumok hármasszoros tevékenységének: a tudományos, az anyagmegőrző és a közművelődési munkának érdemi része 1972 elején 611 főfoglalkozású és 111 részfoglalkozású (ill. tiszteletdíjas) munkatárs tevékenységén alapult. Ezek számszerű megoszlását az egyes tudományágak között és a fenntartó szervek szerint csoportosított múzeumokban a következő táblázat szemlélteti (zárójel nélkül a főfoglalkozású, zárójelben a részfoglalkozású munkatársak száma):

Tudományág	Műv. Min.	Tanácsok	Más hatóságok	Összesen
Régész	35 (-)	85 (2)	3 (1)	123 (2)
Numizm.	3 (1)	- (2)	1 (-)	4 (3)
Term. tud.	48 (2)	18 (6)	1 (-)	67 (8)
Néprajzos	36 (6)	45 (8)	5 (1)	86 (15)
Műv. tört.	88 (7)	25 (3)	4 (3)	117 (13)
Történész	25 (2)	38 (17)	27 (5)	90 (24)
Ipar techn.	3 (-)	1 (2)	13 (12)	17 (14)
Irodalmi	22 (2)	3 (2)	4 (-)	29 (4)
Népművelő	4 (-)	6 (-)	5 (1)	15 (1)
Egyéb	15 (1)	12 (12)	36 (14)	63 (27)
Összesen:	279 (21)	233 (54)	99 (36)	611 (III)

A tudományos létszám alakulása nagyjából összhangban levőnek látszik a hálózatfejlesztési törekvésekkel, bizonyos szakmákban - az ún. klasszikus muzeológiai ágakban - a képzés intenzitásával és azokkal a megnövekedett lehetőségekkel, amelyek anyagi téren a tanácsosítás következtében kialakultak. Az egyes szakok közötti számarány alakulását azonban befolyásolta az ún. muzeológus szakon végzettek kötelező elhelyezése is.

A múzeumi struktúra történeti alakulásából eredően a régészet, a néprajz, a művészettörténet és a természettudomány szakoknak már a felszabadulás előtt is meglehetősen személyi bázisai voltak. A szakterület későbbi alakulását jórészt a hagyomány, s mellette az egyetemi képzés rendszere határozta meg hosszabb időre, amint erről a nagyobb múzeumok szakalkalmazott létszámának alakulását mutató alábbi adatok is tanúskodnak:

Múzeumok	1945	1960	1971
Magyar Nemzeti Múzeum	18	35	51
Természettudományi Múzeum	33	48	48
Szépművészeti Múzeum		28	29
Néprajzi Múzeum		28	35
Magyar Nemzeti Galéria	+	13	27
Petőfi Irodalmi Múzeum	+	11	24
Magyar Munkásmozg. Múzeum	-	10	20
Budapesti Történeti Múzeum	8	32	41
Megyei Múzeumi Szervezetek	+	89	88
Mezőgazdasági Múzeum	5	++	29
Hadtörténeti Múzeum	3	++	10
Közlekedési Múzeum	1	+	13
Semmelweis Orvostört. Múzeum	+	-	13

+ Későbbi alakulású intézmény.

++ Nincs adat.

Kétségtelen, hogy a világháború előtti években a múzeumok a feladataikhoz képest mérsékelt létszámmal működtek. Szakszemélyzetük elégtelensége a háború következményeként tovább nőtt és így csakhamar a legfontosabb gondok közé emelkedett a szakemberek megfelelő számú kiképzése. A felszabadulás utáni, tartalmában és módszereiben megújuló múzeumi tevékenység egyik jelentős tényezője a muzeológus képzés megindítása. (Korábban a múzeumok tudományos személyzete vagy szabad bölcsészként vagy pedig valamelyik tanári szakon végzett.) Az egyszakos muzeológus képzés 1948-tól 1956-ig volt érvényben és feladatait jól betöltötte; koncentrált ismereteket adott a múzeumokhoz készülő fiatalok számára, akik képessé is váltak a múzeumok tudományos és kibontakozó közművelődési feladatainak ellátására.

A muzeológusképzés bevezetése mellett másik fontos rendelkezés is született ebben az időben; ez a végzett muzeológusok kötelező elhelyezését írta elő. Ennek az intézkedésnek a következményei csak kezdetben voltak hasznosak. A fiatal muzeológusok ugyanis elsősorban a fővárosi múzeumoknál törekedtek elhelyezkedni, ezek az intézmények tehát néhány év alatt telítődtek, ugyanakkor a vidéki múzeumok szakemberhiánya továbbra sem enyhült lényegesen. A helyzetet csak keveset változtatott az 1954-től 1956-ig érvényben volt további rendelkezés, amely szerint a pályakezdő régész és néprajzos muzeológusok tevékenységüket vidéki múzeumban voltak kötelesek megkezdeni.

E szakasz vége felé újabb reform előkészítése indult meg. Annak következtében ugyanis, hogy az országos múzeumok felvevőképessége a minimálisra korlátozódott s a végzettek közül a vidéki beosztást sokan továbbra sem vállalták s így sok fiatal képzett szakember egyszakos muzeológusi diplomájával más munkaterületeken helyezkedett el, a múzeumok számára nevelt utánpótlás a túlméretezettség látszatába került.

A sűrűsödő problémákat a muzeológusképzés 1957-ben bekövetkezett átszervezése kísérelte meg megoldani. Ennek lényege az elhelyezési kötelezettség megszüntetése mellett a kétszakos egyetemi képzés bevezetése volt, amelyhez tanári diploma megszerzése párosult.

Minden tekintetben megnyugtató eredményt ez a reform sem hozott. Általában helytelen volt a szakok kapcsolása. A régészeti szakhoz pl. többnyire a történelmet kapcsolták, így a tervezett cél csak kismértékben valósult meg, mert a pedagógus oktatás szempontjából csak egyszakosnak számító történelemtanári diplomával azok, akik nem kaptak múzeumi alkalmazást, legfeljebb csak általános iskolákban helyezkedhettek el pedagógusként. A második szak bevezetése a muzeológusképzés számára sem volt hasznos: megrövidült a szorosan vett szakképzésre, elsősorban a gyakorlati ismeretek elsajátíttatására fordítható idő (a gyakorlati év is pl. a felére rövidült), és az oktatás és a múzeumok között korábban kialakult egészséges kapcsolatot is egyre inkább meglazult.

A képzett muzeológusok elhelyezkedési gondjait időközben valamelyest enyhítette az a körülmény, hogy 1960-tól kezdve az ezidőtájt alakuló vagy meg-

erősödő, rokon tevékenységet folytató intézmények (pl. az Országos Műemléki Felügyelőség stb.), továbbá a bővülő egyetemi tanszékek munkája szintén igényelt képzett szakembereket s így a múzeumok tulajdonképpen megszűntek régész, néprajzos és művészettörténész szakembereket kizárólag foglalkoztató intézmények lenni.

+ + +

Az egyes múzeumi tevékenységi ágak szakszemélyzeti helyzetét az elmondottak tükrében vizsgálva a következő képet lehet felvázolni:

A felszabadulás után a régészek képzése eleinte csak Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folyt, ez az 1963-64. tanévtől kezdve bővült a szegedi József Attila Tudományegyetemen megindult őskoros-régész képzéssel. A felszabadulás után végzett régészek számát ill. a képzés számszerűségének alakulását a következő táblázat szemlélteti:

Szak:	1946-60.	1961-65.	1966-70.	1971-73.	Összesen:
Őskor (ELTE)	25	8	12	1	46
Római kor (ELTE)	36	8	14	2	60
Középkor (ELTE)	28	14	29	5	76
Összesen:	89	30	55	8	182
Őskor (JATE)					8
			Mindösszesen:		190

Jelenleg a múzeumokban és a rokon tevékenységet folytató tudományos intézetekben 123 régész dolgozik. Közülük mintegy 20 végzett a felszabadulás előtt s így az egyetemokről 1946 és 1972 között kikerült szakemberek csaknem 70 %-a áll a szakág szolgálatában. Ezt igen kedvező jelenségnek kell tartanunk! A táblázatnak azok az adatai viszont, amelyek az egyes szakmák számára kiképzettek számát mutatják, már kevésbé megnyugtatók; arról tanúskodnak ugyanis, hogy a szakmai képzés irányát nem annyira a szükséglet, mint inkább a professzorok szakmai beállítottsága határozta meg.

A múzeumokban működő muzeológusok között a régészek vannak ma is többségben. 1963-tól kezdve a tanácsi múzeumoknál is nőtt a létszámuk, mivel a megyeközpontokban sorozatosan hívtak létre kisebb kutatócentrumokat.

A jelentősen megnövekedett létszám ellenére is napjainkban a szakma művelőinek túlterheltsége nyilvánvaló. A sok nagy beruházás és a nagyüzemi gazdálkodás követelte nagyméretű talajmozgatások következményeképpen erősen megszorított leletmentések, továbbá az intézményesített központi téma-kutatások s a vidéken erősen szaporodó helyi feladatok révén többszörösére emelkedett a terepmunka mennyisége (ez kb. 5.000 nap évente; az egész múzeumi szakterület külső terepmunkáinak mintegy 70 %-a), következképpen többszörösére nőtt a rendszeres kezelést, feldolgozást igénylő gyűjteményi anyag is (jelenleg országosan kb. 2,5 millió a régészeti s kb.

650.000 db a numizmatikai tárgyak száma az országosan egyedileg nyilván-
tartott szakanyag mintegy 60 %-a). E mellett a múzeumokban dolgozó ré-
gészek munkaidejüknek csak mintegy 50-70 %-át fordíthatják szakmai tev-
kenységre (a vezetők még ennyit sem, náluk a szakmai tevékenységre for-
dítható munkaidő az 50 % alatt marad).

Általános megítélés szerint az országos múzeumokban dolgozó régészek mun-
kájának színvonala még ilyen körülmények között is megközelíti az akadé-
miai intézetekben, egyetemeken működőket. Ez - egyebek mellett - a kü-
lönböző tudományos fokozatok növekvő számú megszerzésében is tükröződik.
Nem lehet ezt általánosságban elmondani egyelőre a vidéki múzeumok régész
munkatársairól.

A vidéki munkatársak tudományos teljesítménye eléggé elmarad attól, mint
amit képzésük színvonala kilátásba helyezett és a kutatómunkához biztosított
anyagiak lehetővé tennének. Ebben a fővárosiakénál még nagyobb leterhelé-
sük a döntő tényező (terepen pl. kétszer annyit töltenek, mint budapesti kol-
legáik; létszámuk 40 %-ánál a terepmunka évi 60-200 napot is kitesz), de
bizonyos, hogy egyéb okok is közrejátszanak. Ezek között elsőként azt kell
megemlíteni, ami egyébként a végzős régészeket ma is visszatartja a vidé-
ki beosztás vállalásától; a szakmai önképzés-továbbképzés akadályait, bele-
értve ebbe a hiányos szakkönyvtárak okozta nehézségeket is.

A vidéki régészet megsegítése igen időszerű feladat. Ennek útja: nagyobb-
számú munkakész fiatal szakember és a manuális feladatok alól a régészet-
ket mentesítő "középkáder" alkalmazása. A mozgékony fiatalok munkáját a
ma is egyre nagyobb arányokban pusztuló leletanyag mentése igényli, a kö-
zépkáderek alkalmazása pedig a fejlettebb felkészültségű szakemberek ener-
giáit szabadítaná fel a színvonalas kutatómunka számára.

A régészet mellett a néprajz az a másik szakág, amelyet a vidéki mú-
zeumok többségében művelnek. A szak tárgyi anyaga a vidéki múzeumok
gyűjteményeiben eléri a félmillió darabot.

A néprajzos szakemberek kiképzését az Eötvös Loránd Tudományegyetem és
a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem végzi. E két intézmény a fel-
szabadulás óta mintegy 150 szakembert képzett ki. Pontos adataink a képzés
üteméről csak 1962-től kezdve vannak; ezeket az alábbi táblázat foglalja ösz-
sze:

Év:	ELTE	KLTE	Összesen
1962	7	2	9
1963	4	4	8
1964	3	2	5
1965	5	-	5
1966	-	3	3
1967	6	6	12
1968	-	5	5
1969	13	2	15
1970	-	4	4
1971	4	3	7
1972	7	2	9
Összesen:	49	33	82

A múzeumokban jelenleg 89 néprajzos működik, közülük kb. 20-an még a felszabadulás előtt végeztek. Az ismertetett számokból kitűnik, hogy a diploma megszerzése után a fiataloknak csak alig több mint a fele vállalt szorosán vett szakmai tevékenységet (a többi a múzeumokban és a MTA Néprajzi Kutató Csoportjánál), más munkaterületen: leginkább a népművelési apparátusban, esetleg tanári pályán helyezkedett el. Ez a jelenség a szakma továbbfejlődésének komoly akadálya: előregedési folyamat tapasztalható a Néprajzi Múzeumban, de a vidéki múzeumok néprajzi osztályain is. Ez a körülmény, továbbá az országos kutatási tervekben kitűzött sürgős jellegű feladatok végrehajtása, az Országos Szabadtéri Múzeum és az egymás után alakuló vidéki "táji skanzenek" kiépítése, működésük biztosítása a néprajzos szakember-létszám erőteljesebb növelését igényli, főként vidéken.

A múzeumok alkalmazásában lévő néprajzosok szakmai teljesítménye - elsősorban irodalmi téren - mérsékelt, az európai közepes szintet nem éri el. Ennek okai között a szakemberekben a korábbi generációk örökségeként még ható romantikus történet-felfogás szerepel. Ebből adódóan jutnak el nehezen munkájuk során a szintetizáláshoz, illetőleg a szakmai kérdések szinoptikus szemléletéhez. A szakág törekvése a jelen káderhelyzetben arra irányul, hogy a távlati tervben ugyan szereplő, de a napirendről egyelőre levett Néprajzi Kézikönyv munkálatai helyett monográfiák készüljenek minél nagyobb számban, továbbá az egyénieskedő téma-kutatások helyett a muzeológusok kiállítási témák kidolgozásán keresztül jussanak el az időszerű nagyobb feladatok kollektív megoldásához. Fennállása óta a szakfelügyelet eredményesen dolgozik a szemlélet megváltoztatásán.

Klasszikus muzeológiai szakágnak minősül a művészettörténet is, amelynek tevékenysége a felszabadulás előtt szinte kizárólag a fővárosra korlátozódott. Már a háború előtt is "divatos" szakma volt és elsősorban női pályának számított; a szakág e jellemzői ma is érvényben vannak.

A művészettörténészek kiképzése az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folyik; a felszabadulástól mostanáig mintegy 200-an szereztek diplomát. A képzés ütemérőli 1962-től kezdve vannak pontos adataink; ezeket az alábbi táblázat foglalja össze:

Év	végzett műv. történéssz	közülük jelenleg múzeumnál működik
1962	16	5
1963	9	-
1964	10	4
1965	14	2
1966	3	-
1967	15	2
1968	16	4
1969	5	2
1970	8	2
1971	1	-
1972	14	3
Összesen:	III	24

A művészettörténeti muzeológia bázisintézményei: a Szépművészeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria és az Iparművészeti Múzeum. A szakág erősen fejlődésben van, jelentősen gyarapodik anyaga az előbbi intézményeken kívül a fővárosi szakmúzeumokban, és egyre-másra alakulnak sokszor igen jelentős művészeti gyűjtemények a vidéki múzeumokban is. Ma országosan mintegy 220.000 db-ból álló képzőművészeti és mintegy 150.000 db-ból álló iparművészeti gyűjteménnyel számolunk; ezek mellett kb. 120 művészettörténész-muzeológus működik. A szakág fontos problémáját jelzi, hogy e létszám 95 %-a Budapesten, zömmel, a Művelődésügyi Minisztériumhoz tartozó múzeumoknál, illetve a Budapesti Történeti Múzeumnál van alkalmazásban.

A megfelelő ütemű képzés ellenére sincs biztosítva a fejlődő vidéki gyűjtemények művészettörténész-muzeológusokkal való ellátása, mivel az igen sok lehetőség közül kevesen választják a vidéki elhelyezkedést, s ha választják is, legtöbbször csak átmeneti megoldásként. Ebből a szakmából helyezkednek el legtöbbször a kiadvállalatoknál, a rádiónál, a televíziónál, a Képzőművészeti Alapnál, a népművelés művészeti ágaiban, kevés kivétellel fővárosi intézményeknél. A múzeumok kényszerből "középkadereket" - tanítói vagy általános iskolai tanári mellékszakos diplomásokat - alkalmaznak a hálás tást nem tűrő feladatok ellátására, ez a megoldás azonban a szakmai követelményeknek hosszú távon nem felel meg.

A múzeumi munkában a felszabadulás után az egyik alapvető változás: az új - legújabbkori történeti muzeológia alapjainak megvetése. "A

történeti távlat hiánya" hamis jelszó ugyan hosszú időre biztosított felmentést a rendszerünk társadalom- és kultúrpolitikája szempontjából "kényes" témákkal való foglalkozás alól, végülis azonban megindult és egyre erősödő ütemben folyik már a kapitalizmus és szocializmus korszaka emléanyagának gyűjtése és feldolgozása.

A történész-muzeológusok képzését nappali tagozaton az ELTE kezdte meg; első csoportjuk 1966-ban kapott diplomát. A végzett 20 hallgatóból összesen 10 került múzeumba, közülük heten ma is ott tevékenykednek. A múzeumokban jelenleg összesen 70 történész dolgozik, tehát jó részük nem vett részt a muzeológus képzésben; ezek történész-levéltáros diplomával kerültek múzeumi beosztásba. A történész-muzeológusok beváltják a képzésükhöz fűzött várakozásokat, azonban szakmai-politikai fejlődésük a vártnál lassúbb ütemű. A Művelődésügyi Minisztérium által kiadott irányelvek[†] részletesen kifejtik az új múzeumi szakágazat munkájának fejlesztésére vonatkozó elképzeléseket és így remélhető, hogy az elkövetkező időszakban jelentős előre lépés következik be.

A természettudomány szak évtizedeken keresztül úgyszólván egyetlen - kellő létszám- és tárgyi feltételek mellett működő - múzeumi intézménye a Természettudományi Múzeum volt. A felszabadulás előtt vidéken egyedül a szegedi múzeum rendelkezett jelentősebb gyűjteménnyel, néhány másik múzeumban szórvány-anyag volt található.

A felszabadulás után a többi országos múzeummal együtt a Természettudományi Múzeum is nagyot lépett előre: a háború előtti 20 fős kutatólétszáma mintegy 15 év alatt 48 főre növekedett s ennél nagyobb arányban nőtt tudományos segédszemélyzetének létszáma. A múzeumban - hagyományosan - a zoológia és a botanika művelői működnek nagyobb számban, kisebb csoportok foglalkoznak az ásványtani, őslénytani, embertani studiumokkal. Igen intenzív ebben a múzeumban a gyűjtő-, feldolgozó- és publikáló tevékenység. A kutatómunka főként rendszertani- cönológiai irányú; a múzeum e tekintetben a Magyar Tudományos Akadémia számontartott kutatóhelye. Múzeumaink között ebben az intézményben a legmagasabb a tudományos minősítéssel rendelkezők száma (1 akadémikus, 3 tudományok doktora, 13 kandidátus); e vonatkozásban a Természettudományi Múzeum a legtöbb akadémiai kutatóintézetrel egy szinten áll.

A vidéki múzeumokban a háború előtt főhivatású természettudomány-szakos muzeológus nem működött; ma 8 zoológus, 3 botanikus, 3 antropológus és 1 paleontológus; összesen 15 fő dolgozik. A szakfelügyeletnek az a törekvése, hogy a szétszórtnak, egy-egy személlyel működő részlegek helyett több munkaerős regionális központok jöjjenek létre, reális törekvés. A korábban

†

Múzeumi Főosztály: Irányelvek a kapitalizmus és a szocializmus korszakával foglalkozó történeti muzeológia fejlesztéséhez. (Múzeumi Közlemények 1973/I. 31. old.)

is már fennálló, de a fejlesztés tekintetében jelenleg stagnáló szegedi és pécsi természettudományi csoportok mellett a közelebbi múltban jött létre Zircen az első önálló vidéki természettudományi múzeum, amely jelenleg már 4 muzeológussal és két tudományos segédezővel végzi illetve szervezi a Bakony kutatását. A jelek szerint a természettudományi munka területi központjává fejlődik a gyöngyösi múzeum is, az Északi Középhegység kutatásának feladatkeretével.

A természettudományi szakág felszabadulás utáni fejlődése a többi szakághoz képest az utóbbi időkben kissé visszamaradt. Az országos múzeum létszámában pl. az 1960-as állapothoz képest csökkenés következett be, vidéken az egyre sürgetőbben jelentkező időszerű tudományos és ismeretterjesztő feladatok ellátása a jelenlegi létszám megduplázásával sem remélhető már a kívánatos mértékben. A szakág fejlesztését elsősorban szemléleti okok gátolják: az általában humánszakos beállítottságú vidéki múzeumi vezetők kevés kivétellel idegenkednek a számukra bonyolultnak tűnő ágazat alapjainak megvetésében vagy éppen megerősítésében, de probléma van a szakember utánpótlás terén is. Az 1948 és 1956 között folyt természettudományi muzeológus képzés megszűnte után általában biológia szakos tanárok jelentkeznek múzeumi pályára, elhelyezésükhöz azonban "tartalék státushelyek" rendszerint nincsenek. Utóbbinak a hiánya más vonatkozásban is hátráltató hatású. A tapasztalatok szerint e szakágban alkalmazásának 4-5. esztendejében önállósul a szaktevékenységében a fiatal munkaerő s teljes szakmai érettségét a 8-10. esztendőben éri el. Ezt a hosszú fejlődési időszakot lényegesen le lehetne rövidíteni, ha az egyes gyűjteményekhez még az idős szakember nyugdíjbavonulása előtt lehetne az egyetem által - a múzeum igénybejelentésére - a szükség szerint kiképzett utódot kinevezni, tehát a pályáját végző és a fiatal kezdő között a "stafétaváltást" biztosítani.

A természettudományi muzeológus pályának az iránta hivatást érzőkben mindig nagy volt a vonzása. Ez újabban csökkenőben van: a tájékozódó fiatalok a diplomájukkal elfoglalható más munkakörökhöz képest igen szerénynek tartják a muzeológusi pálya anyagi és erkölcsi megbecsülését.

A felszabadulás után bővült a múzeumi szakterület az irodalomtörténeti muzeológiával is. 1953-ban jött létre a Petőfi Irodalmi Múzeum a magyar irodalom emlékeinek gyűjtésére, feldolgozására és bemutatására. Muzéális könyvtáranyaga, hang- és kézirattára, irodalmi vonatkozású művészeti tára sajátos gyűjteményi egységet alkot, amely széleskörű tudományos és népművelő munkát tesz lehetővé. A gyűjteményi anyag sokrétűsége is mutatja, hogy az irodalmi muzeológia feladatköre összetett, műveléséhez magasan képzett irodalom- és művészettörténészekre, levéltárosokra és könyvtárosokra van szükség.

A szakág gyors megerősödését jellemzi, hogy nem egészen 20 év alatt a Petőfi Irodalmi Múzeum szervezőmunkájával és szakmai segítségével 34 irodalmi emlékhely jött létre szerte az országban. Az irodalomtörténeti anyag gyűjtésének vidéken kevés múzeumban van hagyománya, közülük mindössze kettőben (Szeged, Debrecen) működik főhivatású irodalomtörténész. A szakág mérsékelt ütemű fejlődése s ezzel arányban álló szakember-igény jelentkezése várható.

A műszaki - ipartörténeti muzeológia tevékenysége - amely szervezeten szintén a felszabadulás után: 1954-ben indult meg - jelenleg három szinten folyik. A technika általános fejlődésének emlékeit az Országos Műszaki Múzeum gyűjti, a különböző iparágak hazai történetének emlékeivel lo iparági múzeum és további néhány - részben alakulóban lévő - szakági gyűjtemény foglalkozik, míg a vidéki múzeumokban erősödően van a helytörténeti vonatkozású ipartörténeti emléktanyag gyűjtése. A szakág gyors fejlődés előtt áll⁺ s ezért különös gond a szakemberekkel való ellátása. A kialakult tapasztalatok szerint a területen műszaki egyetemi végzettséggel rendelkező szakemberek alkalmazása célszerű, akiknek ismereteit azonban történeti és muzeológiai képzéssel bővíteni kell. A vidéki gyűjtőközpontokban olyan történész kutatók munkába állítása is alkalmas megoldásnak látszik, akik kellő műszaki tájékozottsággal és muzeológiai-módszertani ismeretekkel rendelkeznek.

A mezőgazdasági - agrártörténeti muzeológia egyetlen hazai intézménye a Mezőgazdasági Múzeum, bár olyan gyűjteményi anyagot, amely érdekkörébe tartozik a vidéki múzeumok néprajzi, helytörténeti és más gyűjteményei is tartalmazznak. E szakterület szintén azok közé tartozik, amelynek jelentősége növekvően van s éppen ezért fejlődése is várható.⁺⁺ Szakember állományának fejlesztését valószínűleg csak úgy lehet megnyugtatóan megoldani, ha a különböző (mezőgazdasági, néprajzi, történész stb.) végzettségű munkatársak továbbképzését, felkészítését maga a Mezőgazdasági Múzeum vállalja.

+ + +

A múzeumok egyik - lényegükből fakadó - fontos feladata a gyűjteményeikben őrzött anyag épségben való tartása, állagának védelme. E feladatok tekintetében a felszabadulás után múzeumügyünknek nagyon mélyről kellett indulnia. A háború előtt a Szépművészeti Múzeumban működött néhány művész-restaurátor, a Nemzeti Múzeumban éppen csak elkezdődött az ún. általános restauratori tevékenység kialakítása, a Természettudományi Múzeum számos gyűjteménye mellett mindössze 3 főhivatású preparátor volt alkalmazásban. A háború éveiben a tárgyi anyag jó része szinte katasztrófális helyzetbe került; a sellakkal kezelt régészeti tárgyak szétestek, a bronzok "kivirultak", a múzeumi textiliákban a moly, a fából készült tárgyakban a szú és más kártevők okoztak pusztításokat. Hasonlóan súlyos károk érték a természettudományi gyűjteményeket is.

⁺A fejlesztési elképzeléseket a közelmúltban Szabadvány Ferenc foglalta össze "Az ipartörténeti gyűjtőtevékenység fejlesztéséről" c. tanulmányában. (Múzeumi Közlemények 1973/I. kötet, 47. old.)

⁺⁺A fejlesztés javaslatos elképzeléseit Vicskó-Für-Fábián: "Tervezet a mezőgazdasági és agrártörténeti muzeológia fejlesztésére" c. tanulmánya tartalmazza. (Lásd: e kötet 20. oldalán.)

A háború utáni újjáépítés első éveiben szükségmegoldásként ügyesebb kezű hivataloségeiket vonták be a múzeumok az állagvédelmi munkába, s még később, az államosított múzeumügy első irányító szerve a Múzeumi Központ is - ha kissé szervezettebben is - ezzel a megoldással volt kénytelen kísérletezni. A technikai felkészültség és a korszerű szakmai szemlélet nélkül végzett munka igen mérsékelt eredménnyel járt. Fordulatot 1962-ben a Múzeumi Főosztály intézkedése hozott, amellyel a restaurátori munkák magasabb szintre emelése célzatával létrehozta a Központi Technológiai Múzeológiai Csoportot. Ennek szakmai kísérletező és szervező munkája, oktató tevékenysége, továbbá a restaurátori (preparátori) alkalmazáshoz az érettségi - mint iskolai minimum - megkövetelése, a főiskola (biológia-kémia szak) elvégzésének ösztönzése, majd szerte az országban jól felszerelt műhelyek, laboratóriumok kialakítása indította meg a fejlődést.

A szükségszerű továbblépést a jelen állapotból a restaurátorképzés intézményes - főiskolai szinten - történő megoldása, továbbá a restaurátori munka szakmává minősítése jelenti. A képzés fontossága hosszú ideje nyilvánvaló, így érthető, hogy megoldása évek óta elhúzódik, ismételten lekerül a napirendről, holott szükségességében valamennyi illetékes szerv egyetért. A Múzeumi Főosztály szívós törekvései csak mostanában érnek be. A Művelődésügyi Minisztérium vezetősége a közelmúltban jóváhagyta, hogy a Képzőművészeti Főiskola szervezetében restaurátorképző intézet alakuljon, mégpedig két - képzőművészeti valamint általános restaurátori - tagozattal. Mindkét tagozat a hazai közgyűjtemények és rokonintézmények restaurátori szükségleteinek fedezésére hivatott. A művész-restaurátori szakon a képzési idő 4 év, a munka nappali tagozaton már meg is indult. Az általános restaurátor szakon az oktatás egyelőre levelező tagozaton indul meg, s később vált át a nappali tagozatra. Ennél az első évfolyam keretét 10-12 főre tervezik, s elsősorban a már munkában levő haladottabb restaurátorok felvételére kerül sor.

A főiskolai szintű általános restaurátor képzés megindításának nem célja az, hogy minden restaurátori tevékenységet főiskolai végzettséghez kössön. Vannak olyan feladatok is, amelyek ellátásához elegendő a középkader-szintű képzettség. A restaurátor középkaderek képzését a Központi Múzeumi Igazgatóság Restaurátor Osztálya láthatja el. Bevezetésével együtt meg kell oldani a restaurátori munka szakmáztatását is. Ennek feltétele, hogy a tervezett kétéves - elméleti és gyakorlati ismereteket oktató - tanfolyam elvégzése után a jelölt vizsgabizottság előtt tegyen tanúságot jó szakmai ismereteiről.

Új alapokra kell helyezni a preparátori munkakört is. A Természettudományi Múzeumban a háború előtti 3 preparátorral szemben jelenleg mintegy 40 működik, számuk a vidéki múzeumokban is növekszik, jelenleg már 5 fő. Képzésük nincs megoldva. Alapképzést az általános restaurátor képzés keretében, gyakorlati képzést pedig az országos múzeum megfelelő társaiban (állat-, növény-, ásvány-, őslény és embertani tár) kaphatnának. A zoológiai és botanikai preparátorok számára ki kell dolgozni a jelenleginél magasabb - középkader-szintű - képzést, a Természettudományi Múzeum és a KMI Restaurátor Osztálya együttműködésével. A speciális igényeket

(mint pl. a nagyemlősök dermoplastikai preparálása stb.) kielégítő képzés az arra alkalmas munkaerővel való egyedi foglalkozással valósítható meg.

A preparátorok képzésében általában arra kell törekedni, hogy jelenlegi sokszor igen egysíkú munkakörükből kiemelkedve tevékenységük szélesedjen, a munkaerővel való jobb gazdálkodás érdekében a muzeológusokat mentesítse a szakmai feladatok egy része alól, s korszerűbb anyagok és eljárások bevezetésével a gyűjtemények mainál jobb állagvédelmét oldják meg.

+ + +

Az elmondottakból világosan következik a múzeumi szakterületnek az a kívánsága, hogy a Művelődésügyi Minisztériumban megalakult Oktatási Szakbizottság az oktatáspolitikai határozat végrehajtása során legyen figyelemmel a múzeumok szakterő utánpótlása körül mutatkozó problémákra és segítse azok megoldását. Az intézkedést kívánó legfontosabb kérdésekben javaslataink a következők:

1. Javasoljuk a muzeológus képzésben korábban bevezetett második szak létjogosultságának felülvizsgálását, illetve fenntartása esetén annak megfontolását, hogy a szakoknak csak olyan párosítása legyen lehetséges, amely több szakmában nyújt elhelyezkedési lehetőséget (pl. régész-néprajzos, muzeológus-népnevelő, muzeológus-könyvtáros, muzeológus-idegen nyelv stb.). Az egyes, múzeumi tárgyat oktató tanszékeken az elméleti és gyakorlati anyag közötti arányt úgy kell kialakítani, hogy az ún. muzeológiai tárgyban a különböző szakok között jelenleg fennálló eltérések megszűnjenek.
2. Javasoljuk a múzeumok és az egyetemi tanszékek szorosabb együttműködését az oktatási-nevelési munkában. A közös érdekek szerint kell végezni a szakdolgozatok témáinak kiadását, továbbá a beiskolázást. Azokban a múzeumi szakmákban, ahol várhatóan nem elegendő a szakember utánpótlás, a keretet meg kell emelni. Különös gonddal kell foglalkozni a népművelő muzeológusok képzésével, mivel a múzeumi munka struktúrájának folyamatban lévő változásai ilyen képesítésű szakemberek nagyobb számban való munkába állítását követelik. Az eredményes változtatások érdekében a minisztérium szakmai és oktatási főosztályainak elképzeléseit össze kell hangolni.
3. Azoknál a szakágaknál, ahol nem biztosítható az egyetemen a szükséges kevés számú szakember képzése (pl. numizmatika, egyes speciális néprajzi és képzőművészeti feladatkörök) javasoljuk, hogy a megfelelő alapképzés anyagán túl szükséges speciális ismeretek megszerzése kétéves egyetemi ösztöndíj biztosítása mellett múzeumhoz kötötten legyen lehetséges, s a szakemberképzésnek e bevált módjához a Művelődésügyi Minisztérium fokozottabb támogatást nyújtson.
4. Az akadémiai intézeteknél kialakult gyakorlat alapján javasoljuk a kétéves gyakornoki rendszer bevezetését mindazoknál a szakoknál, ahol nincs muzeológusképzés és a szakmai utánpótlás szükséglete ezt indokolja.
5. Javasoljuk, hogy az Oktatási Tanács segítse állásfoglalásával a Múzeu-

mi Főosztályt abban, hogy az általános restaurátor képzés megindítása tovább halasztást ne szenvedjen.

6. A Múzeumi Főosztály által szervezett és támogatott intenzív nyelvtanfolyamok igen jó eredménye és hatása alapján javasoljuk ennek az akciónak a folytatását, s ezen belül nagyobb arányú kiterjesztését a vidéki múzeumi munkatársakra. Kívánatos a közepes és hosszú időtartamú külföldi ösztöndíjas tanulmányutak számának növelése is; ezekben különösen a fiatalabb muzeológusokat kell részesíteni.

7. Tekintve, hogy a múzeumok szakkádereinek továbbképzése sincs megoldva s e kérdésben eredményt csak gyökeres változtatással lehet elérni, bevált külföldi minták alapján javasoljuk a postgraduális képzés bevezetését. E kérdésben foglaljon állást a Múzeumi Tanács és kérje fel a Múzeumi Főosztályt arra, hogy a minisztérium illetékes szakfőosztályával és az érintett szakmúzeumokkal közösen dolgozza ki a továbbképzésnek ezt a nálunk újszerűnek számító rendszerét.

8. A közelmúltban végzett vizsgálatok azt mutatják, hogy a pálya vonzásának csökkenése és a meglehetősen nagyarányú fluktuáció szoros kapcsolatban van a szakalkalmazottak szociális körülményeivel. Az 1971-ben a tanácsi felügyelet alatt álló múzeumokban, 1972-ben a központi felügyelet alatt álló múzeumokban végrehajtott bérrendezés az akkor mutatkozó legkirívóbb bérsérelemeket elfogadhatóan megoldotta, viszont változatlanul rosszak a nem vezető beosztásban működő szakemberek lakáskörülményei; sok fiatal muzeológusra pl. a teherbírásukon felüli súllyal nehezedik az albérleti uzsonra. Javasoljuk az igényjogosult múzeumi szakalkalmazottak lakáshoz juttatásának elősegítését, esetleg a pedagógusok számára nyújtott kedvezmények biztosításával.

KOREK JÓZSEF
az Országos Múzeumi Tanács elnöke

A muzeológusképzés Angliában

A magyar-angol kulturális egyezmény alapján, a British Council vendégként 1972 szeptemberében kéthetes tanulmányuton jártam Angliában. Utazásom során rengeteg érdekes tapasztalatot szereztem. Ezek egy része számunkra is követhetőnek látszik, más részének viszont éppen az a jelentősége, hogy azt igazolja, nekünk más uton kell haladnunk.

Tapasztalataim között talán a legérdekesebb a muzeológusképzésről szerzett információ. Mindjárt hozzáteszem: e téren sem lehetne mindent átvennünk. Az alapelveket azonban helyesnek vélem. S miután Magyarországon a muzeológusképzés nem megoldott (pillanatnyilag csak a régészek és a néprajzosok számára folyik némi - színvonalas, de mégiscsak szűkkörű - oktatás), indokoltnak látom az angol rendszer ismertetését.

Angliában - vagy ahogyan hivatalosan nevezik: az Egyesült Királyságban - két vonalon folyik muzeológusképzés. A régebbi - és ha szabad magam így kifejezni: plebejusabb, a Londoni Múzeum Egyesület által 1948 óta fokozatosan kialakított tanfolyam és vizsgarendszer. Az újabb, akadémikusabb, de azért elég hajlékony, a Leicesteri egyetem 1966-ban bevezetett képzési rendszere, amelyhez 1971-ben csatlakozott a manchesteri egyetem is.

Mind az egyesületi, mind az egyetemi muzeológusképzés postgraduális rendszerű, vagyis abból indul ki, hogy a jelentkezők rendelkeznek azzal az általános tudásanyaggal, amelyet a muzeológus pályára lépőktől meg lehet és meg kell követelni. A Múzeum Egyesület által szervezett képzésnél - miután ott nem abszolút követelmény az egyetemi végzettség - más, pl. angol nyelvmesteri diplomát is elfogadnak. Ezzel az engedelménnyel szemben viszont többéves múzeumi gyakorlatot követelnek meg.

Hazánkban ez utóbbi rendszernek sem lehetősége, sem jelentősége nincsen. Lehetősége azért nincs, mert nem létezik a muzeológusokat összefogó társadalmi szervezet, jelentősége pedig azért nincs, mert a pályára lépni szándékozók rendelkeznek az általános szakmai műveltséget biztosító egyetemi végzettséggel. Elképzelhető lenne ugyan, hogy pl. az Országos Múzeumi Tanács szervezetében kiépülne a muzeológusok képzéséhez szükséges apparátus, a magyar felsőoktatás és kulturális képzés rendszere és sokoldalú hagyománya azonban inkább az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészeti Karán és néhány vidéki egyetemen, pl. a debreceni Kossuth Lajos Tudomány Egyetemen való kialakítását sugallja. Ezért az alábbiakban az angol egyetemi képzési rendszert részletesebben, az egyesületit rövidebben fogom ismertetni.

Mielőtt azonban erre rátérnék, még két megjegyzést szeretnék tenni. Az alább idézett szöveget - tanterv stb. - saját fordításomban közlöm, s így az esetleg nem teljesen precíz. (Az eredeti angol szöveg megtekinthető a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárának Múzeumtörténeti Gyűjteményében.) Továbbá: az a tanterv, amelyet közlök, lényegében már megjelent az ICOM NEWS-ban (Vol. 2o. No. 1. 1967., franciául a 23., angolul az 55. oldalon; nem tudok azonban arról, hogy magyar nyelven eddig bárhol is megjelent volna.)

Ezek után ismertetem a Leicesteri egyetem Muzeológiai Tanszékének Múzeumi Tudományok Osztályán jelenleg érvényben levő tanmenetet.

Tanmenet

(Valamennyi hallgató köteles tanulmányozni az 1-6. csoportok témáit és felvenni egyet a 7. csoportban felsorolt öt szakág közül.)

1. Történelmi háttér

- a.) A múzeumi mozgalom története és fejlődése.
- b.) A múzeumok célja.
- c.) A múzeumok típusai és funkciójuk.
- d.) A múzeumok létesítésének törvényes vonatkozásai.

2. Adminisztratív szervezet

- a.) Kinevezés és szolgálat; osztály-szervezet.
- b.) Költségvetés előkészítése; az alapok eredete; a kiadások ellenőrzése.
- c.) Rendelet és előírások.
- d.) Bizottsági eljárások.
- e.) A múzeumüggyel kapcsolatos helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi testületek.

3. Épületek és felszerelés

- a.) A múzeumépületek tervezése, berendezése és felszerelése.
- b.) Fűtés, szellőztetés és takarítás.
- c.) Világítás (természetes és mesterséges; tárlók, folyosók).
- d.) Biztonsági rendszerek és tűzvédelem.
- e.) A raktárak és felszerelés ellenőrzése.

4. Gyűjtemények és bemutatás

- a.) Szerzeményezési elvek.
- b.) Az adományozás és a hagyaték törvényes vonatkozásai; kincslet.
- c.) A nyilvántartás, katalógizálás és mutatózás.
- d.) Az osztályozás elvei.
- e.) A gyűjtemények felosztása és használata.
- f.) Kiállított gyűjtemények (a bemutatás elvei és technikája).
- g.) A tájékoztató szolgálat.
- h.) Felvilágosítás a gyűjteményekről (elrendezés és raktározás).
- i.) Állagmegőrzés, konzerválás, restaurálás és javítás.

5. Múzeumi tevékenység

- a.) Tudakozódás és azonosítás.
- b.) Helyi szervekkel és intézményekkel való együttműködés.
- c.) Nevelési szolgálat.
- d.) Időszaki kiállítás.
- e.) Kutatás és publikálás.
- f.) Az árusító pult (kiadványok, fényképek, másolatok).
- g.) Reklám.
- h.) Múzeumi társaságok.
- i.) Előadás, film, hangverseny és egyéb tevékenység.

6. Gyakorlati munka

A tanfolyam során a hallgatók a kiállítási technikával, konzerválással, raktározással, világítással, mintakészítéssel, öntéssel stb. kapcsolatban gyakorlati foglalkozásokban is résztvesznek. Ezek közül egyesek vezetését a tanszék vállalja magára, másokat a leicesteri múzeumok, vagy más angol múzeumok. Ezen túlmenően a hallgatókat mintegy nyolchetes időtartamra bizonyos számú múzeumhoz a múzeumi adminisztrációban, szervezésben és az általános gyűjteménykezelői szolgálatban való gyakorlatszerzés céljából is beosztják.

7. Választható szakágak

Régészet, helytörténet, geológia, természettudomány, műszaki tudomány.

+ + +

A Londoni Múzeum Egyesület által szervezett képzés öt írásbeli vizsgából álló záróvizsgával fejeződik be. (Ezt az egyetemet nem végzeteknél két dolgozatból álló minősítő vizsga előzi meg.) A záróvizsga témái:

1. Múzeumtörténet és elmélet

- a.) A múzeumi mozgalom története és fejlődése.
- b.) A múzeumok ma; típusai és funkciói.
- c.) A múzeumok célja; nevelési és társadalmi értékük.
- d.) A múzeumok jövője.

2. Múzeumszervezés és ügyvitel

- a.) A múzeumokat érintő törvények.
- b.) Az ellenőrző testületek; szervezetük és eljárásuk.
- c.) Pénzügyek és technikai ügymenet.
- d.) Kapcsolódó szervezetek (helyi, nemzeti és nemzetközi).
- e.) Személyi állomány (szervezet, kinevezés, szolgálati feltételek, ellenőrzés).
- f.) Épület (tervezés, berendezés, felszerelés, működés, szolgálat).
- g.) Biztonság (felelősség és műszaki vonatkozások).
- h.) A gyűjtemények dokumentálása; okmányok és tájékoztatások beszerzése.
- i.) A múzeumok és használóik közötti kapcsolatok módszerei.
- j.) Közönségkapcsolatok.

3. Tanulmányírás

Három óra alatt elkészítendő tanulmány múzeumi szaktárgyakból.

4. Gyűjteménykezelői gyakorlat

Gyakorlati vizsga a múzeumi tárgyak meghatározásának, konzerválásának és felhasználásának témaköréből, a jelölt által választott szakágból.

5. Gyűjteménykezelői elmélet

E témakörben két dolgozatot kell írni.

+ + +

Az egyetemi és az egyesületi képzés közötti - egyébként nem jelentős - különbség abból adódik, hogy mindkettő figyelembe veszi a jelentkezők várható felkészültségét, s ez a két szerv kádereinél eltérő. Az egyesületi terv talán valamivel nagyobb gondot fordít a munka társadalmi vonatkozásaira. Egyébként a különbség ellenére teljesen nyilvánvaló, hogy mindkét rendszer az angol múzeumok tényleges szükségleteiből és a leszűrt tapasztalatokból indult ki.

A két program magában foglalja mindazt az ismeretanyagot, amelyre egy muzeológusnak szüksége van a tudományával kapcsolatos tárgyi tudása mellett. Mindkét rendszer, vagyis az angol muzeológusképzés alapvető érdemének tartom postgraduális voltát. Úgy gondolom, nekünk is ebből kellene kiindulni. Az angol képzési rendszer józanságát egyebek között az is bizonyítja, hogy évenként mindössze húsz hallgatót vesznek fel - ezek egyrésze is külföldi -, mivel több muzeológus elhelyezését nem látják biztosítottak.

De érdemes elidőzni a programnál is. Mint mindenütt a világon, az angol múzeumi mozgalom is a régészettel kezdődött, és a történettudománnyal való foglalkozássá szélesedett. A legutóbbi időben a műszaki és a természettudományok - az angol múzeumi mozgalomban meglévő jó hagyományok felhasználásával - nagyobb súlyt kaptak munkájukban. Hogyan tükröződik ez a képzési programban? Az ICOM NEWS már idézett számában közölt program szerint 1967-ben a következő speciális tárgyak között lehetett választani: régészet, geológia, elegendő jelentkező esetén: egyéb természettudományok, nép-életmód kutatás, műszaki tudományok, helytörténet, iparművészet. A Leicesterben kezembe adott sokszorosított program szerint ezek a speciális tárgyak választhatók: régészet, helytörténet, geológia, természettudomány, műszaki tudományok. Feltehető, hogy a többire nem volt elegendő jelentkező, esetleg úgy találták, hogy a lényegében vidéki múzeumok számára történő képzésnél ezeket a speciális tárgyakat kell szorgalmazni. Ezt a törekvést nagyon rokonszenvesnek találom.

Nézzük meg a speciális tárgyak - "speciálkollégiumok" - arányát is: a két történeti téma mellett három természettudományi téma szerepel. Az az érzésem, hogy a hazai muzeológiának sem ártana ilyesféle képzési ösztönzés.

TAMÁS ISTVÁN

Az ICOM Régészeti és Történeti Múzeumok Bizottságának ülése Budapesten

1973. június 24-30-ig tartotta ülését Budapesten az ICOM Régészeti és Történeti Múzeumok Nemzetközi Bizottsága.

Az 1946-ban alapított nemzetközi múzeumi szervezet (ICOM) szakmai tevékenységét nemzetközi szakbizottságokban fejti ki. A szakbizottságoknak azok lehetnek a tagjai, akik az ICOM tagjai közül kinyilvánítják azt a szándékukat, hogy valamelyik szakbizottság munkájában részt kívánnak venni és csatlakozni hozzá. Az ICOM-nak 17 ilyen bizottsága van, amelyek közül egyik legrégebb és legaktívabb a Régészeti és Történeti Múzeumok Nemzetközi Bizottsága. Ez öt speciális területen fejti ki tevékenységét:

- a) "Site Museums";
- b) régészeti és történeti múzeumok repertóriumának összeállítása;
- c) kiállítási és múzeumi anyagok nemzetközi cseréje;
- d) a múzeumi tárgyak bemutatásának problémái;
- e) műtárgyak tiltott behozatalának és kivitelének megakadályozása.

Az első speciális bizottság, a "Site Museums" - amint nevéből is adódik - a helyszínen megőrzött régészeti emlékekkel foglalkozik, vizsgálja ezek feltárását, megőrzését és azt a problémát: mennyiben illeszkezik bele egy-egy országban a múzeumi hálózatba és milyen szerepet játszanak a közmvé-
velődésben.

A nemzetközi bizottság Magyarországon a "Site Museums" problémáival foglalkozott. Azért esett a választás éppen Magyarországra, mivel az ICOM berkeiben, de általában a szakkörökben köztudomású, hogy Magyarországon az elmúlt 20-25 évben nagyarányú régészeti feltárások folytak, jelentős régészeti emlékeket őriztek meg a feltárások helyén s rendeztek be speciális "Site Museum"-má. A magyarországi ülés fő témája tehát a helyszínen maradó régészeti emlékek megőrzésének, fenntartásának, konzerválásának és bemutatásának a tanulmányozása volt.

Az ülésen a következő külföldi vendégek vettek részt: A. Klasens, a leydeni múzeum igazgatója, a bizottság elnöke; J. Philippe, a liègei múzeum igazgatója, alelnök; Z. Drobna, a prágai Nemzeti Múzeum osztályvezetője és M. Vanderhoeven, a tongereni múzeum igazgatója, a bizottság titkára. Megjelent az ülésen J. Jelenik, az ICOM elnöke, és képviseltette magát az UNESCO főigazgatója is H. Daifuku úrral, az UNESCO Múzeumi Osztálya munkatársával, a MUSEUM c. lap szerkesztőjével. Megjelentek továbbá a Bizottság tagjai közül az alábbiak: Fernanda del Camargo e Almeida, egyetemi tanár, a Brazil Múzeumi Szövetség titkára (Brazília); Dr. Ursula Ancke, a Német Demokratikus Köztársaság Múzeumi Tanácsának munkatár-

sa (Berlin - NDK); Gérald Collot, a metzi múzeum igazgatója (Franciaország); Guy Donnay professzor, a mariemonti múzeum igazgatója (Belgium); Dr. Wolfgang Herbst, a Museum für Deutsche Geschichte igazgatója (Berlin - NDK); Jiří Neustupný professzor, a prágai Nemzeti Múzeum osztályvezetője (Csehszlovákia); Dr. Hans-Jörg Kellner, a Museum für Vor- und Frühgeschichte igazgatója (München); Dr. Gerhard-Rudolf Meyer professzor, az NDK ICOM Bizottságának elnöke (Berlin - NDK); O. Krivoseina, az Állami Lenin Múzeum igazgatója (Moszkva); Alexander Mikijajev, az Ermitázs osztályvezetője (Leningrád); Fedor Moacanin, a Horváth Történeti Múzeum igazgatója (Zágráb); Louis Valensi, a Musée d'Aquitaine igazgatója (Bordeaux); és Vaszilij Verzsbitszkij, az Állami Történeti Múzeum igazgatója (Moszkva). Négy tagot hozzátartozó is kísért, tehát a külföldi vendégek száma 23 volt.

Megjelentek az ülésen az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága tagjai, a Művelődésügyi Minisztérium képviselői, az UNESCO Magyar Bizottsága főtitkára, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága vezetői, továbbá a budapesti és vidéki múzeumok vezetői és munkatársai.

Az ülés ünnepélyes megnyitására június hó 25-én került sor a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Gönyi Antal, a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának vezetője üdvözlő beszédében vázolta a magyar múzeumok szervezetét és fejlődését a felszabadulás után; ismertette a magyar múzeumok szerepét a közművelődésben. Kiemelte, hogy az elmúlt évben a magyar múzeumoknak és műemléki helyeknek 8 millió látogatója volt, és a múzeumok sorában jelentős helyet foglalnak el a helyszínen megőrzött régészeti emlékek bemutatóhelyei, amelyek rendkívül népszerűek Magyarországon, hozzájárulnak a magyar archeológia és történettudomány népszerűsítéséhez. Különösen kedveltek ezek a bemutatók az iskolásgyermekek s általában az ifjúság körében. Üdvözölte a megjelent vendégeket a Művelődésügyi Minisztérium nevében és sikert kívánt a magyarországi ülésekhez.

Beszédére A. Klasens, a Bizottság elnöke válaszolt, aki kifejezte hálás köszönetét a magyar kormánynak és a Művelődésügyi Minisztériumnak, továbbá a Magyar Nemzeti Bizottságnak az ülés megrendezéséért. Kifejezte azt a meggyőződését, hogy a régészeti emlékek megőrzése szerves része a kulturális örökség megőrzésének és csak az az ország tudja sikeresen felépíteni a jövődőt, amelyik megőrzi és a fejlődés szerves részévé teszi a múlt emlékeit. Meggyőződése, hogy a Bizottság magyarországi ülése elő fogja segíteni a múzeumi szakemberek között a barátság megerősödését és egymás jobb megismerését.

Utána alulírott, a Magyar Nemzeti Bizottság elnöke tartotta meg megnyitó előadását. Vázolta a "Site Museums" szerepét és jelentőségét Magyarországon, majd kronológiai sorrendben ismertette azokat a legfontosabb kutatásokat, amelyek Magyarország területén az elmúlt évtizedekben folytak, s amelyeknek eredményeként ezek a helyszínen megőrzött régészeti múze-

umok és bemutatóhelyek létrejöttek. Az előadó végül vázolta a konzerválás és fenntartás módszereit. Ezeket az emlékeket vagy szabadtéri rommezőként mutatjuk be, vagy modern épületek alatt, amelyek szervesen beleépülnek a városképbe. A megőrzött emlékek jórésze hasznos célt szolgál: műzeumi vagy műemléki központ, turista szállás, kastély stb. Ez a munka Magyarországon rendkívül fejlett és a megőrzés nemcsak magára a műemlékre, hanem annak környezetére is kiterjed. Építészeink igyekeznek az eredeti állapotukban megőrizni, de merészen alkalmazzák ezek kiegészítéséhez a legmodernebb nyersanyagokat: vasbetont, üveget, acélt, bronzot stb. Az előadó végül ismertette a magyarországi műzeumi, ill. műemlékvédelmi szervezet felépítését, aláhúзва azt, hogy eredményeink az utolsó két év-tizedben Magyarországon a műzeumi, műemléki szakemberek legszorosabb együttműködéséből születtek meg és ebben rendkívül nagy szerepe van az az Országos Műemléki Felügyelőség hatékony munkájának.

Ezután Garamvölgyi József miniszterhelyettes fogadást adott a vendégek tiszteletére.

A Magyar Bizottság szándékának megfelelően a program elsősorban nem pusztá ülésekből állott, hanem egy-egy műemléki helyet, "Site Museum"-ot kerestek fel a résztvevők, ott szakvezetést kaptak és utána a látottakról helyszíni vitát rendeztek. A további program tehát ennek az alapelveknek megfelelően zajlott le.

Június 25-én délután a résztvevők a Várnázeumba látogattak el, ahol Dr. Bertalan Vilmos h. főigazgató fogadta a vendégeket, majd utána megtekintették a Várnázeumot és a Vár alatt megőrzött palota-részeket. Vendégeink nagy elismeréssel adóztak annak az óriási munkának, amelyet a magyar régészek és műemléki szakemberek ezen a helyen produkáltak. Megragadta őket a Vár fekvése és az, hogy az ásatások ilyen nagyméretű középkori emlékeket hoztak napfényre. Ezután a Budapesti Történeti Múzeum a gótikus teremben fogadást adott a vendégek tiszteletére. Az első munkanap programját este régészeti és műemléki filmek vetítése zárta be.

Június 26-án a vendégek az egész délelőttöt Aquincumban töltötték. Megismerkedtek a római katonaváros és polgárváros topográfiájával, majd megtekintették a helyszínen megőrzött nagyszabású emlékeket. Dr. Hajnóczy Gyula műegyetemi docens és Dr. Póczy Klára szakvezetése után rendkívül élénk vita fejlődött ki az aquincumi polgárváros konzerválási és helyreállítási módszereiről. A vendégek elismeréssel nyilatkoztak az egész rommező didaktikus bemutatási módszereiről. Az aquincumi látogatást a Hercules-villa megtekintése zárta be (szakvezető Dr. Wellner István volt). A modern vasbeton épület és az ókori romok kontrasztja mély benyomást tett a látogatókra. Az egésznapos kirándulás következő állomása a vértesszőlősi előember feltalálási helyén létesített "Site Museum" volt. T. Dobosi Viola tudományos munkatárs vázolta az itt folytatott kutatásokat, az előember előkerülési körülményeit, továbbá a helyszíni megőrzés és bemutatás módszereit. A látogatók között igen nagy számban jelenlévő neves régész-szakemberek véleményüket úgy fogalmazták meg, hogy ez az igazi "Site Museum"-típus, amelyet követendő példaként kell minden országban a szakemberek elé állítani.

Június 27-én a résztvevők háromnapos nyugat-magyarországi tanulmányútra indultak, Ennek első állomása Székesfehérvár volt, ahol Dr. Fitz Jenő megyei múzeumigazgató fogadta a vendégeket, majd Dr. Kralovánszky Alán tudományos munkatárs bemutatta a Szt. István-bazilikát és a mellette újonnan feltárt kápolnát. Az út következő állomása Gorsium (Tác) volt. A nagyszabású ásatások és romváros bemutatását Dr. Fitz Jenő vezetésével a székesfehérvári István Király Múzeum munkatársai látták el. Gorsium romjai igen jó példát szolgáltatottak vendégeinknek egy nagyszabású római-kori romváros helyszíni megőrzésére és bemutatására. A látogatás után a helyszínen élénk vita alakult ki, amelyben számos külföldi és hazai résztvevő felelt. Elismeréssel szóltak erről a nagy munkáról, kiemelték a közérthető bemutatási módszereket. A moszkvai Történelmi Múzeum igazgatója (V. Verzsbitskij) azonban rámutatott arra is, hogy ezeket a helyeket, köztük Gorsiumot is, fokozottabban kellene bekapcsolni a közművelődésbe, a látogatói szám növelése érdekében hathatósabb propagandát kellene kifejteni, s - véleménye szerint - sokkal nagyobb méretekben kell alkalmazni a látogatók életpéldájával való vezetését.

Utunk következő állomása Veszprém volt, ahol Éri István megyei múzeumigazgató fogadta a vendégeket, bemutatta a veszprémi várat az ott feltárt és modern védőépület alatt megőrzött Szt. György-kápolnát, a Gizella-kápolnát, majd a Bakonyi Múzeum kiállításait. Útközben rövid megálló következett Felsőörsön, ahol a közelmúltban restaurált középkori templom méltán váltotta ki a vendégek elismerését. Az esti program Tihanyban az apátság templom orgonahangversenye volt. A nap méltó befejezése volt a kivilágított Tihanyi Múzeum meglátogatása. Vendégeink elsősorban a korszerűen berendezett lapidáriumot csodálták meg.

Június 28-án kompon átkeltünk a Balatonon és rövid kaposvári pihenő után Pécsre érkeztünk. A múzeumban Dr. Mándoki László osztályvezető fogadta a vendégeket, akik megtekintették a régészeti kiállítást, majd Dr. Takács Gyula, a megyei tanács elnökhelyettese fogadást adott a vendégek tiszteletére. Ez a nap a siklósi várban fejeződött be, ahol vendégeink búcsúvacsorán vettek részt, megtekintették a kivilágított gótikus kápolnát és a siklósi vár kiállításait. A vár ásatásait Czeglédy Ilona ismertette.

Június 29-én reggel újból visszatértünk Pécsre, ahol a délelőtti program keretében a vendégek megtekintették a pécsi ásatásokat, a helyszínen megőrzött sírkamrákat, a Megyei Könyvtár udvarán feltárt és "Site Museum"-nak berendezett római kori sírépítményeket. A székesegyház mellett a középkori lapidárium és a Barbakán impozáns épülete képviselte a középkori emlékeket (szakvezető G. Sándor Mária volt), majd Gerő Győző bemutatta Pécs török kori emlékeit. A látogatók ezután visszatértek a régészeti kiállításba, ahol szakmai megbeszélés keretében értékelték a látottakat. Megállapították, hogy a pécsi múzeum kiállítása tudományos értékét, esztétikai megjelenítését és didaktikai bemutatási módját tekintve a legsikerültebb kiállítás, amit eddig Magyarországon láttak, s bármelyik nagy európai múzeum hasonló kiállításával felveszi a versenyt. Nagy elismeréssel nyilatkoztak a helyreállítás, a helyszínen megőrzött régészeti emlékek bemu-

tatási módszereiről. A délután folyamán - hazafelé jövet - megtekintették a mecseknádasdi középkori templomot, amelyet G. Sándor Mária mutatott be.

Június 30-án került sor a záróülésre, amely 3 pontból álló határozati javaslatot fogadott el. Ebben

- 1) kifejezte őszinte háláját és köszönetét a Művelődésügyi Minisztériumnak és az ICOM Magyar Nemzeti Bizottságának a meleg fogadtatásért és azért a nagyszabású programért, amit a vendéglátók a bizottság részére összeállítottak;
- 2) kifejezte őszinte elismerését a konzerválás, restaurálás és bemutatás módszereiért, továbbá azért a nagy munkáért, amellyel Magyarországon igyekeznek megmenteni és a városképbe beépíteni ezeket a helyszínen megőrzött régészeti emlékeket, felhasználva a bennük rejlő esztétikai, történeti és nevelési értékeket;
- 3) kifejezte reményét és elvárását aziránt, hogy mindazok a hatóságok, amelyek felelősek a kulturális örökség e részének megmentéséért és fenntartásáért, napjainkban, amikor mindenhol új városok építése folyik, megtalálják a lehetőséget, hogy a legteljesebb felelősséggel megmentésük ezeket a műemlékeket, mint az egész emberiség közös kincsét.

A határozat után V. Verzsbitszkij, a vezetőség tagja külön is tolmácsolta köszönetét és a szovjet kollégák üdvözlését, majd ugyanezt tette latin nyelven beszédében F. Močanin, szavait ezzel a mondattal fejezve be: "Archaeologia Hungarica vivat, crescat, floreat!"

FÜLEP FERENC

Az V. Nemzetközi Entomofaunisztikai Szimpózium (SIEEC) Budapesten

Az entomológia - a rovartan - évszázadunkban mindinkább növekvő jelentőségre tesz szert. Ha csak azt az egy adatot vesszük figyelembe hogy a világ mezőgazdasági termelésének közel egyharmadát a növényi és állati kártevők pusztítják el, melyek között a rovaroknak óriási szerepük van, elegendő arra, hogy az entomológiának nagy jelentőséget tulajdonítsunk. A kutatási eredmények vagy közvetlenül vagy közvetve összefüggenek a termeléssel, a mező- és erdőgazdasággal, az ember- és állategészségüggyel, élelmiszerkészleteink megvédésével.

Ma világszerte rendkívül intenzív kutatás folyik az entomológia minden ágában. Ez a terület nagy létszámú kutatógárdát igényel, hiszen a rovarok az állatvilág fajokban leggazdagabb csoportja (az eddig leírt fajok száma meghaladja az 1 milliót), az eligazodás a fajok tengerében messzemenő specializációt kíván meg. Annak ellenére, hogy a világon évente sok ezer kutató a tudományra új fajok ezreit írja le, még ma is messze vagyunk attól, hogy Földünk rovarvilágát ismertnek tekinthetnénk. Így van ez nemcsak a nehezen hozzáférhető trópusi tájakon vagy járhatatlan magas hegységekben, sivatagokban, de még a legjobban ismert és ide s tova 200 év óta folyamatosan kutatott európai tájakon, többek között Magyarországon is.

A milliónyi rovarfaj rendszerezése önálló tudomány: a szisztematika. Ez az alapja és kiindulása minden rovarokkal foglalkozó más tudományágnak és ez szintetizálja mindazt az eredményt, amit a faunisztika, az állatföldrajz, az ökológia, a magatartástan, az élettan, az anatómia, szaporodásbiológia, populációgenetika stb. elérnek.

A rovartan egyik fontos területe az egyes fajok elterjedésével, az elterjedés és jelenlét okaival, történeti változásaival és genetikai összefüggéseivel, az egyes rovarpopulációk mennyiségi viszonyaival foglalkozik. E tudományok összességét tekintjük tágabb értelemben rovarfaunisztikának. A faunisztika tehát nemcsak abból áll, hogy feljegyzni az egyes fajok elterjedési adatait, bár kétségtelenül ez az alapja, hanem oknyomozó tudomány, amely azt is vizsgálja, hogy egy területen miért fordul elő valami és miért nem, hogyan került az oda, milyen környezeti tényezők szabják meg a jelenlétét és mi a szerepe a természet "háztartásában".

Szisztematika és faunisztika egymástól elválaszthatatlan tudományterületek. Egyik sem képes a másik nélkül megenni. Bármely ágával is foglalkozunk az entomológiának, az első kérdés mindig a következő: milyen fajról van szó és hol fordul elő? s csak ezután tesszük fel a következő kérdést: hogyan él, mit eszik és hogyan kerül be a szerves anyag körforgalmába?

Nagyon messzire vezetne, ha a rovartan valamennyi területével foglalkoznánk. Még az egyes tudományterületek felsorolása is hosszú jegyzéket tenne ki. Az alkalmazott rovartanról (angewandte Entomologie) mégis szükséges néhány szót szólni. A rovartanak ez a területe azokkal a fajokkal foglalkozik, melyeknek a mező- és erdőgazdasági termelésben mint kártevőknek vagy hasznos ragadozóknak, élősködőknek szerepük van, illetve olyan fajokkal, melyek az ember- és állategészségügy szempontjából mint paraziták vagy mint betegségek terjesztői jelentősek. Ezeknek a fajoknak a száma az összes rovarokéhoz képest nem nagy, és természetes, hogy a kutatás ez esetekben egészen más követelmények szerint folyik, hiszen a fő cél: a kártétel elleni védekezés vagy a hasznos fajok megóvása, elterjesztése. Ez a fajismereten kívül megkívánja az életmód aprólékos kutatását, az állat és növény közötti viszony tisztázását, a rovar szervezetének, hormonális működésének feltárását stb. A kutatások felderítik a kártevők elleni védekezés hatékony módzatait, azokat a pontokat, ahol a leghatásosabban támadhatók.

A rovarökológiai és fiziológiai kutatásoknak napjainkban különös jelentőséget biztosít a környezetvédelmi szempontok előtérbe kerülése. Az érintő idegmérgek felfedezésekor úgy tűnt, hogy egycsapásra megoldódott a kártevők elleni védekezés. Szinte csak a vegyipar termelésétől látszott függni a mező- és erdőgazdasági kártevők, a készletkártevők, a betegségterjesztők kiirtása. Csakhamar jelentkeztek azonban az ellenálló törzsek, melyekre a szerek hatástalanok maradtak. Még veszedelmesebbnek mutatkozott az érintő idegmérgek beépülése az élő szervezetbe. A mértéktelen kemizálás a környezet olyan arányú szennyezéséhez, leromlásához vezetett amire az egész világ felfigyelt és ma már nemzetközi összefogást sürget a környezeti ártalmak megelőzésére és leküzdésére.

Az alkalmazott rovartan számos ponton kapcsolódik az alapkutatásokhoz, s ezek között is a szisztematikához és a faunisztikához. E két utóbbi tudományág eredményeire épül a fajok biztos meghatározása, elterjedési területük ismerete, az életmódjukra vonatkozó vizsgálatok a természetes és kultúr ökoszisztémákban, dinamikus szaporodásuk, gradációik tanulmányozása.

Úgy érzem, hogy ez a rovartan néhány vonására utaló vázlat elegendő annak bemutatására, hogy az entomofaunisztika milyen jelentős kutatási terület mind az elmélet, mind a gyakorlat számára.

Az entomológiának jelentőségéhez mérten számos nemzetközi fóruma van. Ezek egyike a 2-3 évenként megrendezésre kerülő középeurópai entomofaunisztikai szimpózium. Ez a szervezet 10 középeurópai államot fog össze, mind a kapitalista, mind a szocialista világból. Hazánk Csehszlovákiával, az NDK-val és az NSZK-val együtt az alapítók között van. Az első szimpóziumot Csehszlovákia szervezte az opavai múzeum 150 éves jubileumi ünnepségének keretében 1964-ben. A 2. szimpóziumra is ugyanott került sor 1966-ban, kibővítve Lengyelország és Ausztria kutatóinak részvételével.

A 3. ülészakra Görlitzben (NDK) került sor, majd 1969-ben a lengyelországi Bialowiezsa adott otthont a 4. szimpóziumnak. Az 5. szimpózium

szervezését a Magyar Tudományos Akadémia engedélyével Magyarország vállalta 1971-re, de a Vadászati Világkiállítás miatt azt el kellett halasztani és megrendezésére így csak 1973 szeptemberében (24-28. között) került sor.

A Magyar Tudományos Akadémia a szimpózium megrendezésével a Természettudományi Múzeumot bízta meg. A szimpózium nemzetközi bizottságának állandó tagjai szervező bizottságot hoztak létre, elsősorban a TTM Állattára és a Növényvédelmi Kutatóintézet szakembereiből, hogy a szervezéssel kapcsolatos feladatokat ellássák.

A szimpózium tematikáját a magyar bizottság a nemzetközi állandó bizottsággal egyetértésben határozta meg. Az volt az elképzelésünk, hogy a kifejezetten alapkutatási jellegű faunisztikát a gyakorlati entomológiával kapcsolatos vetületében mutassuk meg, olyan témákat keressünk, melyek egyértelműen igazolják e területek összefüggéseit, az elmélet és gyakorlat egységét és vita-anyagot szolgáltatassanak a követendő jövő irányzat számára.

Az is célunk volt, hogy bemutassuk a Magyarországon eddig elért eredményeket, különösen olyan irányú kutatásokban, amelyekben úttörő munkát produkáltak entomológusaink.

A szimpózium keretei eleve megszabták a tematika terjedelmét. 1 plenáris ülést terveztünk 6 előadással és 1-1 nap szekcióüléseket mintegy 30 előadással. Terveztünk még egy zártkörű ülést a faunisztikai adatfelvételezés módszereiről is, amely most különösen égető kérdésként került napirendre.

A szimpózium eredményei igazolták terveink helyességét és egyértelműen pozitív megnyilvánulást tapasztaltunk külföldi vendégeink részéről is. A szimpózium sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint a váratlanul nagyszámú külföldi részvétel. 15 országból több mint 300 kutató vett részt üléseinken; Magyarországról is közel 70 szakember jelent meg. A szakterület legkiválóbb középeurópai kutatóinak ilyen nagyszámú részvétele az eddig rendezett szimpóziumokkal szemben igen nagy előrehaladást jelentett és meghatározta a kutatások nemzetközi szintű kapcsolatfelvételét, a témák egybehangelését. Az állandó nemzetközi bizottság is kiegészült Jugoszlávia, Románia és Szovjetunió képviselőivel s ez a célkitűzések spektrumának kiszélesítését, a Középeurópa minden államára kiterjedő összefogás lehetőségét mozgató elő.

A faunisztikai adatfelvételezésről zártkörű ülést tartottunk Dr. W. SAUTER professzor (Zürich) vezetésével. Igen élénk vita alakult ki a követendő módszerekről, melyek ma még távolról sem egységesek. A gépi adatfeldolgozás számára ugyanis az szükséges, hogy az adatfelvételezés módszerében, rendszerében egységes álláspontra jussunk, mert egyébként a különböző kartonrendszereket nem lehet egy közös nemzetközi adatbankban feldolgozni, ill. a feldolgozás, átdolgozás hallatlanul munkaigényes.

Ma már több helyen kísérleteznek a gépi adatfeldolgozással. A legelőrehaladottabb a helyzet a nyugateurópai adatfeldolgozó központban, amely német, angol, belga szakemberek közreműködésével dolgozik. A svédországi lundi egyetem állattani múzeumában is létre hívtak egy kutatócsoportot, amely a skandináv félsziget rovarfaunájának gépi adatfeldolgozását kezdte meg. 1973-ban a varsói akadémia zoológiai intézete és múzeuma is szervezett egy faunisztikai adatfeldolgozó csoportot, kutatókkal, segédzsemmel. A végcél minden esetben ugyanaz: adatbank létrehozása nemzeti vagy nemzetközi keretekben. A faunisztikai adatok nyilvántartása, ponttérképek, áreatérképek szerkesztése nélkülözhetetlen eleme a modern állatföldrajzi kutatásnak, ökológiai, klimatológiai összefüggések megismerésének és igen nagy szolgáltatást tesz a gyakorlatnak.

Ez a vita számunkra is rendkívül jelentős és tanulságos volt. Bár Magyarországon a faunisztikai kutatás igen előrehaladott, eddig még nem történt lépés egy központi adatbank létrehozására. Ha nem akarunk a nemzetközi szintű kutatásokban lemaradni, előbb-utóbb meg kell szerveznünk egy ilyen központot a Természettudományi Múzeum Állattárának keretében, és hozzá kell kezdenünk a magyar fauna újbóli adatfelvételezéséhez. Századunk elején hazánk a faunisztikai kutatás terén, ill. a "Fauna Regni Hungariae" közreadásával olyan maradandót alkotott, amihez hasonlót egyetlen országban sem hoztak létre. Ez a mű összefoglalta a Kárpátmedence területén kimutatott állatfajok faunisztikai adatait, a rá vonatkozó faunisztikai irodalmat, a kutatás történetét. Bármilyen értékes is ez a mű, a megjelenése óta eltelt 5-6 évtized alatt elévült. Figyelembe kell hát vennünk a modern idők követelményeit és az adatfelvételezést úgy kell megszervezni, hogy az gépi feldolgozásra is alkalmas lehessen.

1973. szeptember 25-én került sor a szimpózium ünnepélyes megnyitására. A nagyszámú közönség a Magyar Tudományos Akadémia kongresszusi termében, a történelmi levegőjű régi országházban gyűlt össze. A MTA képviselőjében Dr. BALOGH János akadémikus, a Biológiai Tudományok Osztályának elnöke foglalt helyet az elnökségben. A szimpóziumot e sorok írója, mint elnök és házigazda nyitotta meg, üdvözölte a 15 országból érkezett több mint 350 résztvevőt és vendéget, rámutatott a szimpózium jelentőségére, ismertette a programot és átnyújtotta két kiváló kutatónak a magyar bizottság által javasolt és alapított kitüntetést: bronzplakettet és elismerő okiratot. Első ízben Dr. Erwin LINDNER (Stuttgart) és Dr. Zdenek TEŠAR (Opava) nyerték el a "Kiváló entomofaunisztikai munkáért" elnevezésű kitüntetést. LINDNER professzor halhatatlan érdemet szerzett a "Die Fliegen der palaearktischen Region" c. sorozat megindításával. Mint entomológus és specialista világhírnevet szerzett szakterületének, a legyészetnek a művelésével. 60 év óta folyamatosan dolgozik a stuttgarti múzeum entomológiai osztályán és hűsége a múzeumi területhez, szorgalma a muzeológiai munkában példamutató. TEŠAR sok év óta az opavai tartományi múzeum állattani osztályának igazgatója. Az ő áldozatvállalása és szervezőkészsége hozta létre az első entomofaunisztikai szimpóziumokat, felhasználva hozzá az opavai múzeum 150. éves jubileumi ünnepségeit. Sokat tett az opavai múzeum tudományos és ismeretterjesztő tevékenységének fejlesztéséért, de saját tudományos tevékenysége is Európa-szerte jól ismert szakkörökben. -

A szimpóziium résztvevői lelkes ovációval fogadták mindkét kitüntetett méltatását.

Ezután került sor a plenáris ülés szakmai előadásaira. Elsőnek F. P. MÜLLER professzor (Rostock) előadása hangzott el: "A faunisztika modern feladatai az alkalmazott entomológiában és a bioszféra kutatásban". Hasonló témakört ölelt fel H. SANDNER professzor (Warszava) előadása is: "A taxonómia és a faunisztika szerepe az alkalmazott entomológiában. Ezt követte BOGNÁR Sándor professzor (Budapest) előadása: "Az entomológiai kutatás helyzete és feladatai Magyarországon" címen. Délután elsőként H. ROER tudományos kutató a bonni Alexander Koenig Múzeum munkatársa tartott előadást "A rovarok vándorlásának kutatása Európában" címen. Ezt követte JERMY Tibornak, a budapesti Növényvédelmi Kutatóintézet igazgatójának beszámolója, melynek címe "A fénycsapdák jelentősége a faunisztikában és az alkalmazott entomológiában" volt. Utolsóként H. ASPÖCK orvosegyetemi docens (Wien) adott elő "Orvos-entomológiai problémák Középeurópában és a taxonómiai-faunisztikai kutatás jelentősége" címen.

A plenáris ülés fő előadásain elhangzott beszámolók híven tükrözik a szimpóziium vezetőségének az elképzelését a tematikát illetően. Négy témakörben folyt a megbeszélés: 1.) különböző kutatási irányok szemszögéből vizsgáltuk a taxonómia-faunisztika viszonyát az alkalmazott entomológiához; 2.) vizsgáltuk a fénycsapda-kutatások elméleti és gyakorlati jelentőségét, különös tekintettel a kártevő prognózisra; 3.) foglalkoztunk a rovarok makro- és mikro-migrációjával - vándorlásával -, azok jelentőségével a gyakorlatban és 4.) helyzetkép-felméréseket végeztünk egy-egy ország entomológiai kutatásáról, és az egy-egy állatcsoport kutatásában elért eredményekről.

Ez az elképzelés érvényesült a szekcióüléseken is, melyeket a Magyar Tudományos Akadémia székházában tartottunk. Az "A" szekcióban 14 előadás hangzott el magyar, osztrák, francia, csehszlovák, NDK, lengyel és román kutatók részéről. Több előadás foglalkozott a fénycsapda-kutatásokkal. Így ismertették a magyarországi fénycsapda-kutatás során nyert anyag kiértékelésének módszereit, a biotóp hatását a fénycsapdába röplő rovarok összetételére, a lepkepopulációk mennyiségi és minőségi összetételét, az ivararány vizsgálatát a fénycsapdákkal gyűjtött lepke-anyagban. Külön előadás foglalkozott a fénycsapda-kutatás jelentőségével az erdészeti kártevő rovarfajok előre jelzésében, valamint a fénycsapdák alkalmazási lehetőségével az ökológiai irányú táj kutatásban. Érdekes újításról számolt be egy előadás a vízben élő rovarok és rovarlárvaik fényvel való gyűjtéséről víz alatt.

Igen lényeges gyakorlati kérdést boncolt MANNINGER Gusztáv professzor (Keszthely) előadása a negatív prognózis jelentőségéről a környezetvédelemben és a mezőgazdasági termelésben. A fénycsapda-kutatással vagy más módszerekkel megállapított kártevők mennyiségi viszonyaiból, ill. részleges vagy teljes hiányukból a szakember megszabhatja a szükséges védekezés módszereit. Mivel a vegyi védekezés elsősorban megelőzés, ha ismerjük a kártételt okozó fajok várható mennyiségi viszonyait, a védekezés időpontját, akkor a vegyszerek mennyiségét a várható kártételhez szabhatjuk, ami környezetvédelmi szempontból, de ökonómiailag is hatatlan jelentőségű.

A rovarmigráció kutatása ugyancsak az egyik modern ága a faunisztikának. A migráció - a vándorlás - majd minden rovarfaj esetén más és más jelentőségű és mértékű. Ezek kutatása a gyakorlat számára fontos támpontot nyújt a szükséges védekezés, a kártétel megelőzése miatt. A migráció nagyon sokféle tényező váltja ki, pl. a táplálék keresése, a telelőhelyre való visszavonulás, párkeresés stb. Egy sereg olyan kártevő fajról tudunk, melyek évente rendszeresen kisebb-nagyobb mennyiségben a légáramlatokat kihasználva nagy távolságokra elrepülnek és tömeges megjelenésükkel, váratlan fellépésükkel számottevő károkat okoznak. A migráció-kutatás módszerei még ma sincsenek egyértelműen tisztázva, de már ott tartunk, hogy kísérletes kutatások is folynak. A szimpóziumon több előadás foglalkozott a kérdéssel; többek között ismertették a Lengyelországban elért eddigi eredményeket, valamint a sáskajárásokkal kapcsolatos area-dinamizmust és a katicabogarak migrációinak típusait.

A "B" szekció ülésain 19 előadás hangzott el magyar, svájci, NSZK, osztrák, csehszlovák, román, jugoszláv, lengyel és szovjet kutatók részéről. Ezek egy része helyzetfelmérés volt: az entomológiai kutatás helyzete Szlovákiában, Svájcban, a koleopteroológiai kutatás helyzete Jugoszláviában, a lepke- és bogárfauna kutatásának módszerei és problémái az NDK-ban, a faunisztikai kutatás eredményei és feladatai Romániában, MoIdva pattanóbogarai, Kampinos (Lengyelország) nemzeti park recésszárnýú faunája, a faunisztika problematikája a hemipteroológiai kutatás tükrében, összehasonlító ökológiai-állatföldrajzi analízis Észtország Staphylinida-faunájában, a lokális faunisztikai vizsgálatok jelentősége a modern rendszertanban stb. Önálló ülésszak foglalkozott a hártýásszárnýú rovarok faunisztikai, ökológiai, rendszertani problémáival. Ezt a rovarrendet emelte ki a magyar szervező bizottság, egyrészt mert fajainak rendkívül nagy gyakorlati jelentősége van mint a kártevő rovarok parazitáinak, továbbá a virágbeperzésben játszott szerepük miatt, másrészt a kutatás szintje nincs arányban a csoport fontosságával. Ezzel is elő kívántuk segíteni a csoport kutatásának koordinálását.

A szekció-ülésekkel a szimpózium érdemi része véget ért, a rövid záróülé-
lésen határozat született a következő: VI. szimpózium rendezésére, amit az osztrák bizottság vállalt el.

A szimpóziumhoz kapcsolódott a Nemzeti Múzeum épületében, a Természet-
tudományi Múzeum kiállítási termeiben megrendezett fogadás, valamint az "Ezerarcú rovarvilág" és a "Művészi rovarábrázolások - rovarok a művészetben" című időszakos kiállítások bemutatása. Vendégeinknek alkalmuk volt megtekinteni az Állattár és az Ásványtár állandó kiállításait is. A mintegy 400 meghívott vendég zsúfolásig megtöltötte termeinket és mind a fogadás hangulata, mind a kiállítás maradandó élményt nyújtott minden jelenlévőnek.

A szimpózium vezetősége az IBUSZ útján az érdeklődésük szerint csoportokra osztott résztvevők számára 2 egéssznapos tanulmányi kirándulást szervezett különböző, jellegzetes hazai vidékekre: a Mátrába, a Pilisbe, a Batatonhoz, az alföldi homokbuckáshoz Ágasegyháza-Csévharaszt környékére,

és a bugaci természetvédelmi területre. Az egyes csoportok megtekintették a gyöngyösi természettudományi kiállítást, a szentendrei Kovács Margit kerámia kiállítást, a gorsiumi ásatásokat, a tihanyi apátságot, a Iajosmizsei tanyamúzeumot. A látottakról mindenütt a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak. Külön élményt jelentett számukra az alföldi futóhomok, - buckások, azok különleges növény és állatvilágának tanulmányozása, de el voltak ragadtatva a Magyar Középhegység természeti szépségeitől is.

Az V. Nemzetközi Entomofaunisztikai Szimpózium több szempontból is igen jelentős esemény volt számunkra. A magyar entomológia nemzetközi rangját fémjelzi, hogy a rendezvény jogát Magyarország kapta meg. A Természettudományi Múzeum hazai jelentőségére utal az a körülmény, hogy a szimpózium megrendezésével a Magyar Tudományos Akadémia az Állattartat bízta meg. Ilyen nagylétszámú külföldi szakember-gárda egyidőben még soha sem fordult meg Múzeumunk egyetlen tárában sem. Gyűjteményeinket a szimpózium ideje alatt előzónlötték a külföldi szakemberek és meggyőződhettek arról, hogy a Természettudományi Múzeum bármely európai nagy világ múzeummal felveszi a versenyt. A muzeológiai rend, a magyar anyag teljessége, a hallatlan értéket képviselő régi és új expedíciós anyag minden látogatóban osztatlan elismerést kellett.

A budapesti szimpózium szervezeti téren is jelentős változásokat hozott. Először is a tagországok száma kiegészült, a Szovjetunió, Románia és Jugoszlávia részvételével teljessé vált. A magyar bizottság statutumokat dolgozott ki a szimpóziumok rendjére, megrendezésére, tematikájára, amelyeket a nemzetközi állandó bizottság alapos vita után elfogadott. A magyar bizottság megalapította a "Kiváló entomofaunisztikai munkáért" érmet, amit a jövőben a szimpóziumot rendező ország bizottsága ítél oda a tagországok legkiválóbb kutatóinak, akik egyrészt maradandót alkottak az entomofaunisztika terén, másrészt szervező-munkájukkal hozzájárultak a nemzetközi összefogás kiépítéséhez.

Az összejövetel résztvevői a legnagyobb elismeréssel szóltak az V. Nemzetközi Entomofaunisztikai Szimpózium eredményeiről. Mind a szakmai ülések előadásai, mind a baráti összejövetelek, tanulmányi kirándulások, fogadások baráti légköre, a hagyományos magyaros vendégszeretet mély nyomot hagyott vendégeinkben, különösen azokban, akik most látogattak először Magyarországra, ill. egy szocialista országba. Látták azt, hogyan élünk, mit produkálunk, mennyit áldoz a kormányzat kulturális célokra és hogy olyan kutatógárdával rendelkezünk, amivel nemzetközi síkon is számolni kell, s olyan gyűjteményeink vannak, amelyek a Természettudományi Múzeumot a világ múzeumainak élvonalába emelik.

Kétségtelen, hogy a szimpózium megszervezése, zavartalan lebonyolítása igen komoly terhet rótt a Természettudományi Múzeumra. Most, hogy magunk mögött tudjuk a sokszor nehéz napokat, mégis örömmel tölt el bennünket az a tudat, hogy munkánk nem volt hiábavaló, hozzájárultunk a ma-

gyar entomológia és a Természettudományi Múzeum nemzetközi hírvének öregbitéséhez.

Ez alkalommal is őszinte köszönetemet fejezem ki mindazoknak, akik erejüket nem kímélve fáradoztak a szimpózium sikeréért.

KASZAB ZOLTÁN

Irodalmi muzeológiai konferencia a Petőfi Irodalmi Múzeumban

1973 október 25-26-án rendezte meg a Petőfi Irodalmi Múzeum az irodalmi muzeológia első magyarországi konferenciáját. Az úttörő jellegű vállalkozás a múzeum munkatársain kívül az irodalomtudomány, a múzeumi munkához kapcsolódó egyéb szakágazatok és a külföldi testvérintézmények érdeklődését is felkeltette; a Moszkvai Állami Irodalmi Múzeumot Natalja Vlagyimi-rova Sahalova igazgatónő, a Prágai Irodalmi Múzeumot Malý, a Német Demokratikus Köztársaság Művészeti Akadémiájának Irodalmi Archivumát Völker Riedel, az archívum munkatársa képviselte.

A konferencia megnyitó szavaiban Illés László, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója rámutatott, hogy az Irodalmi Múzeumban igen sokrétű, sokirányú és változatos munka folyik, ebben a 20 éve működő múzeum munkatársai sok tapasztalatot szereztek, az irodalmi muzeológia alapvető elméleti kérdései azonban még csak egyes elemeiben tisztáztak. E konferencia egyik feladata az irodalmi muzeológia elméleti szintéziséhez való hozzájárulás; az elhangzó előadások jelentik a magját a Petőfi Irodalmi Múzeumban megjelenő kiadványnak, amely a magyar irodalmi muzeológia első, noha bizonyosan nem végleges kézikönyve lesz.

A konferencia érdemi munkáját megkezdő "A Petőfi Irodalmi Múzeum helye a nemzetközi irodalmi múzeumi hálózatban" c. előadásában Illés László főigazgató a múzeumok történetének áttekintése során rámutatott arra az alapvető különbségre, amely az irodalmi múzeumokat elhatárolja az egyéb múzeumoktól: "... az irodalmi múzeum nem a művet mutatja be, ... hanem áttételek segítségével kísérli meg láttatni azt, ami láthatatlan."

Előadása további részében elmondta, hogy az utóbbi két évtizedben a szocialista országokban (a Szovjetunióban természetesen korábban, a 30-as években) új típusú irodalmi múzeumok jöttek létre, amelyek a régi egy-egy költő, író egyedi memoriális múzeuma helyett az ország egész területére és egész nemzeti irodalmára kiterjedő múzeumi tevékenységet végeznek. "A nyugati országokban is folyik ilyen jellegű tevékenység, ez azonban nem ilyen átfogó; nem önálló intézményekben, hanem általában egy-egy országos nemzeti könyvtár keretén belül folyik." Ezek a "szocialista típusú" irodalmi múzeumok jelenleg, állományuk és tudományos apparátusuk tekintetében különböző szinteken állnak, a Petőfi Irodalmi Múzeum ezek között a középszintet képviseli. Ezek után a főigazgató a tudományos munka és a gyűjteményezés kölcsönös problémáival foglalkozott, rámutatva, hogy a "múzeum létezésének jogcíme az eredeti tárgy." Ez különbözteti meg az azonos tudományokkal foglalkozó kutatóintézetektől. A muzeológiai tudományról pedig így vélekedett: "nem titkolom, hogy azok felé hajlok, akik szerint létezik a mú-

zeum tárgyát kepező diszciplína - pl. a régészet, néprajz, irodalomtörténet stb. - tudománya, azonban muzeológia, mint olyan, primer tudományként nem létezik, ellenben nagyon is jelen van, mint egy sor tudományág alkalmazott változata." Előadásának befejező részében Illés László az irodalmi gyűjtemények és irodalmi kiállítások összefüggéseinek problémáiról és az irodalmi múzeum közművelődési feladatairól beszélt.

A következő előadó Taxner Ernő, a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárának osztályvezetőhelyettese volt, aki a múzeumi kéziratgyűjteményezés kérdéseiről beszélt. Bevezetőjében meghatározta a kézirat fogalmát a múzeumi gyűjtés szempontjából, majd a hazai intézményes kéziratgyűjtés történetéről beszélt. A Petőfi Irodalmi Múzeum megalapítását megelőzőleg az Országos Széchenyi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratára gyűjtötte elsősorban az irodalmi kéziratokat, s e tevékenységét azóta is folytatja. Ez alapvetően meghatározza a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárának gyűjteményi arculatát és lehetőségeit. A következőkben Taxner Ernő a múzeum kéziratári munkájában felmerülő problémákat, azok megoldási lehetőségét elemezte, különös figyelemmel a gyűjteménygyarapítás szempontjaira, a kéziratok megőrzésének kérdéseire és a kiállításokon lévő kéziratok sorsára.

A múzeum kéziratári osztályának vezetője, Tóth András Levéltáraink irodalomtörténeti vonatkozásairól tartott előadást, melynek lényege a következő volt: történeti levéltáraink sok olyan anyagot tartalmaznak, amelyeket irodalomtörténeti kutatások is fel tudnak használni, ezek jórésze természetesen történeti, politikai vonatkozású. Vannak köztük azonban olyan állománycsoportok, amelyek majdnem vagy teljes egészükben irodalomtörténeti jelentőségűek. Ezek közül a legfontosabbak közé tartozik az Országos Levéltár Helytartótanácsi Levéltárának a sajtócenzúrára vonatkozó állománytete. Tóth András ismertette ennek az anyagnak és más hasonló jellegű, irodalomtörténeti vonatkozásban felhasználható gyűjteménycsoportoknak a felépítését, a felhasználás lehetőségét. Ezeknek az anyagoknak a legnagyobb része még feltáratlan, a magyar irodalomtörténet számára igen érdekes tények és adatok kerülhetnek elő belőlük. Tóth András ebből azt a következtetést vonta le, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára valamilyen formában bekapcsolódhatna a levéltárakban folyó kutatómunkába, az irodalomtörténeti vonatkozású iratanyagok feltárása, feltérképezése és hozzáférhetővé tétele céljából.

Kiss József, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársa a szövegkiadási és kéziratári összefüggések egyes problémáit világította meg: a textológiai munka legfontosabb segítői a kéziratárak anyaga. A kritikai kiadások sajtó alá rendezői a kéziratárak szakemberű és precíz munkája következtében tudják filológiaiilag a lehető legpontosabban feltárni egy-egy klasszikusunk munkásságát, s az így elkészült kiadványok a kéziratárak asztalára kerülve, mintegy visszacsatolásszerűen az ötkétezes munkájuknak válnak alapjává.

Ugyancsak kéziratári kérdésekről értekezett Völkner Riedel, (NDK) is. Ismertette intézményének megalapítását és fejlődését, amely a XX. századi haladó német irodalom kéziratanyagát és nyomtatott kiadásait gyűjti.

A kéziratári munkával kapcsolatos problémákról szövegezt Csapody Csaba, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára kéziratárának vezetője is. Kifejtette, hogy az egyes kéziratárak és levéltárak gyűjteményeinek kiállításokon való felhasználása milyen sokrétű problémákat vet fel a tudományos kutatástól kezdve az állagmegóvásig.

Martinkó András, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársa "A kézirat információi a tudományos kutatás számára" címmel tartott igen érdekes előadást, elemezve azokat a körülményeket, amelyek lehetővé teszik az írói kéziratok tudományos analizését, azok konkrét szövegközlő, jelhordozó funkcióján túl is.

A konferencia első nagy kérdéscsoportja, a kéziratár problémáinak tárgyalása után - bár a vita során egyes főszóvalók még visszatértek ezekre - a konferencia következő nagyobb témaegysége a hangtár kérdésköre volt. Kabdebó Lóránt, a Múzeum hangtárának vezetője ismertette a hangtárban folyó munkát, az osztály kialakulását, a hanggyűjtemény gyarapodását, a gyűjtés szempontjait. Minthogy a Petőfi Irodalmi Múzeum hangtára viszonylag fiatal gyűjtemény, kialakult tradíciói, munkagyakorlatai még nincsenek, ezeket most, a gyűjtő- és feldolgozó tevékenység közben kell kialakítani. E témához kapcsolódott Pethes Ivánnak a Hangtárak Nemzetközi Szövetsége alelnökének fejtegetése. Elmondta, hogy a hanganyagok gyűjtése Magyarországon igen elmaradott állapotban van, az ilyen irányú gyűjtőtevékenység széleskörű, átgondolt fokozása még előttünk álló feladat. A közelmúltban az ország területén számos hangtár alakult meg, de ezek tevékenysége még kiforratlan, gyűjtőkörük határozatlan, gyűjteményezésük szempontjai improvizáltak, tehát igen fontos feladat a kooperáció és cseretevékenység kialakítása. Fel kell mérni, regisztrálni kell a magánhanggyűjtemények muzeális értékű anyagát, ugyanígy a külföldi fonotékákban található kollektciókat is. Lényeges, megoldandó probléma az összegyűjtött hanganyag szakszerű megőrzése is. Megőrzési kérdésekről beszélt Tverdota György, a Múzeum hangtárának munkatársa is: a magnetofonszalagokon gyűjtött irodalomtörténeti jelentőségű beszélgetéseket a szöveg biztonságos megőrzése végett írásban is rögzíti a hangtár. Az írásban való rögzítés azonban számos problémát vet fel, már a leírás célja szerint is, de a hangfelvételek formai, tartalmi természetete szerint is. Technikai problémákon túlmenően stiláris és pontossági nehézségek is felmerülnek.

A kéziratári és hangtári munkával foglalkozó előadások elhangzása után több hozzászóló fejtette ki véleményét a hallottakról. A déli szünet után a konferencia áttért a könyvtár munkájának megtárgyalására. Botka Ferenc könyvtárvezető a Múzeum könyvtárának fejlődését, a gyűjtemény növekedését és az ott folyó munka sokrétűségét ismertette. A Petőfi-házból örökölt Petőfi- és Jókai-gyűjteményt gyakorlatilag az utóbbi két évtizedben kellett az egész klasszikus és modern magyar irodalomra kiterjeszteni. Különleges, más könyvtáraknál hiányzó kérdés, hogy a múzeumi könyvtár nemcsak tudományos és kézikönyvtárként funkcionál, hanem anyagának igen nagy részét a kiállíthatóság céljából szerzi be. E tény nemcsak a gyűjtés, hanem a megőrzés, konzerválás szempontjait is meghatározza. (Kozocsa Sándor

ugyancsak kifejtette nézeteit hozzászólásában a kiállítási célből gyűjtött könyvek védelméről, a címlapvariánsok és dedikációk megőrzéséről.) A múzeum könyvtárában folyó munkák részletezése során Botka Ferenc ismertette a Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzeteinek felosztását, a sorozat célját és a jelenleg folyó tevékenységet. E füzetekről fejtette ki véleményét a szakértő bibliográfus szempontjából Vargha Kálmán, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársa is. Előadásának befejező részében a könyvtárvezető a restaurálásról beszélt; e kérdéshez azután Kozocsa László, a Széchenyi Könyvtár restaurátora a gyakorlati könyv- és papirrestaurátor szemszögéből szövegezte hozzá, egyes technológiai kérdésekről értekezvén.

A könyvtári témacsoport lezárása után Miroslav Malý, a Prágai Irodalmi Múzeum igazgatója tartotta meg előadását "Az irodalmi múzeum küldetése a szocialista társadalomban" címmel. Kifejtette az irodalmi múzeumoknak a szocialista kultúrpolitikában elfoglalt helyzetét, a politikai és irodalmi nevelésben betöltött szerepüket. Ismertette a strahovi intézetben folyó sokrétű népművelő, tudományos és publikációs tevékenységet is.

A konferencia első napjának utolsó témaköre a Múzeum képzőművészeti gyűjteményének munkája volt. Bánszky Éva ismertette a Művészeti Tár szervezeti és gyűjteményi felépítését, tagozódását, elemelve azt, hogy az irodalmi múzeumban lévő képzőművészeti gyűjtemény felépítése, a benne található tárgyak osztályozása, a gyűjtőkör meghatározása sajátos, az irodalomtörténeti szempontok messzemenő figyelembevételével történik, így a művészeti tár, noha ugyanolyan képzőművészeti műfajokhoz tartozó tárgyakat gyűjt, mint más kollekciók, a benne folyó feldolgozó munka alapvetően specifikus. (E kérdést fejtette ki részletesen - magukra a képzőművészeti alkotásokra vonatkoztatva - a jelen beszámoló írója is hozzászólásában.) Előadásának második felében Bánszky Éva a Művészeti Tárhoz tartozó fénykép- és negatív-archívum gyűjtési és feldolgozási szempontjairól beszélt, megemlítve, hogy e gyűjteményt mozgófénykép anyaggal is ki lehetne és ki kellene egészíteni. W. Somogyi Ágnes az ikonográfia gyűjtemény elméleti és gyakorlati problémáival foglalkozott, részletezve a gyűjtés módját, terjedelmét, feldolgozását; igen részletesen kifejtette a gyűjtemény fejlesztésének lehetséges módját, azt, hogy nyilvántartást kellene készíteni nemcsak a múzeumban lévő anyagról, hanem az ikonográfiai szempontból érdekes műtárgyakról országosan is.

Az irodalmi muzeológiai konferencia első napja tehát a múzeum gyűjteményeinek kérdéseit tárta fel, elemelve az ezekben folyó gyűjtő, feldolgozó és tudományos munkát. Amint a főigazgató rámutatott, a múzeum kétarcú, tudományos és közművelődési intézmény. A konferencia második napja tehát a második arculatot vizsgálta, központi helyen az irodalmi kiállításokra tekintettel.

Az első előadó, Baróti Dezső a Múzeum Irodalomtörténeti és Muzeológiai Osztályának vezetője volt, aki az irodalmi kiállítások retorikájáról beszélt. Bevezetőjében az irodalmi kiállítások lehetséges műfajait vázolta, a törté-

neti fejlődést is vizsgálva. Az irodalmi kiállítás első változata a neves írók, költők otthonának lehetőleg változatlan formában való megőrzése volt. "... egy olyan múzeumot látunk, amelyet maga a költő rendezett be számunkra." Az eredeti írói környezet érzelmi hatása igen jelentős lehet a látogatóra. Az eredeti környezet valószínű megőrzése azonban sok esetben nem történt meg hitelesen, de ellenkező esetben sem feltétlenül a költő saját egyéniségét tükrözi, sokkal inkább környezetét, családját, esetleg - az általa talán nem is becsült, követett - kordivatot. Az irodalmi kiállítások legtöbb esetben azonban az író eredeti környezetétől távol, pl. irodalmi múzeumban vannak. Az ilyen kiállítások általában az író életrajzát és életművét képekkel, kéziratokkal és kiadványokkal tárják a látogató elé. Hasonló eszközökkel kell operálni azoknak az irodalmi kiállításoknak, melyek egyes irodalmi korszakokat, egy folyóirat történetét (Nyugat), vagy hasonló több íróra vagy művészre kiterjedő irányzatot dolgoznak fel. Egész más műfaj az irodalmi kapcsolódású képzőművészeti kiállítás, amire már sok példa volt a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A műfajok sora még nincs lezárva, és el lehet képzelni olyan formákat, amelyeket eddigi kiállítási gyakorlatunkban az irodalmi kiállítások rendezői még nem használtak fel. Az irodalmi kiállítás alapvető ellentmondása az, hogy be tudjuk mutatni az író életét, környezetét a politikai, történelmi helyzetet, amelyben dolgozott, de csak jelzésekkel tudunk utalni magára az irodalmi műre. Ezt az alapvető ellentmondást kell - amennyire lehet - feloldania a rendezőnek. Ennek néhány lehetséges módját tárgyalta a továbbiakban Baróti Dezső.

Az irodalom és a vizuális kultúra kölcsönhatásáról beszélt Miklós Pál, az Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa. Felhívta a figyelmet az írásbeliség és képiség alapvető eltérésére, és alapvető egymásra utaltságára, amely, a szűkebb téma szempontjából elemezve, igen problematikus, de mégis lehetségessé teszi az egyik rendszerhez tartozó komplexum bemutatását a másik rendszerben. Minthogy az irodalmi múzeum mint múzeum, a vizuális kultúra körébe tartozik, csak kiegészítheti és teljesebbé teheti az irodalom világát a közönség számára, és ez a feladata is. Az irodalmi kiállítások ezen paradox jellegéhez szólt hozzá Rónay László irodalomtörténész a látvány pszichológiájáról értekezve. A kiállítás mint látvány foglalkoztatta Czére Béla irodalomtörténészt is, aki az irodalmi kiállítások esztétikai problémáiról készítette el korreferátumát. Parancs János a múzeum kéziratárának munkatársa az irodalmi kiállítások alapvető problémáit feszegette, megkísérelvén meghatározni az irodalmi kiállítás fogalmát, megállapítani annak lehetőségeit, korlátait, szükségeseknek tartva e kiállítások alapvető fogalmi rendszerének egzakta definícióját.

Az irodalmi kiállítások kérdéseit elemző referátumok folytatása előtt Natalja Vlagyimirova Sahalova, a Moszkvai Állami Irodalmi Múzeum igazgatója a szocialista országok irodalmi múzeumainak kapcsolatairól, a kiállítás és kutatócserék lehetőségeiről, annak hasznairól és az eddig elért eredményekről beszélt, majd a konferencia résztvevői magyar fordításban hallgathatták tanulmányát az irodalmi kiállítások rendezéséről, mely röviden felvázolta a moszkvai irodalmi múzeumban folytatott kiállításrendezői elméletet és gyakorlatot. A szovjet Állami Irodalmi Múzeum igen számottevő gyűjte-

ménnyel és sok emlékmúzeummal rendelkezik. Ez utóbbiak az orosz és szovjet irodalom klasszikusainak lakóházai, lakásai, ahol a fő feladat az eredeti állapot megőrzése, az irodalmi kiállítás alárendelt. A múzeum központi épületében lévő kiállítások egészítik ki e személyes, monografikus múzeumokat, az irodalom történeti fejlődését mutatva be a maga komplexitásában. Itt az egyes írókat nem személyiségükben, hanem mint az egész részét mutatják be a történelmi politikai kölcsönhatásokkal egyetemben. Igen fontos, hogy a kiállításokon minél több eredeti tárgy kerüljön felhasználásra, ez mind a két típusra vonatkozik. Bemutatják az írók eredeti használati tárgyait, kéziratait, mindent ami közvetlen kapcsolatban volt velük. A múzeum gyűjteményezési politikája is ezt tartja alapvetően szem előtt. A kiállítások tudományos rendezői szoros kapcsolatot tartanak a művészeti tervezővel, csak ez biztosíthatja a teljes hitelességet. A tanulmány további része beszámolt az Állami Irodalmi Múzeumban folyó népművelési tevékenységről. A kiállítások szakszerű idegenvezetése mellett számos tudományos előadást szerveznek, irodalmi esteket tartanak neves előadóművészek fel léptével és igen komoly publikációs tevékenység is folyik. A múzeum jelenleg nagy feladat előtt áll: a közeljövőben elkészülő új épületben létre fogják hozni a klasszikus orosz és szovjet irodalom átfogó történeti kiállítását.

A Petőfi Irodalmi Múzeum kiállításainak problematikájára visszatérve Miklós Róbert osztályvezetőhelyettes beszélt az emlékhely-hálózatról és az irodalmi muzeológiai szakfelügyeletről. Fontos feladat irodalmi emlékhelyeink gondos megőrzése, mert igen kevés olyan hely maradt fenn napjainkig, mely irodalmunk egy-egy klasszikusához személyesen kapcsolódik és nem egy esetben a gyorsuló idő változásai ezeket is veszélyezteti - mondotta Miklós Róbert -, majd ismertette a vidéki irodalmi emlékházak jellegét. Több csoportra oszthatók: vannak emlékházak, melyekben úgyszólván érintetlenül megőrződött az író eredeti otthona, a kiállítás itt tehát az enteriőr. A második csoportban az enteriőr dominál, de ezt egy irodalmi kiállítás egészíti ki, jelezve a költő élettrajzát, életművét, vagy a hellyel való kapcsolatát. A harmadik emlékhelytípusban az irodalmi kiállítás dominál, mely tartalmaz eredeti tárgyi emlékeket is az író tulajdonából. A negyedik esetben korunkra csak puszta falak maradtak, amelyek közt irodalmi kiállítás tárja a látogató elé a hely nevezetes művésznének tevékenységét, e kiállításokban személyes tárgy jószerevével nem szerepel. Az ötödik csoportba tartozó emlékszo-bák nem eredeti épületekhez kapcsolódnak, új épületekben tudományos vagy kulturális intézményekben nyertek elhelyezést; kiállításaikban lehet eredeti személyes relikvia is, de van olyan is, ahol csak néhány tabló idézi a költő művészetét. A szakfelügyeletről szólva Miklós Róbert hatásköri, igazgatósi és jogi, többek között tulajdonjogi problémákra hívta fel a figyelmet, megemlítve azt is, hogy a vidéki múzeumokban igen kevés irodalommal is foglalkozó muzeológus van, noha az irodalommal kapcsolatos múzeumi anyag sokhelyen számottevő, így a szakszerű kezelés, feldolgozás, megőrdatlan.

Sára Péter a múzeum tudományos főmunkatársa az irodalmi tárgyi relikviákról tartott előadást. A múzeum relikviagyűjteményének ügye az elmúlt időszakokban háttérbe szorult, noha a kiállítások érzelmi töltését elsősorban a relikviák közvetítik a látogatóknak, s a tudományos vizsgálódás számára is fontos információkat szolgáltathatnak eredeti tulajdonosokról. A to-

vábbiakban megkísérelte meghatározni az irodalmi relikvia fogalmát, majd a jövőben gyakorlandó gyűjtési és feldolgozási, megőrzési szempontokra tett javaslatot.

A konferencia második napjának délutánján, az első előadó Tüskés Tibor, a pécsi Janus Pannonius Múzeum munkatársa volt, aki a vidéki irodalmi emléktárgyak védelméről beszélt. Rámutatott, hogy jelenleg, úgy tűnik, vidéken található a legtöbb begyűjtetlen, feldolgozatlan anyag, s vidéken vannak nagyobb veszélynek, (elkallódás, megsemmisülés) kitéve. Ez fokozott felelősséget ró a vidéki múzeumok helytörténészeire - hangoztatta.

Kovács József, a szombathelyi Tanárképző Főiskola tanára a magyar irodalom topográfiájáról beszélt, hangsúlyozván, hogy immár elengedhetetlenül szükséges egy ilyen irányú átfogó felmérés, feldolgozás. Történt már egy és más ez ügyben, de az általános kézikönyvszerű kiadásra nagy szüksége lenne a magyar irodalomtudománynak. Kovács József a továbbiakban részletesen felrajzolta a tervbe vett mű szerkezetét, a feldolgozás szempontjait, a címszavak, cikkek és térképek lehetséges és célszerű változatait.

A kiállítások általános problémáiról fejtette ki nézeteit Fekete György belsőépítész, kiállítás-tervező. Nemcsak belsőépítészeti problémákról értekezett, hanem a kiállítások elméleti és gyakorlati megtervezéséről, a felkészülésről, a kiállítások céljáról, az egyes látogatótípusokról is. Fontosnak tartotta az installációk egyedi vagy legalábbis hangulati tervezését az egyes kiállításfajták számára. Véleménye szerint "a műtől elvezető esztétikum és a művet felfokozó esztétikum a kiállítások esetében lényegében álprobléma", megfelelő minőségű tárgyak találkozásánál esetén a művészetek csak erősíthetik egymást.

Szekeres László tudományos főmunkatárs az irodalmi kiállítások és a gyűjtemények kapcsolatáról beszélt. A kiállításrendezés szempontjait fokozottan figyelembe kell venni a gyűjteményfejlesztésnél, nemcsak úgy, hogy az egyes konkrét kiállítások számára kell beszerzéseket eszközölni, hanem előrenézve kell gyűjteni a tárgyakat, képeket, fotókat, filmeket, amelyek később válnának hasznossá. Felvetette az ilyen irányú gyűjtés lehetőségeit, konkrét javaslatokkal alátámasztva azokat.

A konferencia következő témája a Petőfi Irodalmi Múzeum közművelődési feladatainak megvitatása volt. Tarpataki Zsuzsa, a múzeum propagandistája felvázolta a közművelődés lehetőségeinek fejlődését a történelem folyamán, kihangsúlyozva szocialista társadalmunk elvárásait e téren. A múzeum közművelődési tevékenységére rátérve elmondta, hogy a múltban e tevékenység a kiállítások létrehozására, a vándorkiállítások útnak indítására és a kiállításokon való vezetésekre korlátozódott. Ebben az is közrejátszott, hogy nem volt külön munkatárs, aki a közönségszervezést, népszerűsítést, propagandát elsőrendű munkájaként végezte volna. A közelmúltban e téren jelentős fejlődés történt, a múzeumban különböző rendezvényeket szerveztek, amelyek irodalom-népszerűsítő szerepe sem lebecsülhető, és olyan közönséget is behoztak, akik egyébként nem látogatták volna az irodalmi

kiállításokat. Tarpataki Zsuzsa ezután elképzeléseit ismertette a jövőben végzendő munkáról, mely elsősorban e rendezvények (irodalmi estek, hangversenyek, tudományos és népszerűsítő előadások, "múzeumi magyar órák" stb.) fokozottabb kihasználását célozza.

Bodólay Géza tudományos főmunkatárs hozzászólásában rámutatott, hogy a múzeum közművelődési feladatai hármas tagozódásúak: kiállításrendezés, rendezvények tartása, ismeretterjesztő publikációk. Ezek egymást kiegészítik, bármelyik elhanyagolása a közművelődési munka aszimmetriáját eredményezi; majd kifejtette néhány reform-elképzelését mindhárom csoportban. Hozzászólása végén nyomatékosan felhívta a figyelmet a diák-látogatók által támasztott speciális követelményekre.

A konferencia során az egyes témákhoz kapcsolódóan számos rövidebb, előre nem jelzett felszólalás illetve válasz és viszontválasz hangzott el, emellett az elnöklő főigazgató is minden előadás és felszólalás után reflektált az elhangzottakra. Ezek ismertetése meghaladná a jelen beszámoló kereteit, ezért csak két különösen figyelemre méltó mozzanatot emelünk ki. Baróti Dezső az irodalmi kiállításokról való viszontválaszában kifejtette: nem tudjuk, hogyan reagál múzeumunk közönsége a kiállításokra, noha ennek felmérésére, elemzésére ma már megvannak a tudományos és technikai lehetőségek; a jövőben erre feltétlenül sort kell keríteni. Mészáros Emőke, a múzeum restaurátora elmondta, hogy a restaurálás, tehát a sérült tárgyak helyreállítása mellett háttérbe szorul az egyébként mennyiségileg sokkal nagyobb feladatot jelentő konzerválás, holott ennek mai elmulasztása a restaurálás holnapi szükségességét eredményezi.

A konferencia második napjának végén Illés László főigazgató összefoglalta a tanácskozás eredményeit. Zárszavában többek között a következőket mondta: "... megkíséreltük az irodalmi muzeológia teljes kérdéskörét áttekinteni. Impulzust kívántunk ezzel adni a magyar muzeológiáról folytatott széles eszmecserének abban az értelemben, hogy egy bizonyos történelmi szakasz gyakorlati összegezése, áttekintése során törekednünk kell az elvi általánosítások levonására... Úgy gondolom, hogy tanácskozásunk elvégezte ezt a feladatot... ennek a konferenciának a módszere is eredményes volt: több lényeges kérdésben megütköztek az ellentétes nézetek, különösen a kiállítás-rendezés, a népművelés kérdéseiben, és ez helyes dolog... a vita hozzásegít bennünket ahhoz, hogy ezek a kérdések a jövőben jobb megoldáshoz jussanak." Megemlítette továbbá, hogy a konferencián sok igen értékes javaslat, terv hangzott el, ezek azonban csak akkor válhatnak valóra, ha maguk a felszólalók élen járnak ötleteik gyakorlati kivitelezésében. Ehhez a múzeum vezetősége minden segítséget meg fog adni.

A konferencia eredményeinek végső összefoglalásaként Illés László főigazgató az irodalmi múzeum feladatkörére, az irodalmi muzeológia fogalmára a következő definíciót adta meg: "Az irodalmi muzeológia olyan szellemi és gyakorlati tevékenység, amelynek célja az irodalom múltjából származó vagy azzal kapcsolatos eredeti dokumentumok, anyagi és szellemi kultúra ide tartozó emlékei összegyűjtése, rendezett állapotban való megőrzése, feldol-

gozása, a tudomány valamint a közművelődés céljaira való rendelkezésre bocsátása. Ez a tevékenység össze van kapcsolva a tudomány ismeretével, alkalmazott felhasználásával, annak alkotó módon való továbbfejlesztésére irányuló törekvéssel. Az irodalmi muzeológia hivatása, hogy a forrásfeltárás és kutatás útján valamint a szemléltetés segítségével, ez utóbbi esetben a közvetlen érzéki benyomások keltésével hozzájáruljon mennél szélesebb rétegeket átfogó, s az irodalmi és művészeti kultúra segítségével történő marxista szellemi tudatformáláshoz, a harmonikusan fejlett szocialista személyiség kialakulásához." E meghatározásból kiindulva 10 pontban foglalta össze az irodalmi múzeum konkrét feladatait, majd a konferencia résztvevőinek s a külföldi vendégeknek a végzett munkáért köszönetet mondva bezárta a tanácskozást.

POGÁNY GÁBOR

A szovjet múzeumok tömegmunkája 1945 és 1970 között

A szovjet múzeumok a háború utáni években tevékenységük minden körében - így a tudományos-ismeretterjesztő és a politikai-nevelő munkában is - hatalmas tapasztalatokat halmoztak fel. Ezek általánosításával a Muzeológiai Tudományos Kutatóintézet, valamint egyes múzeumok munkatársai foglalkoztak. Olyan összefoglaló mű azonban, amely következetesen feltárná a háború utáni tömegmunka fejlődéstörténetét, még nem jelent meg. A szerző az alábbiakban megkísérli a történeti és forradalom-történeti múzeumok, valamint az OSZSZK helytörténeti múzeumainak történeti osztályai által az 1945-től a Lenini jubileum évéig - 1970-ig - terjedő időben végzett tudományos-népszerűsítő munka rövid elemzését.⁺

I. A háború utáni évek és az újjáépítés időszaka (1945-1958)

A Nagy Honvédő Háború és az azzal összefüggő terhek nagy veszteséggel jártak a múzeumügy számára is. Ellenségeink a megszállt területeken lévő múzeumok közül 114-et kiraboltak és százezrével pusztították el anyagi és szellemi kultúránk emlékeit. Az OSZSZK múzeumainak okozott kár mintegy 452 millió rubel értéket tett ki.⁺⁺

Amellett, hogy a működő múzeumok száma nagymértékben csökkent, ezek kiállítási anyagában is nagy hiányosságok mutatkoztak. A helytörténeti múzeumok számos kiállítása csak gyengén tükrözhetette a táj történetét, gazdasági életét, a szocialista építés eredményeit, az események történeti-időrendi egymásutánosságát. A kiállításokban az eredeti tárgyak helyett gyakran túlsúlyra jutottak a segédanyagok (szám táblázatok, diagrammák, vázlatok stb.).

E körülmények természetesen hátrányosan hatottak a tudományos-ismeretterjesztő múzeumi tömegmunka kibontakozására. A következmények elsősor-

⁺ Cikkünk a szerző eredetiben orosznyelvű tanulmányának rövidített közlése. (Szerk.)

⁺⁺ Naucsnyj arhiv naucsno-isszledovatyel'szkovo insztyituta kul'turi (= a továbbiakban: N. A. NIIK) 278. sz. I. 154.

ban a helytörténeti múzeumoknál - közöttük is különösen a kisebbeknél - voltak észlelhetők, leginkább a látogatottság és a tárlatvezetési szolgáltatások alakulásában.

Később természetesen ez a helyzet megváltozott: a múzeumok felújításával növekedett a látogatottság és a tárlatvezetések száma is. Míg 1945-ben az OSZSZK összes vidéki múzeumainak látogatottsága 2,9 millió fő volt, addig 1950-ben, amikor lényegében befejeződtek a köztársasági múzeumok helyreállítási munkái, ez a szám elérte a 6,1 millió főt. A tárlatvezetések színvonala azonban a múzeumok többségében alacsony, tematikájuk korlátozott maradt.

A helytörténeti múzeumok többségének tárlatvezetési munkájából hiányzott a látogatók igényeinek differenciáltabb megközelítése. Ritkán gondoltak például a falusi lakosságra, nekik megfelelő tárlatvezetési tematikát nem dolgoztak ki. A szakképzett káderek hiánya, a tárlatvezetés gyenge metodikai felépítése ahhoz vezetett, hogy sok múzeumban a tárlatvezetők által elmondott anyag elszakadt a kiállítás tárgyaitól.

Persze, nem szabad azt gondolni, hogy a háború utáni első években semmi se történt a tárlatvezetés megjavítására a múzeumokban. Az Állami Forradalmi Múzeumban például tettek bizonyos lépéseket a tárlatvezetés minőségének megjavítására. A tárlatvezető tudományos munkatársaknak előadásokat tartottak a vezetés metodikájáról, szemináriumokat a meglévő és az előkészületben lévő kiállítások anyagáról, tapasztalatszerző látogatókat szerveztek számukra más múzeumokba.

Nagy figyelmet szenteltek a metodikai kérdéseknek az Állami Történeti Múzeum tömegmunka osztályán. Minden tárlatvezetői témát metodikailag feldolgoztak a tömegmunka osztály szakemberei, vagy a tapasztalt tárlatvezetők.

Törekedtek megszüntetni a tárlatvezetők személyes hiányosságait is. Ez az igyekezet egyrészt a tárlatvezetések előadás-szerűségén kívánt változtatni (ez esetben ugyanis a kiállítási tárgyak szerepe csupán az, hogy illusztrálják a vezető által elmondott szöveget), másrészt azon a felületes vezetői stíluson, amely nem tesz kísérletet arra, hogy a látogató a kiállításban a látvány-élmény mellett sokoldalú ismereteket is szerezzen.

A helytörténeti múzeumok többsége a közép- és felsőoktatási intézmények tanulóira is kiterjesztette a tanító-nevelő munka különféle formáit. Speciális tárlatvezetések mellett történelmi emlékhelyekre kirándulásokat rendeztek számukra, ismereti szakköröket szerveztek helytörténeti anyagok gyűjtésére stb. Sok helyütt a tárlatvezetési programot egyenesen az iskolai tantervhez igazították, másolatokat készítettek a kiállítási tárgyokról, melyeket bemutatásra az iskoláknak is kiadtak.

⁺N. A. NIIK., 2578. sz. I. 422.

A pedagógusok is részesültek sok helyütt előkészítő oktatásban. A Tatár Autonóm Köztársaság Állami Múzeuma például két esetben is rendezett "Tanítók Napját" a kazanyi iskolák tanárai számára. Az előadások témája a múzeumi anyagnak a történelem, a biológia, a földrajz és az irodalom oktatásában való felhasználása volt. Ezt követően tucatnyi kazanyi iskola igényelt rendszeresen segédeszközöket és illusztrációs anyagokat a múzeum iskolai szertárának anyagából.⁺⁺

A múzeumok a tervszerinti tárlatvezetésekén túlmenő vezetéseket is tartottak az ifjúság számára. A Történelmi Múzeumban például nagy sikerrel szerepeltek az olyan témák, mint "Az orosz nép hősie harca az intervenciósok ellen", "Az orosz kultúra története", "Az orosz hadművészet története". Az ilyen tárlatvezetések a nép szeretetére, a hazafias büszkeség érzésére neveltek, szélesítették a látókört, és hozzájárultak az esztétikai neveléshez is. A következtetések és általánosítások - amelyeket a tanulók a tárlatvezetések során levonhattak - hozzájárultak a történelmi fejlődés törvényszerűségeinek, a mozgó történelmi folyamat lenini meghatározásának megértéséhez is.

A múzeumok már a Nagy Honvédő Háború idején jelentős tapasztalatra tettek szert a múzeumon kívüli tömeges propagandában. A háború befejeztével ez a forma még jobban elterjedt. Operatív módon reagáltak az országban és az egyes szűkebb területeken végbemenő legfontosabb eseményekre, tevékenyen résztvettek a tömegeknek a párt és a kormány által kitűzött politikai és gazdasági feladatok végrehajtására való mozgósításban.

Nagy lendületet vett a háború utáni években a múzeumi és a múzeumon kívüli kiállítások ügye. Csupán a Tatár Autonóm Köztársaság Állami Múzeuma 1945 és 1956 között több mint 130 kiállítást rendezett épületében és mintegy 100 kiállítást más helyeken. Az asztrahányi területi helytörténeti múzeum 50 vándorkiállítást küldött a falvakba, üzemekbe és oktatási intézményekbe.

Kiállításokat rendeztek nagy történelmi évfordulók alkalmából - pl. Moszkva 800 éves fennállására (1947), Ukrajna és Oroszország újraegyesülésének 300. évfordulójára (1954), a Komszomol alapításának 30. és 40. évfordulójára, az 1905-1907-es első orosz forradalom 50. évfordulójára-, továbbá a párt és a kormány határozatai által megjelölt más alkalmakkor, valamint helyi jubileumok - mint pl. Asztrahány fennállásának 40. évfordulója - alkalmából. Ezek a kiállítások lehetővé tették a múzeumok számára, hogy gyorsan reagáljanak a folyó és a jubileumi eseményekre.

A múzeumok tudományos-ismeretterjesztő munkájában szerzett tapasztalatok általánosításához a Muzeológiai Tudományos Kutatóintézet tudományos tanácsának ülészsaka 1948 novemberében megvizsgálta "A területi, a köz-

⁺⁺ Naucsnyj arhiv Goszudarsztvennovo Muzeja Tatarii. Otcsoť za 1949 g.

társasági (autonóm köztársasági) és a nagy-körzeti helytörténeti múzeumok munkájáról" szóló határozati javaslatot. A Kulturális Ismeretterjesztő Intézmények Bizottsága által kiegészített - majd elfogadott - határozat rögzítette a helytörténeti múzeumok feladatkörét. Ez a dokumentum e múzeum-típus egyik legfőbb feladatául a tudományos-ismeretterjesztő munkát jelölte ki.

Bár ez a határozat kétségtelenül alkalmas volt arra, hogy a múzeumi dolgozók figyelmét felkeltsse a tömegmunka fontossága iránt, s hozzá is járult a tömegmunka fellendítéséhez, a tudományos-ismeretterjesztő tevékenység lényeges vonásainak tisztázása tekintetében nem volt kellően hatásos. Hiányosságainak oka bizonyára az volt, hogy előkészítői kizárólag a múzeumi tömegmunka kialakult gyakorlatára alapozták véleményüket s nem vették megfelelő mértékben figyelembe az elméleti kutatások mutatkozó eredményeit is.

Nagy hatással volt a múzeumok munkájának megjavítására a Muzeológiai Tudományos Kutatóintézet kiadásában 1955-ben megjelent "A szovjet muzeológia alapjai" című munka.⁺⁺ Ez a könyv segédanyaggá vált azoknak a múzeumi dolgozóknak a kezében, akik rendszeres ismeretekre akartak szert tenni a múzeumügy elmélete és gyakorlata terén. A műnek "A múzeumok tömegmunkája" című fejezete egészében helyesen határozza meg a szovjet múzeumok tömegmunkájának rendeltetését, formáit és módszereit. Legfőbb figyeleme a tárlatvezetési munkára, annak a múzeumok tömegmunkájában betöltött szerepére, a tárlatvezetéssel szemben támasztott általános metodikai követelményekre irányul. Részletesen szól az iskolai szolgáltatások kérdéséről, valamint az előadói és szakköri munkáról is. A szervezett látogatók számára tartott tárlatvezetések mellett az egyéni látogatók szakképzett vezetését is feladatként jelöli meg.

Különleges jelentősége volt a múzeumi tevékenység minden vonatkozásában az SZKP XX. kongresszusának (1956) és a kongresszus határozatainak. A múzeumi dolgozók számára megszervezték a kongresszusi dokumentumok, cikkek és más anyagok tanulmányozását, előadásokat tartottak a történelmi-tudomány és a kor aktuális kérdéseiről. Jelentősen megélnkült a tudományos gyűjtő- és kutatómunka; fontos dokumentumok kerültek napvilágra a pártszervezetek és a szovjetek tevékenységéről, egyes személyek szerepéről a forradalom előtti években, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a polgárháború és a szocialista építés éveiben.

A múzeumok kiállításai ezernyi új tárggyal: értékes relikviákkal, rendkívül érdekes anyagokkal gazdagodtak. A legtöbbjükben új kiállítások nyíltak, vagy

⁺A határozat mindenütt a "kulturális-ismeretterjesztő munka" kifejezést használja, ami nagymértékben jellemzi a múzeumoknak mint tudományos kutató intézeteknek akkortájt divó lebecsülését.

⁺⁺Osznovi szovjetszkovo muzejevegyenyija. Moszkva, 1955. A könyvnek jelenleg új, átdolgozott kiadását készítik elő.

a régieket felújították. Megváltoztak a tudományos és a propaganda tevékenység körülményei; növekedett az érdeklődés a szovjet társadalom története, különösen jelenkora iránt.

A múzeumi kiállítások színvonalának emelkedése és időszerűsége látogatottságuk növekedését és a tudományos-ismeretterjesztő munka javulását eredményezte. A tárlatvezetések tartalmilag elmélyültebbekké váltak, javult eszmei-elméleti színvonaluk. Néhány múzeumban külön metodikai értekezleteket tartottak a tárlatvezetői munka időszerű kérdéseiről.

1957 június 13-án a "Szovjetszkaja Kultura" című újság közölte "A Szovjetunió minden múzeumi dolgozójához" című felhívást, amely arra szólította fel a múzeumok munkatársait, hogy energikusabban készüljenek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40. évfordulójára. Az OSZSZK kulturális minisztériuma és a Kultúr munkások Szakszervezetének Központi Bizottsága meghirdette a múzeumok össz-oroszországi szemláját. Ilyen szemléet első ízben rendeztek; jelentékeny segítséget nyújtott a múzeumok teljes tevékenységének megjavításához.

A szemlé idején szélesedtek a múzeumok társadalmi aktíva-hálózatai, megerősödtek kapcsolataik a különböző intézményekkel, a forradalmi események résztvevőivel. A Szovjetunió Állami Forradalmi Múzeuma pl. 1500 személyt vont be munkájába, a volg dai területen lévő cserepoveci múzeum 764, a Tatár Autonóm SZK múzeuma 250, az ivanovói múzeum 100 külső személylyel dolgozott.

Új vonásként jelentkezett a vándorkiállítások és a múzeumi tárlatvezetések számának gyors növekedése (a szemlé évében az OSZSZK múzeumai összesen 2748 vándorkiállítást szerveztek és több mint 143.000 alkalommal tartottak tárlatvezetést), valamint a forradalomtörténeti emlékművek és emlékhelyek népszerűsödése.

II. A kommunizmus kibontakozó építésének időszaka (1959-1970)

Az SZKP XXI. - a kommunista társadalom építésének általánosan kibontakozó szakaszával foglalkozó - kongresszusának (1959) határozatai, valamint az SZKP KB "A pártpropaganda feladatai a mai körülmények között" című határozata (1960) a kulturális-ismeretterjesztő intézményekre - köztük a múzeumokra is - igen komoly feladatokat rótt a dolgozók kommunista nevelésében.

E feladat megoldásának fő feltétele a múzeumok eszmei, tudományos és művészeti színvonalának emelése volt, különösképpen pedig teljesértékű múzeumi osztályok létrehívása a szovjet társadalom történetének tanulmányozására.

Új kiállítások rendezésével egyidejűleg tökéletesítették a meglévőket. E tekintetben a legfőbb figyelmet a Lenin életét és tevékenységét ismertető új

anyagok felhasználására fordították. A kiállításokat kiegészítették a helyi pártszervezetek történetéről szóló dokumentumokkal és más tárgycsoportokkal, amelyekkel a nagy párt-, állami- és katonai vezetőkre, tudósokra és kulturális személyiségekre emlékeztek.

Az eredmények szembeszökőek voltak. Míg 1958-ban az OSZSZK tájmúzeumait 6.622.300 fő látogatta meg és számukra 68.236 tárlatvezetést tartottak, addig 1960-ban már 8.090.200 fő volt a látogatók száma, a tárlatvezetéseké pedig több mint 86.000.⁺

A múzeumok tudományos-ismeretterjesztő tömegmunkájában az ötvenes évek végére bekövetkezett gyors növekedés miatt nagyobb figyelmet fordítottak a mutatkozó problémák tudományos feldolgozására is. 1959 szeptemberében Moszkvában külön értekezletet tartottak a tudományos-ismeretterjesztő tömegmunka kérdéseiről, amelyen az összes köztársasági és sok helyi múzeum képviselője résztvett. Az értekezleten hangsúlyozták a múzeumok tömegmunkájának specifikus jellegét. A felszólalók többsége elvetette a nem múzeumi jellegű munkaformákkal való túlzott törődést, vagyis a klubok, könyvtárak, kultúrházak és parkok stb. funkciójának az átvételét.⁺⁺ Az az álláspont alakult ki, hogy a múzeumoknak sajátos eszközeikkel kell ismeretterjesztő feladataikat megoldaniuk úgy, hogy az általuk őrzött tudományos és művészeti kincseket sokoldalúan felhasználják.

A múzeumi dolgozók számára Kazányban és Bakuban 1963-ban ill. 1964-ben megrendezett értekezletek lehetővé tették a tapasztalatcserét a tudományos-ismeretterjesztő munkáról és kijelölték a soronkövetkező feladatokat, valamint azok végrehajtásának módjait is.⁺⁺⁺

A múzeumok figyelmüket továbbra is a tárlatvezetési munkára összpontosították. A tárlatvezetést - a látogatókkal folytatott munka fő formájának tekintve - kiterjesztették a marxista-leninista esti egyetemek hallgatóira, a szabadegyetemek honismereti fakultásainak hallgatóira, a közép- és felső oktatási intézmények tanulóira, valamint a pártoktatási hálózat hallgatóira, és általában befoglalták a lakosságnak nyújtandó különleges szolgáltatások programjába. Tárlatvezetők működtek közre a környékről származó híres emberek és a múzeumlátogatók találkozásain, közléseik gyakran kiegészítették az események résztvevőinek visszaemlékezéseit, vagy a termelési újítók beszámolóit. Elterjedt a múzeumi anyaggal kapcsolatos témát kísérő filmvetítés is.

⁺ Архив планово-финансово управления минисотыерштва Култури РСЗФСР.

⁺⁺ Szokrasennaja sztyenogramma szovesanyija szotrudnyikov muzejev po vo-proszam naucsno-proszvetyityelnoj raboti. M. 1960. g.

⁺⁺⁺ A felszólalásokról készített jegyzőkönyvet a "Matyeriali po masszovoj naucsno-proszvetyityelnoj rabotye muzejev" M. 1965." című gyűjteményben tették közzé.

A tárlatvezetések tematikai bővítése során a helytörténeti múzeumokban leginkább alkalmazott forma a múzeum, másik változatában csupán egy-egy gyűjtemény (természetrajz, forradalom-előtti időszak, a szovjet társadalom története, képzőművészet stb.) teljes anyagára terjedő tárlatvezetés lett. Nagy figyelmet fordítottak a jelen korral kapcsolatos tárlatvezetés kidolgozására s ez hozzájárult a párt- és Komszomol-szervezetek, iskolák és főiskolák érdeklődésének növeléséhez.

A kiállítások azzal, hogy visszatükrözték a történelmi fejlődés törvényszerűségeit: egyik társadalmi-gazdasági formációnak a másik által való felcserélését, az osztályharcot, mint az antagonisztikus alakulatok történelmének mozgatóerejét, a népek, mint a társadalmi fejlődés fő alkotóerejének a szerepét, az SZKP-nak a szocialista államban betöltött, egyre növekvő vezető szerepét, - feltárták a történelmi folyamat törvényszerűségeinek marxista-leninista felfogását.

Fokozatosan megszűntek tehát a negyvenes-ötvenes években szokásos előadásszerű tárlatvezetések, amelyeknél a kiállítási tárgyak az előadó által elmondottak illusztrációiként hatottak. A kiállítási anyag elemzésére épültek az ismertetőik. Előtérbe került a tárlatvezetők tudományos képzettsége, valamint az a készségük, hogy röviden, de közérthetően és meggyőzően érzékeltessék a kiállított anyag gazdagságát és jelentőségét, s ezzel helyes következtetésekre és általánosításokra készítsék a látogatókat.

Az ötvenes évek végére és különösen a hatvanas évek első felében széleskörűen elterjedtek a múzeumokban a "nyitott kapuk napjai", a látogatók meghatározott kategóriáinak nyújtandó szolgáltatások alkalmai: (hangos folyóiratok bemutatása, érdekes találkozások klubestjei, szabadegyetemi előadások stb.) Megjegyezzük, hogy a huszas-harmincas években a múzeumok már folytattak ilyen tevékenységet, ez azonban a későbbiek során feledésbe merült; igaz, a méretek és a tematika is szűkebb volt.)

Érdekesek és sokrétűek voltak ezek a múzeumi napok a Történelmi Múzeumban. 1961 áprilisában pl. sor került a "Katonák napjára", amelyen a moszkvai helyőrség és a Szuworov Tisztiiskola hallgatói vettek részt. Ez év júniusában megrendezték az első "Üzemi napot" is az Első Moszkvai Kartonnyomó Gyár munkásai és alkalmazottai számára. Külön e célra megrendezett "Nyitott kapuk napján" meghívták a moszkvai terület dimitrovszki és noginszki kerületének dolgozóit. A kiállítási anyag bemutatásán kívül a napok programja keretében a résztvevők az SZKP legrégebbi tagjaival, háborús veteránokkal, neves tudósokkal, a Lumumba Egyetem hallgatóival találkozhattak, megtekinthették a Fegyvertárat, bejárhatták a Kreml-t, ellátogathattak a Lenin-mauzóleumba.

1963 április 21-én a múzeum megrendezte a kommunista munkabrigádok napját, amelyen mintegy 1000 ember vett részt. A meghívott írók, festők, szobrászok az egybegyűlt élenjáró munkásokat alkotói elképzeléseikkel ismertették meg.

A szverdlovi területi tájmúzeum érdekesen szervezte meg a "Felkitalálók és újítók napját." Ezen a szverdlovszki üzemek élenjáró munkásai nemcsak ismerkedtek a múzeummal, hanem maguk is szóltak a látottakhoz.

A központi és helyi múzeumok többsége viszonylag rendszeresen szervezett ilyen, a dolgozók differenciált igényeit figyelembevevő rendezvényeket. Ezek a rendezvények hamar felkeltették a figyelmet és népszerűvé váltak a lakosság különféle rétegeiben.

A széleskörűen elterjedt múzeumi tematikus estek közül nem egy a város életének jelentős eseményévé is vált. Ilyen volt például "A bolsevik párt - a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ihletője és szervezője" című est, amelyet a Szovjetunió Állami Forradalmi Múzeuma rendezett a Szakszervezetek Házának oszloptermében, és amelyen több mint ezer ember vett részt. Nagyszámú közönsége volt annak az estnek is, amelyet a moszkvai Izmajlovo-parkban rendeztek meg három történelmi jelentőségű pártkongresszus - a pártprogramokat adó II., VIII. és XXII. kongresszusok - küldötteivel. Sok múzeum tartott találkozót régi kommunistákkal az OSZDMP II. kongresszusának 60. évfordulóján is, 1963-ban.

Az ünnepi dátumokat a múzeumok általában jól használták fel tematikus estek rendezésére. Csupán 1962 augusztusában és szeptemberében az Állami Történelmi Múzeum 48 estet rendezett az 1812-es honvédő háborúról. A résztvevők megismerkedtek az ez alkalomra készített "Az 1812-es év fegyverei és zászlói", valamint "Az 1812-es honvédő háború rendjelei és jelvényei" című kiállításokkal. Ezeket az esteket parkokban, kultúrházakban és a művészeti dolgozók központi házában tartották.

Mindig érdekesen zajlottak le a Tatár Köztársasági Múzeumban a tematikus estek. 1964-ben a város dolgozói számára 117 találkozást szerveztek a forradalmi mozgalom veteránjaival, a termelés hőseivel. E találkozók egy része tatár nyelven zajlott.

Új jelenség volt a múzeumok életében a szabadegyetemek szervezésében való részvételük. A múzeumi szabadegyetemeket különféle néven nevezték: kulturális-, honismereti-, vasárnapi honismereti szabadegyetem, társadalmi foglalkozások esti egyeteme, a katonai dicsőség szabadegyeteme stb. Mindezek jelentős mértékben hozzájárultak a dolgozók önműveléséhez s a múzeumokban őrzött értékek tiszteletére nevelek.

Figyelemre méltó jelenség volt a múzeumok életében a hatvanas évek elején az "érdekes találkozások klubjainak" létrehozása. A klubok rendezvényein résztvettek a forradalom hősei, a polgárháború és a honvédő háború veteránjai, tudósok, írók, mérnökök, színművészek. A klubtalálkozók résztvevői sok újat tudtak meg vidékük történetéről, mindennapjairól, a városbeliek hőstetteiről, érdekes tudományos találmányokról és felfedezésekről, szokatlan természeti jelenségekről stb.

A szabadegyetemekhez hasonlóan ezek a klubok is más-más nevet kaptak a különböző múzeumokban, és foglalkozásaik jellege szerint is különböztek. A

szaratovi, voronyezsi és uljanovszki múzeumban például "Erdekes találkozás klubja", a vorkutai múzeumban "A város veteránjainak klubja" volt a nevük. Az ivanovói múzeum a területi természetbarát társasággal együtt létrehozta a "Természetbarátok klubját", Jakutszkban pedig "A forradalom és a munka dicsősége" klubot alapították meg.

Némely múzeum ún. "utcaünnepet" - azaz jelentős személyekről vagy eseményekről elnevezett utcákon gyűléseket rendezett. Az ilyen ünnepre általában vándorkiállítások is készültek.

Sok múzeum egyesítette a helyi gyűjtőket (pl. az érme- és bélyeggyűjtőket stb.) és amatőr fotósokat s számukra külön versenyeket, kiállításokat rendezett. Ezek az események is új látogatókat vonzottak a múzeumokba.

A látogatottság általános növekedése ellenére azonban a vidéki lakosok meglehetősen ritkán fordultak meg a múzeumokban. Abban a törekvésükben, hogy magukhoz vonzzák a falusi lakosságot, a múzeumok gyakran megegyeztek a párt-, a kolhoz- és a szovhoz-vezetéssel külön múzeumi napok rendezésére. 1961-ben a Szovjetunió Állami Forradalmi Múzeuma például négy ízben rendezte meg a "Kolhozparasztok napját" s ezek során több ezer látogatót fogadott. Az 1961 március 1-i hasonló ünnepséget a múzeum igen jól készítette elő. A moszkvai terület húsz kerületében dolgozó kerületi párt- és komszomol-titkároknak időben szétküldték a meghívókat tartalmazó leveleket, mellékelve hozzá több ezer belépőjegyet, valamint az ünnepi programot meghirdető plakátokat. 1600 résztvevő jelentkezett. Minthogy a múzeum egyszerre csak 1200 főt tudott fogadni, ezért vezetői a pártbizottságokkal, valamint a Lenin- és a Kalinyin Múzeum vezetőivel egyetértésben úgy döntöttek, hogy a többi 400 látogatót az utóbbi két múzeumba küldik. A rendezvény úgy zajlott le a múzeumban, mint valami nagy ünnep. A földművelők, állattenyésztők, gépállomási dolgozók nagy érdeklődéssel nézték végig a kiállítási anyagot; 48 tárlatvezetést tartottak nekik. Öt találkozás volt híres emberekkel. A kolhozparasztok előtt felszólt és emlékeiről beszélt A. A. Fotyieva - Lenin titkárnője -, V. A. Szamojlanyinov - Leninnek, a Lenini Népbiztosok Tanácsának, valamint a Munka és Honvédelem Tanácsának ügyvezetőhelyettese -, a sztálingrádi traktorgyár építői, az SZKP KB januári (1961) plénumának résztvevői. A vendégek megtekintették a Fegyvertárat, a kiállítási csarnok szőnyegkiállítását, meglátogatták a Lenin-mauzóleumot.

A Történelmi Múzeumban az első "Kolhozparasztok napján" (1961. február 9.) több mint 1000 ember jelent meg a moszkvai, a rjazanyi, a tulai, a vlagyimiri és a kalugai területről.

A "Kolhozparasztok napja" a falusi lakossággal való foglalkozás legelterjedtebb formája lett a múzeumokban. Ezeken az ünnepeken a részvétel mindelektől az élmunkásokat és a kommunista munkabrigádok tagjait illette meg.

De rendszeresítették a múzeumok a falusi dolgozókkal végzendő munka más formáit is. A Ieningrádi Forradalmi Múzeum például külön vasárnapi előadássorozatot rendezett "A forradalom veteránjai beszélnek" címmel. A ré-

gi bolsevikok felszólalásai után többnyire a múzeum által megszervezett "Régi bolsevikok kórusa" adott műsort.

Ezek a rendezvények néhány általában is hasznosítható tanulsággal is szolgáltak. Ilyenek voltak: sikerre csak az esetben lehet számítani, ha a rendezvény minden részletét lelkiismeretesen megtervezik és időben előkészítik; a program összeállításához célszerű biztosítani más, az érintett falu felett védnökösködő vagy az érintett kulturális szervek közreműködését; nem szabad a programot múzeumon kívüli rendezvényekkel halmozni, mert ez esetben jelentőségét veszítheti a múzeumi rendezésben sorra kerülő tárlatvezetés.

Miután a távoli körzetekben lakó kolhozparasztokat még így is nehéz volt behozni a múzeumokba, a hatvanas évek elejétől kezdve a múzeumok nagymértékben növelték a falusi vándorkiállítások számát. E kiállítások többsége a vidék dolgozóinak a hétéves népgazdaság-fejlesztési terv sikeréért vívott harcát mutatta be, a képzőművészeti tárgyak az esztétikai nevelést voltak hivatva előmozdítani. A mezőgazdasági lakosság bizonyos részének vallásos maradványai ellen folytatott harcot segítették az ateista vándorkiállítások.

A falusi munkában nagy szerepet játszottak a múzeumok által szervezett vándorelőadások is. A rosztovi területi tájmúzeum előadói foto- és diapozitív anyaggal illusztrálták a történelmi, honismereti, tudományos-ateista és csillagászati témákról tartott előadásaik anyagát.

A falusi munka új és hatékony formájának bizonyult a vándormúzeumok tevékenysége. A vándorkiállításoktól eltérően ezek eredeti tárgyi emlékekből álltak össze és így szinte miniatűr múzeumokként hatottak. A vándormúzeumok a falu és az új lakótelepek lakóit vidékük történetével, forradalmi múltjával, a szocialista népgazdaság, a tudomány és a kultúra eredményeivel, továbbá híres földijeikkel ismertették meg. A vándormúzeumokat szervező múzeumi dolgozók általában olyan anyagokat igyekeztek bemutatni, amelyek a múzeum uticélját képező hellyel valamilyen kapcsolatban voltak. Előfordult, hogy a látogatók a múzeum megtekintése után új tényeket közöltek erről vagy arról az eseményről, vagy kiegészítő anyagokat adtak át ajándékképpen a múzeumnak. A munka vándor-formáját egy sor múzeum arra használta fel, hogy segítséget nyújtson a népi múzeumoknak és a helyszínen hozza létre a honismereti aktívát.

A vándorkiállítások és vándormúzeumok nemcsak a falvak lakóit látták el. A csitai területi helytörténeti múzeum munkatársai vándormúzeumokkal felkeresték a legtávolabbi munkástelepüléseket, vasércfeldolgozókat és határőr-egységeket is. A kalinyingrádi területi múzeum a halász hősöknek szentelt kiállítását a terület halász-kolhozaiba, a karéliai köztársasági múzeum "Mi az igazság a vallásról?" című kiállítását a terület erdészeihez, a magadani vándormúzeum gyűjteményét a magadani területeken és Jakutiában fekvő távoli települések halászáinak és rénszarvas-tenyésztőinek mutatta be.

A múzeumok ahhoz, hogy az egészen távolieső körzeteket is elláthassák, olyan autókat - egyesek vonatokat - kaptak, amelyeket vándorkiállításá vágy

vándormúzeummá lehetett alakítani. Némely múzeum vándorkiállítására bemutatásához gőzhajót is felhasznált.

Az iskolákkal folytatott munka továbbra is nagy szerepet játszott a múzeumok tevékenységében. További értékes tapasztalatokat szereztek e téren, fejlesztették és tökéletesítették ennek a munkának a formáit is.

1961-ben a Szovjetunió nevelési minisztériuma és az OSZSZK kulturális minisztériuma körlevelet dolgozott ki "Az iskolai honismereti munka javításáról és a tanulóknak nyújtandó honismereti segédkönyvek kiadásáról". A körlevél a honismereti munkára vonatkozó elgondolás végrehajtásával kapcsolatos kérdéseket vetette fel, s leszögezte, hogy az iskolai oktatás honismereti anyaga elsajátításának egyik leghatékonyabb formája a helytörténeti múzeumokban történő tárlatvezetés, a történelem-, a társadalomtudomány- és irodalomtörténeti óráknak a kiállítási termekben való megtartása.

Az SZKP KB és a Szovjetunió Minisztertanácsa 1959. október 8-i határozata alapján - amely megszabta az iskolai történelem-oktatás új rendtartását - a múzeumok a népművelési osztályokkal, a tanár-továbbképző intézetekkel, a pedagógiai főiskolák történelmi tanszékeivel közösen áttekintették az oktatójellegű tárlatvezetések tematikáját.

Az Állami Történelmi Múzeum - mielőtt kidolgozta az új tematikát - megvizsgálta a korábbi tárlatvezetések hatékonyságát. A múzeumban tanárok részvételével konferenciát rendeztek, s ezen a tanulók számára legbonyolultabb témákat vitatták meg. A múzeumi tárlatvezetők történelem órákat látogattak meg a kísérleti iskolákban s a felsőtagozatú osztályok tanulói számára előadásokat tartottak az orosz kultúra történetéről.

1962-ben az általános- és a középfokú oktatási intézmények programjába felvették a társadalomtudomány oktatását. A történelmi, forradalom-történeti és a helytörténeti múzeumok az oktatás megsegítéséül kidolgozták a társadalomtudományi témával kapcsolatos tárlatvezetéseket.

A hatvanas évektől kezdve széleskörűen elterjedt a múzeumokban az úttörőgyűlések rendezése, az úttörőavatás és a tanulók találkozása híres emberekkel. A Komszomol hagyományairól szóló kiállításokon a kerületi Komszomol-bizottságokkal közösen tartottak Komszomol-gyűléseket, amelyeken vagy az újonnan felvett komszomolistákat ünnepelték, vagy az életkoruk folytán a Komszomolból kilépőket búcsúztatták.

Különösen zsúfolt munkatervvel dolgoztak a múzeumok a téli és a nyári szünetekben. Előre értesítették az iskolákat arról, hogy mikor rendeznek "Tanu-

⁺ Az SZKP KB és a Szovjetunió Minisztertanácsának 1959. október 8-i határozata: "Néhány változás az iskolai történelemtanításban." KPSZSZ o kulturre, prosvvescsenyii is nauke, M. 1965. p. 420-422.

lók napját", előadásokat, fejtörőket, vagy szellemi öttusát. Néhány múzeum megrendezte a "Kíváncsiak hetét", az "Elsősztályosok hetét", a "Nyitott kapuk napját", filmeket mutattak be, fenyőfát állítottak az iskolai honismereti körök számára. Nyáron az úttörő-táborokban vándorkiállításokat rendeztek, előadásokat, konzultációkat tartottak a honismereti kirándulások útvonalain.

Nagy lendületet vett egy sor múzeumban a tanulók honismereti köreinek munkája. A körök foglalkozásaikat többnyire a kiállítótermekben vagy a raktárhelyiségekben tartották; az elméleti és gyakorlati foglalkozások egymást váltották. A kör tagjai megismerkedtek az eredeti forrásokkal, felhasználásuk módjával, kirándulásokat szerveztek történelmi emlékhelyekre, résztvettek régészeti és néprajzi expedíciókban, kiállítási tárgyak gyűjtésében.

Az iskolások oktatásában és nevelésében sajátos metodikai eljárást honosított meg néhány múzeum: az ún. ifjú tárlatvezetők előkészítését. A Gorkij Múzeumban például 1963-ban a tárlatvezető tanulók száma 63 fő volt. Közülük 47-et bíztak meg azzal, hogy tárlatot vezessenek az alsó tagozatú fiatalok számára. Az ifjú tárlatvezetők összesen 355 alkalommal vezettek látogatókat a múzeumban.

A múzeumok új formákat is kerestek a fiatalok között végzendő munkához. Ilyenek voltak például: a tanulókból szervezett "Érdekes találkozások klubja", az "Ifjú romantikusok vörös szegfű klubja", a "Ifjú nyomolvasók klubja", a "Vidám és találékony fiatalok klubja" stb. Ezekben a klubokban a múzeumi dolgozókkal együttműködtek az ifjúsági turisztikai intézmények és az úttörőházak.

A múzeumok kirándulásokat szerveztek a "Vörös nyomolvasók" számára, kidoigozták a tanulók turistaútjainak részletes útvonalát, útmutatást adtak a honismereti anyagok gyűjtéséhez, tanulmányozásához és őrzéséhez.

Az iskolákban folytatott munka azokban a múzeumokban volt a legtermékenyebb, amelyek kiszélesítették és megszilárdították közvetlen kapcsolataikat a tanárokkal és az úttörővezetőkkel, a helyi népművelési osztályokkal, tanár-továbbképző intézetekkel és a főiskolák megfelelő tanszékeivel. A múzeumok elismert központjai lettek a tanárokkal és a tanulókkal közösen folytatott honismereti munkának; sok autonóm köztársaságban, körzetben és területen a kulturális és ismeretterjesztő szervek közös határozatot hoztak a múzeumoknak az iskolai munkában való maximális felhasználásáról.

Kizárólag tanárok számára is vezettek szemináriumokat, tartottak konzultációkat a múzeumok. Az orenburgi területi tájmúzeumban például 1961-től rendszeresen működött egy különleges programú szeminárium tanárok számára, egyéves időtartammal. A munka három csoportban folyt: külön az 5-8. és a 9-11. osztályosok történelemtanáraival és külön a munkásfiatalok oktatóival. 1964-65-től a szeminárium állandó kétéves tanfolyammá nőtte ki magát a történelemtanárok számára, foglalkozásait a tájmúzeum a Tanárképző Intézettel együttműködve tartotta.

Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején továbbfejlődött a felsőoktatási intézmények hallgatóival folytatott múzeumi munka is. Szemináriumi foglalkozásokat szerveztek a hallgatók számára, lehetővé tették gyűjtemények és könyvtáraik anyagának felhasználását diplomamunkák, évfolyamdolgozatok, előadások és beszámolóik készítésénél. A történelmi, forradalomtörténeti és tájmúzeumok segítséget nyújtottak a főiskoláknak a Szovjetunió története, a Párt története, egy sor közgazdasági téma, a tudományos kommunizmus alapjainak tanulmányozásához.

Igen széleskörűen elterjedt a pedagógiai hallgatók muzeológiai gyakorlata is a múzeumokban. Ennek során sokan megismerkedtek a múzeumi munka módszereivel és jellegzetességeivel.

+ + +

1964 májusában az SZKP KB határozatot hozott a múzeumok feladatairól.[†] Ez a határozat kijelölte a múzeumi munka további javításának módszereit és eszközeit is. A határozat végrehajtását mind a Szovjetunió kulturális minisztériuma, mind az OSZSZK kulturális minisztériuma külön utasítással szabályozta.

A határozat nyomán a helyi pártbizottságok figyelme is erősödött a múzeumi munka iránt és ez kedvezően hatott egész tevékenységükre: érezhetően emelkedett a múzeumi munka szellemi színvonala.

Különösen megélelénkült a múzeumok tevékenysége a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. és Lenin születésének 100. évfordulója közeledtével (1967 ill. 1970). A tervezett ünnepek előkészítése időszakában csak az OSZSZK múzeumainak látogatószáma 7,5 millióval növekedett; 1967-ben elérte a 35 millió főt. A látogatók kétharmad része az ifjúság soraiból került ki: a munkásfiataloké mellett a közép- és a felsőoktatási intézmények hallgatóinak, továbbá a sor- és a hivatásos katonáknak a létszáma emelkedett jelentősen.

E szép eredmények elérésében jelentős szerepük volt a helytörténeti múzeumoknak, amelyek látogatottsága ebben az évben több mint 3 millió fővel, tárlatvezetések száma pedig több mint 100.000-el nőtt. (Ez a látogatószám

[†]"A múzeumok szerepének növeléséről a dolgozók kommunista nevelésében." A határozatot közli a Polityicseszkoje szamoobrazovanyije c. folyóirat 1964. évi 6. száma (12-13. old.).

kétszerese, a tárlatvezetések száma pedig több mint négyszerese az 1958. évinek!)

Lényegesen megváltozott a múzeumi tömegmunka tartalma is ebben az időszakban. A szovjet állam egész történeti korszakáról szóló kiállítások rendezése kiszélesítette a tárlatvezetési tematikát. Nagymértékben növekedett a helytörténeti jelennel foglalkozó tárlatvezetések száma. Több figyelmet szenteltek az olyan tárlatvezetési témáknak, mint pl.: "A Nagy Októberi Szocialista Forradalom", "A polgárháború", "A szocialista építés", "A kommunista munkáért folyó mozgalom" stb.

A szovjethatalom megalakulásának évfordulója, valamint a Lenin-centenárium s az ezzel kapcsolatos előkészítő munka kiemelt szerepet juttatott a Lenini tematikának a tudományos-ismeretterjesztő munkában. A múzeumok sok Lenin-emlékkiállítást készítettek, ezek esetenként Leninnek az adott hellyel való kapcsolatára utaltak: "Lenin Petrovárdában", "Lenin 1900-as utcai tartózkodása", "Lenin Szamarában", "Lenin és környékünk", "Lenin vezetése alatt dolgoztak" stb.

A múzeumok új kiállításai lehetőséget adtak a katonai-hazafias és az ateista tematikájú, s - bizonyos mértékig - a forradalom-előtti helytörténeti vonatkozású tárlatvezetések bővítésére.

A két nagy jubileumra való előkészület, valamint a Szovjet Hadsereg fennállásának 50. évfordulója, a Lenini Komszomol megalapításának 50. évfordulója (1968) és a szovjet hatalom helyi szervei megalakulásának félévszázados ünnepe (1968-69) sok vidéki városban még célirányosabbá és terméke nyebbé tették a tömegmunkát.

A Szovjetunió Állami Forradalmi Múzeuma például nagy figyelmet fordított az ipari munkások igényeinek teljesítésére. A múzeum dolgozói gyakran jártak ki a gyárakba, s ott a műhelyekben ismertetéseket tartottak a múzeum munkájáról, e beszélgetéseket múzeumi tárgyak bemutatásával színesítették.

Tovább erősödött ezekben az években a múzeumok előadás-tevékenysége is. Az OSZSZK helytörténeti múzeumai például csupán egy jubileumi évben több mint 25.000 előadást tartottak, ezek 60 %-át a múzeumon kívül. (Ez a mennyiség az 1964-ben tartott előadások számának - 12.474 - a kétszerese, az 1958 évinek - 4.888 - pedig majdnem ötszöröse!)

Érdekes volt az orenburgi helytörténeti múzeum kezdeményezése. Ez az intézmény a történelmi értékű zászlók másolatait készítette el és azokat a nagyobb népi ünnepeken való bemutatásra átengedte. Így volt például az "Új termés ünnepén", amikor is a Dinamó-stadionban ötven ezres közönség előtt felmutatták azt a zászlót, amelyet az Össz-szövetségi Központi Végrehajtó Bizottság adományozott kitüntetésként az orenburgi munkásoknak városuk hősi védelméért a Kolcsak-hadsereg ellen. A zászlót a polgárháború vete-

ránjai és a munka hősei kísérték, s közben a megafon ismertette a becses harci relikvia történetét.

Az 1969. évi Győzelem Napja alkalmával Omszkban megrendezett zászlóátadási ünnepség forgatókönyvét a helyi múzeum dolgozója a Városi Komszomolbizottság munkatársaival és a helyi katonai egységek veteránjainak kezdeményező csoportjaival közösen dolgozták ki. Az ünnepséget a város főterén, a Lenin-téren tartották. A 364. Iövészadosztály veteránjai ezen a napon örök megőrzésre átadták a múzeumnak a Leningrád melletti Tosznó város körül lefolyt harcok színhelyéről hozott földet, lövedék- és gránát-szilánkokat, a város lakóinak köszönő levelét, a 75. önkéntes brigád egykori komszomolista parancsnoka pedig harcostársai nevében átadta a múzeumnak azokat az ajándéktárgyakat, amelyeknek annak idején a szmolenszki vidék lakóitól kapott.

Az agitációs vonatokon és a vonatmúzeumokban ezidőben rendezett kiállítások megmutatták Lenin szerepét a bolsevik párt és a szovjet állam létrehozásában, az októberi forradalom és a polgárháború helyi történetét, a környékről származók hőstetteit a Nagy Honvédő Háborúban, a kommunista párt szerepét a szocialista építés különböző szakaszaiban, a dolgozók harcát a hétéves terv teljesítéséért. Az ilyen agitációs vonatokat látogatóival való találkozásokon felszólaltak a forradalom, a polgárháború és a szocialista építés veteránjai, más előadásokat is tartottak és filmeket is mutattak be a látogatóknak.

A tanulókkal való munka fő formája továbbra is az iskolai tantervhez szabott tematikus tárlatvezetés volt. Azonban a múzeumi munka más formái is kapcsolatba kerültek az oktatási munkával, köztük olyanok, amelyeket eddig nem gyakoroltak. Így például a Forradalmi Múzeumban elméleti konferenciákat tartottak különösképpen a műszaki iskolák felsősztályos tanulói számára. Az első ilyen konferencia témája Leninnek "A szovjethatalom soronlevő feladatai" című műve volt, a résztvevőket már a konferencia előtt megismertették a kiállítási anyag megfelelő részével. Új elem volt az is, hogy a múzeumi dolgozók fakultatív foglalkozásokat tartottak azoknak, akik a Szovjetunió történelmét tanulták.

Figyelmet érdemel a múzeumon kívüli tárlatvezetések egyik új formája, amely a "Bátorság iskolája" elnevezést kapta. Ezeket a tárlatvezetéseket a forradalom, a polgárháború és a Nagy Honvédő Háború hőseinek emlékműveinél tartották. A múzeum munkatársai azokról a környékről származó híres emberekről szóltak a gyerekeknek, akik életüket adták a lenini eszmék győzelméért, s akik példájukkal akaratra, céltudatosságra, a haza önzetlen szolgálatára nevelik a fiatalokat.

+ + +

Az elmondottakban kíséreltem meg a szovjet múzeumokban az elmúlt 25 év alatt végzett tudományos ismeretterjesztő tömegmunka összefoglaló ismer-

tetését. Egy rövid cikk azonban nem nyújthat lehetőséget minden fontosabb kérdés részletes megtárgyalására. Keveset szólhattam például a dolgozók múzeumi eszközökkel folytatott esztétikai neveléséről, a múzeumoknak a kulturális emlékek propagálásában való részvételéről, az ország fegyveres erői feletti kulturális védnökségéről, továbbá a társadalmi aktívák nagy szerepéről a múzeum munkájában stb.

Amit elmondottam, az talán mégis alkalmas annak bizonyítására, hogy a háború utáni években a szovjet múzeumok - ha nem kevés nehézséggel birkózva is - nagy utat tettek meg, s e közben jelentős tapasztalatot szereztek a tudományos-ismeretterjesztő tevékenység terén.

Legfontosabb feladatuk az marad továbbra is, hogy növeljék látogatottságukat. Tovább kell erősíteniök kapcsolatukat az ipari és mezőgazdasági üzemekkel, a Komszomol-szervezetekkel és a munkásfiatalokkal, differenciáltabban kell megközelíteniök a látogatók különféle kategóriáit, tehát több cél-és időszerűséget kell érvényesíteniök munkájukban.

A tömegmunka kibontakoztatása függ a múzeumok anyagi-műszaki ellátottságától is. Ha a kiállításokban magnetofonok, diavetítők, filmvetítő-készülékek működnek, az kétségtelenül hatékonyabbá teszi a tárlatvezetést, s az előadások után híradó- vagy játékfilmek vetítése is megkönnyíti az ismeretek befogadását.

Ha figyelembe vesszük, hogy országunk lakosságának nagyobb része távol él a múzeumoktól, különösen jelentősnek kell tartanunk a munka vándor-formáinak továbbfejlesztését: vándorkiállítások, előadások, csillagvizsgálók létrehozását. Ezeknek a formáknak fejlesztése mindenekelőtt különleges szállítóeszközöket igényel, olyanokat, amelyek a kiállítási tárgyak épségét is garantálják.

A múzeumok tudományos-ismeretterjesztő és eszmei-nevelő munkája napi és távlati tervezést, kitartó figyelmet és ügyességet igényel.

Végül pedig: ez a fontos tevékenység megkívánja, hogy a múzeumok állandó kölcsönös kapcsolatban álljanak egymással, rendszeresen tanulmányozzák egymás eredményeit és munkamódszereit. Komoly jelentősége lenne itt a szocialista országok múzeumi közötti tapasztalatcserének. A nemzetközi muzeológiai konferenciák mellett nagyobb súlyt kellene kapniok a muzeológiai irodalom cseréjének és a muzeológiai folyóiratokban való erőteljesebb publikálásnak is.

V. G. LURIJE
(Közli: HETÉS TIBOR)

A múzeumi kiállítás-ismertető füzetekről

A múzeumok látogatottsága évről-évre növekszik, népművelő hatásuknak alátogató-szám növekedésével egyenes arányos fejlődését azonban nem tapasztaljuk.

Az utóbbi időben a múzeumok szerepével, esetleges "válságával" több vitacikk foglalkozott (Fülep Ferenc, Hoffman Tamás és mások). Ennek a nagyon összetett és elmentmondásos kérdésnek itt csak egy látszólag kicsiny, de valójában igen fontos összetevőjével kívánok foglalkozni: a múzeumi kiállítás-ismertető füzetekkel.

Ma a legtöbb, legalább két-három hónapig nyitvatartó kiállításához nagyobb múzeumaink kiállítás-ismertető füzetet, vagy legalább leporellót készítenek. Az egy-másfél évtizeddel ezelőtti szerény kezdetek után jelenleg a nagyobb kiállításokhoz már szinte nem is füzetek, hanem inkább kis könyvecskék kerülnek forgalomba, krétázott papíron, több tucat fotóval, olykor színes címlappal. Érthető, hogy az igényes kiállítású kötetek a közismerten hosszú nyomdai átfutás miatt sok esetben nem jelennek meg a kiállítás megnyitására, olykor másfél éves késés is előfordul.

Ismert tény az is, hogy a kiállítások látogatottsága általában a megnyitás utáni hetekben-hónapokban a legintenzívebb. Tehát a késéssel megjelenő kiállítás-ismertető füzet már jelentős tömegekhez nem jut el, s ennek a körülménynek a népművelési vonatkozások mellett pénzügyi következményei is vannak.

Ahogy a kiállítás-ismertető füzetek terjedelme nőtt s nyomdai kivitelük is egyre tetszetősebb lett (egyre közelebb kerülve a reprezentatív albumokhoz), úgy emelkedett az árak is: 5-10 Ft-ról 15-25 Ft-ra. Nyilvánvaló, hogy az utóbbi összeg már önmagában kérdésessé teszi az ismertető füzet tömeges népművelő célját, pedig ez lenne az elsőrendű feladatuk. (A külföldi látogatók az idegen nyelvű szöveget tartalmazó változatokat még borsosabb áron vehetik meg.)

Mi lehet a megoldás? Az semmi esetre sem, hogy a jelenlegi színvonalú füzetek - kötetek - árát csökkentsek, ez pénzügyileg nem megoldható. Marad a másik megoldás: olcsóbb előállítású, kevésbé reprezentatív füzeteket kell készíteni.

A kiállítás-ismertető füzet célja - véleményünk szerint - az, hogy a látogatót valóban vezesse, segítse, irányítsa, megkönnyítse a látottak későbbi felidézését. Erre a jelenleg forgalomban lévő kiadványok nem alkalmasak.

A kiállítás-ismertető időbeni megjelenésére és az elfogyottak gyors pótlására a jelenlegi helyzetben egyetlen megoldás látszik célravezetőnek: a sokszorosító eljárások valamelyike - a nyomdai út helyett. Ez azonban az ügnek csak formai része. A legfontosabb a tartalmi megoldás, végső soron ez dönti el a kiadvány hasznosságát. Nem újdonságot javasolunk, hanem külföldön már alkalmazott, bevált formát, amelyet igyekeztünk továbbfejleszteni.

A kiállítás-ismertető füzetnek mindenekeelőtt az egész kiállítás részekre bontott helyszínrajzát kell tartalmaznia (hasonló megoldást találunk már a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum állandó kiállítását ismertető füzetben). A kiállítási helyszínrajz lehet az a váz, amelyhez az ismertető szöveg igazodik.

A jelenlegi helyzet: a legtöbb kiállítás-ismertető füzet tartalmi, formai, illusztrációs tekintetben nem sokban különbözik az egyes kiadók által kibocsátott történeti-műemléki-művészeti ismeretterjesztő füzetektől. Ha a múzeumi kiállítás-ismertetőkből a "terem" vagy "tárló" kifejezéseket kihúzzuk, a megtevesztésig azonosává válnak egy-egy más célú ismeretterjesztő kiadvány megfelelő részével.

A jelenleg forgalomban lévő kiállítás-ismertető k szövegezése viszonylag bőbeszédű, sok esetben nehézkes stílusú, körmondatokkal, feleslegesen sok szakkifejezéssel terhelt. A tartalmi egységek sem a szövegezésben, sem tipográfiaiilag nem eléggé elkülönítettek.

A füzet célja - véleményünk szerint - nemcsak az, hogy a látogató hazatérve a kiállításból, otthon végigolvassa, hanem elsősorban a kiállítás megtekintésében legyen segítségére a könyv. A látottak utólagos felidézését a kötetek nem megfelelő tagoltsága, a kiállított tárgyakhoz csak lazán tapadó szövege egyébként is kétesé teszi. Természetesen lehet alternatív megoldás is: rövid prospektus, valamint az "igényesebbek", t.i. a téma iránt jobban érdeklődők számára - füzet. A kettő így kiegészítené egymást. Ilyen megoldással egyébként eddig is találkozhattunk elszórtan.

A továbbiakban induljunk el onnan, hogy a látogató belép a múzeumba. A kiállítás témája érdekli, de a kérdéskörben egyébként nem otthonos (ilyen a látogatók többsége). Az ideje annál jóval kevesebb, mint ami arra kell, hogy szisztematikusan minden tablót, minden tárgycsoportot alaposan végignézhessen. Mit tehet? Ha csoportban jön, s van idegenvezető, a kérdés látszólag megoldott. Valójában azonban nem, mert általában 20-30-40 fős csoportok jönnek, s mire a csoport második fele odaér ahhoz a részhez, amit az idegenvezető bemutatott, az eleje egy teremmel odébb jár. A sok ember mozgása, beszéde keltette zaj is akadályozza a figyelmet. A csoportot nem lehet együtt tartani, a társaság fele egy negyedóra múlva már össze-vissza kószál. Az iskolás csoportoknál (elsősorban általános iskolásoknál) a problémák még hatványozottabbak. Nem akarunk a részletekbe bocsátkozni, csak annyit szeretnénk leszögezni, hogy 8-10 főnél nagyobb létszámú csoportokat eredményesen vezetni szinte lehetetlen. A csoportos látogatók a múzeumba járók igen nagy hányadát teszik ki, s nem lehet

mindegy, hogy százezrek számára a múzeum minimális információt ad a felsoroltak miatt.

Lássuk, az egyéni látogató mit tehet. Minden segítség híján nekiáll a feliratok olvasásának, s már az első terem után észreveszi, hogy ideje felét eltöltötte, s a többen végigrohan. Vagy "lusta" olvasni, s ide-oda tekintgetve - mintha parkban lenne - végigsétál néhány perc alatt az egész kiállításon. Az "alapos" ill. a "pénzes" látogató leporellót, kiállítás-ismertető füzetet vesz, s annak segítségével próbál tájékozódni, megkeresni a kiemelkedő fontosságú darabokat. Rövid olvasás, lapozgatás után rájön, hogy ez reménytelen, s abban bízik, majd otthon elolvassa a füzetet, s az pótolja, amit nem látott (ebben is csalódní fog).

Külön csoportot képviselnek a magyarul nem tudó külföldiek. Akár csoportosan érkeznek, akár ismertető kiadványt vesznek (ha ugyan van az általa ismert nyelven íródott), ugyanúgy járnak, mint a magyarok. Ha semmiféle segítséget nem vesznek igénybe, még a kiállítás témáját sem értik meg, esetleges esztétikai élményen kívül semmiféle egyéb információt nem visznek magukkal. Kapitalista országokból érkezőket tekintve a kiállításnak mint politikai propagandaeszköznek a kiesése politikai szempontból sem lehet közömbös!

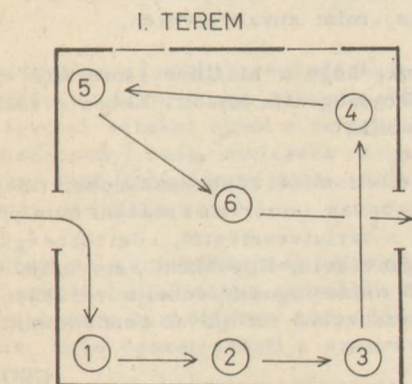
Az előbbiekből csak egyetlen tanulságot vonhatunk le, azt, hogy nem elég jó kiállítást rendezni; ha az elkészítésbe befektetett energiát, az összegyűjtött nagy anyagot (információtömeget) nem tudjuk értékesíteni, akkor a kiállítás nem töltötte be feladatát. Be kell látnunk, hogy a tematikusan elrendezett információtömeg önmagában még holt anyag, további segítségre, kalauzolásra van szükség. Nem kisfeladat a tömegeket megtanítani, hogyan kell kiállítást nézni. Semmiképpen sem úgy kell kezdeni, mint egy 10-11 év körüli gyerekekből álló iskolai osztályt vezető tanár tette, aki annyi iránymutatással, hogy "szemetek van, olvasni tudtok", hagyta, hogy a kiállításon szétszéledjenek a gyerekek.

Nyilvánvaló, hogy a jelenleginél jóval több idegenvezetőre lenne szükség. Természetesen új státusok létesítése pénzügyileg sem könnyű feladat. Egyszerűbb - és olcsóbb is - lenne, ha valóban használható kiállítás-ismertető füzetek kerülnének forgalomba.

A kiállítás-ismertető füzet mindenekelőtt legyen rövid. A bevezető rész 20-30 sornál nem nagyobb terjedelemben tartalmazza a kiállítás célját (de nem vezércikkszerű általánosságokat!), a kiállított anyag megértéséhez szükséges legáltalánosabb ismereteket. (A külföldi változat bővebb lehet). Történeti jellegű anyag bemutatásánál nagyon hasznos lehet egy rövid kronológia is.

A bevezetőt egy rövid tájékoztató követheti a kiállítás terjedelméről és a megtekintéséhez szükséges időről (átlagot számítva). Ide kapcsolódnak a javaslatok: fél-egy-másfél stb. órás kiállításlátogatás esetére javasolt néznievalók.

A fő információs anyag a kiállítás részekre bontott helyszínrajza mellett kaphat helyet, amint ezt az alábbi ábra is mutatja.

1. -----
2. -----
3. -----
4. -----
5. -----
6. -----

A kiállított tárgyakat, vitrineket célszerű beszámolni. Az ismertető füzetben a tárgyak tudományos leírása felesleges, elegendő a megnevezésük. Külföldiek számára készülő füzetekben természetesen bővíthető az információ, mert pl. egy angolnak "kard 1848-ból" meghatározás önmagában nem sokat mond. Egy-egy kiállítási egységet (termet) ismertető néhány soros rövid szöveg is célszerűnek látszik. A helyszínrajzokon jelöljük meg a javasolt haladási irányt is, mert egyes egységekben, termekben a haladási irány még magyar látogatók számára sem mindig magától értetődő. A kiemelkedő fontosságú tárgyakat a helyszínrajzokon egyezményes jellel jelölhetjük (ideális lenne országosan egységes jelrendszer kidolgozása). Az ismertető lehet füzet, leporelló, s alakja is olyan, ahogy a kiállítás megkívánja, nem valamilyen sablon szerinti.

Feltehető a kérdés, hogy mi lesz azzal a képanyaggal, ami eddig a kiállítás-ismertető füzetek oly vonzó része volt. A részben már eddig is alkalmazott módszert javasoljuk: a legfontosabb tárgyakról készüljenek különálló képeslapok, sorozatok, diák stb. A látogató szempontjából mindenképpen célszerűbb egy 2-3 forintos sokszorosított füzet és hozzá az a 4-5 képeslap, amelynek ábrázolásai neki a legjobban tetszettek, s nem az, ami az eddigi füzetekben, a füzet írójának ízlése szerint volt összeválogatva.

A sokszorosítás még egy lehetőséget jelent: az állandó kiállításokról akár tíz- vagy több nyelven is készülhet ismertető, de még időszakai kiállításokról is egy-két lapos kis tájékoztató. Fokozni kell a szomszédos szocialista országok nyelvén készülő kiállítás-ismertetők kiadását; külföldi látogatóink többsége onnan érkezik, s ha beszélnek is az ún. világnyelveken, általában nem olyan szinten, mint anyanyelvükön.

Tudomásul kell vennünk, hogy a kiállítás-ismertető nem lehet átmenet a népszerűsítés és a szakmonográfia között. Ebben a tekintetben a "hibridek" nem a jövő útját képviselik!

A füzetek-leporellők mellett minél több szakképzett idegenvezetőre is szükség lenne, mert az élőszavas ismertetés mással nem pótolható. A muzeológusok zöme vonakodik a tárlatvezetéstől, de többségük - tisztelet a kivételnek - nem is jó idegenvezető. Egyébként sem tudja egy évente maximum néhány tucatszor vezető muzeológus felvenni a versenyt egy olyan idegenvezetővel, aki többszáz kalauzolás rutinjával rendelkezik.

CSORBA CSABA

Természet és kultúra

Világméretű felháborodást és azonnali intézkedéseket váltott ki a közelmúltban a Pieta megrongálása, amikor is egy bomlottagyú fiatalember kalapácsütésekkel csaknem végzetes sebeket ejtett a remekművön. A természet év-milliós remekét, a Badacsonyt csak évtizedek keserves harca tudta megmenteni a bányászok további kalapácsütéseitől, miután már örökre nyomot hagyott rajta az emberi pusztítás.

Társaságban joggal nyomják a műveletlenség bélyegét azokra, akik nem ismerik fel Beethoven szimfóniáit, Picasso remekait, vagy József Attila halhatatlan sorait. Ugyanebben a társaságban nem tűnik fel, ha valaki minden rovtart bogárnak nevez, vagy összetéveszti a szarvast az őzszel.

A természet spontán remekait nem érezzük egyenlő értékűnek az emberi szellem alkotásaival és így műveltségünknek sem egyenrangú része a természetismeret. A természetet még a kultúrát emberek egy része is valamiféle végtelenül nagy kukásvödörnek tekinti, ami minden hulladékot elnyel. Ez a szemlélet okozza azt a világméretű szennyeződést, a természeti egyensúly sokat emlegetett megingását, ami ellen most már nemzetközi összefogással meghirdetett környezetvédelmi program próbál védekezni.

Talán sikerül kivezető utat találni, talán meg tudjuk állítani a szennyeződés katasztrófális méreteit. A végső megoldás azonban a természetismereti műveltség általános növelése: a természetet meg kell ismertetni, aki ismeri, meg fogja szeretni, és amit az ember szeret, azt meg is védi.

Korunk információmennyiségének robbanásszerű növekedésével párhuzamosan jelentkező specializálódási tendencia meglehetősen megritkítja az egyes emberben az általános műveltséghez tartozó ismeretanyagot. Az iskolázási idő és a tananyag tovább nem növelhető, ez látszólag megoldhatatlan feladat elé állítja a pedagógusokat, a népművelőket és a művelődéspolitikai irányítókat egyaránt. A jobb és hatékonyabb tanulási és önművelési módszerek kutatása került előtérbe e súlyos gondok megoldására. A kérdés leegyszerűsítve valahogyan így szól: hogyan lehet rövid idő alatt, minimális megterheléssel sok és rendezett anyagot bevinni a fejekbe? Ez az általános feladat foglalkoztatja a természetismereti kultúra hirdetőit is.

Egy dolog bizonyosnak látszik: a természettan rendszerének és a fajok ismeretének kiiktatása a biológiaoktatásból nem kívánatos. Ezek adattömege

A Budapesti Népművelő c. folyóirat 1973. évi 2. számában megjelent cikk. Másodközlése a szerkesztő szíves engedélyével történt.

viszont tankönyvön át, leckeformában megterhelő a fiataloknak; a megoldás nem is itt keresendő. Egyetértek azzal, hogy a tananyag e "száraz" részét a tanórákról elhagyják, de a növények és állatok mainál jobb ismeretét nem lehet kiiktatni a kultúrált ember képzéséből. A megoldás valahol a gyakorlati órák számának növelésében, a kirándulásokban, múzeumlátogatásokban és szakkörök szervezésében van. Az iskolák és a múzeumok, továbbá a művelődési otthonok kapcsolata ezen a ponton lehetne gyümölcsöző. Természetismereti szakkörök közös fenntartása, kirándulások anyagának feldolgozása, kiállítása beleillik mindhárom intézmény feladatkörébe, és együttműködve eredményesebb lehet a munka.

Nincs iskola, amelynek közelében ne lenne egy nyilvános park, üres telek, - talán épp a művelődési házhoz vezető útszakaszon. A természet nálunk még nincs annyira kiirtva, hogy ezeken a helyeken jószemű biológianár számára ne teremjen néhány növény, ne szaladgáljon néhány rovar. Élő növények és mozgó állatok megmutatása, esetleg tudatos megfigyelése, több természetismereti élményt ad a legjobban megírt tankönyvnél, a legjobban megtartott óránál. Ezen felül többnyire csak kis többletmunka kérdése az évente két - őszi és tavaszi - kirándulás szervezése valamely közeli szabad területre, ahol azután a természet mélyebb megismerésének tág tere nyílik. Az itt gyűjtött anyag feldolgozására sok művelődési ház máris szívesen ad segítséget - és kiállítóhelyiséget is - ha kell.

A tananyag és tantervi előírások szerint a télen feldolgozásra kerülő anyag rész illusztrálására a természettudományi kiállítások nyújtanak bőséges segítséget. A Nemzeti Múzeum épületében és a Vajdahunyad-várban levő természettudományi kiállítások - és egyes vidéki múzeumok is - semmiféle iskolai szertárral nem pótolható szemléltetést kínálnak. Ennek ellenére szomorúan látjuk, hogy pl. a budapesti középiskoláknak csak mintegy 17 %-a veszi igénybe a szóban forgó kiállításokat. Még kevésbé tapasztalható ez az ipari szakmunkásképző intézeteknél, ahol a múzeumlátogatás a tananyag kiteljesítését jelentené. Kevés az ifjúság olyan múzeumlátogatása, ahol tanári magyarázat is van, vagy múzeumi szakvezetést is kérnek. Tanórárt pedig kiállításainkon elvélve tartanak, noha erre is van mód, teljesen költségmentesen. Reméljük, hogy a nagyon üdvös intézkedés nyomán, amely a fiatalok számára ingyenessé tette a múzeumlátogatást, ez a helyzet gyökeresen megváltozik.

A szakkörök szervezése igen hatásos: a művelődési házak szívesen befogadják ezeket, ha az iskola nem tud helyet adni számukra. Egyelőre semmi más módszer nincs, ami jobban közel hozná a természetet a tanuló fiatalokhoz, mint az, ha a szakköri foglalkozásokon maguk dolgoznak növényekkel, állatokkal, végeznek megfigyeléseket, kísérleteket. A tanulók itt saját szemükkel látják és kezükkel tapintják a természet változásait.

A szakkörök tevékenységének azonban egyelőre még nagy hiányossága, hogy elsősorban csak a különös érdeklődéssel rendelkező fiatalokra építenek, nem törekszenek nagyobb tömeget vonzani. A mai fiatalok egy-másfél évtized múlva már mint felnőtt emberek döntenek olyan kérdésekben, amelyek köz-

vetlenül vagy közvetve a természettel kapcsolatosak. Lehet-e vádolni egy városban nevelkedett, természetet heti két tanórából "ismerő" fiatal mérnököt, ha a tervezések során kivágatja az "útban lévő" fasort? A feladat tehát: gyermekkorban fogékonná tenni az embereket a természet értékei és szépsége iránt. Ez általános követelmény és nem szorítkozhat csupán azokra, akik már amúgy is közelállnak a természethez.

Ismeretterjesztésünk egyik nagy hibája, hogy teljesen a véletlenre bízva a tömegek önművelésének irányát. Ha lehetséges lenne pl. név szerint azonosítani egy nagyobb közösségben azokat, akik természettudományos előadásokra járnak, kitűnne, hogy mindig ugyanazok a személyek - a lakosságnak 15 %-a - szerepelnek szinte minden ilyen rendezvényen. És a többi? Ezek a többiek hozzák a döntéseket a természet ellen, ezek nem állítják be autójuk porlasztóját, idézik elő az utak sűrű büzfelhőit, ezek nem tesznek szűrőt a gyárkéményekre, ezek ömlesztik a vegyszereket a patakokba stb.; bőven sorolhatnánk a kizárólag a tudás hiánya és a természettel szembeni közönyből eredő bűnöket sok-sok oldalon át.

Úgy vélem, vitatkoznunk és gondolkoznunk kell a feladatok sokrétűségén, bonyolultságán, megoldásuk cseppet sem egyszerű módjain. Vitatkozzunk és szegezzünk egymásnak érveket! Csak egyet nem szabad tenni: közönyösen elmenni a kérdések mellett, mert erre már nincs idő. A jövő, a mai fiatalok és azok gyermekeinek élete, nem túlzás: az emberiség léte forog kockán! Közös az érdek: nem egyedül a természettudományok művelőinek feladata a rendteremtés. A humán tudományok és a művészetek apostolainak is segíteniük kell a természetkultúra terjesztését, mert mit ér a legszebb vers, zene, szobor, ha nincs többé ember, aki gyönyörködjék az előd-generációk szellemének alkotásaiban?

AGÓCSY PÁL

"A százéves magyar természetjárás" — a Testnevelés és Sportmúzeum kiállítása —

Fennállásának századik esztendejét, több kisebb-nagyobb helyi jellegű rendezvényen kívül, országos kiállítással is ünnepelte a szervezett magyar turistatársadalom. A kiállítás, amelynek megrendezésében a Magyar Természetbarát Szövetség munkatársai is közreműködtek, a városligeti Műjégpálya épületében került bemutatásra, időszaki jelleggel: 1973. szeptember 8-tól szeptember 30-ig volt megtekinthető.

A hazai turistamozgalom történetében ez volt az ötödik országos jellegű kiállítás.

I. Az 1885. évi Budapesti Országos Általános Kiállításon önálló pavilonban, sokrétű, gazdag anyaggal mutatkozott be az akkor még egyetlen turistaegyesületünk, a Magyarországi Kárpát Egyesület, A XXVIII. csoportba (Egészségügy) nyert beosztást. A háziiparcsarnok és a hazai - fürdő - panoráma közelében állt a "Kárpáti kiállítás" csarnoka (65. sz.). A Mudrony Soma által összeállított katalógusban az alábbiakat olvashatjuk a kiállított anyagról:

"Jellemző állatok, növények és ásványok, Térképek, képek és fényképek. A menedékházak tervei és mintázatai, a dobsinai s bélai jégbarlang térrajzai, szárított virágok s különösen Tátrabeliek, tudományos kutatáshoz való eszközök, irodalmi művek. Ruházat, botok, tarisznya, ételneműek, kötöszerek, világítószerek, tábori palaczkok stb. - A könyvtári osztályból: az évkönyvek és a M. Kárpát-egyesület egyéb kiadványai, a Kárpátokra vonatkozó irodalom, különféle térképek, a magas Tátra relief-térképe, tájképek, rajzok, olajfestmények, egyéb festmények, körkilátások. - Az etnographiai osztályból: öltözetek, szepesi német és tót, köznapi és ünnepi ruházatok, a gorálok és rusznyákok sajátos öltözetdarabjai, házi bútorok a régebbi s jelen korból, mint a háziipar legprimitívebb zsengéi, pásztori felszerelések. Praehistoriai leletek a Tátrából, turistikai felszerelések vezető, kísérő és a hordágy felszerelése. Majláth és Eschseifene - menedék - házak famintái, orvosi készletek. - A botanikai osztályból: herbáriumok, szárított növények, havasi flóra, faneműek. - Ásványtani osztályból: csiszolt kövek, jellemző kőzetek, kisebb ásványgyűjtemények a Kárpátokból, barlangokból. - Zoológiai osztályból: havasi állatok, azok nyughelyei, rovarok, halak stb.

Amint az ismertetésből is kitűnik, első turistaegyesületünk a mai értelemben vett természetjáráson, turistáskodáson túlmenően a terület tudományos és idegenforgalmi szempontból való feltárásával is foglalkozott.

2. A nagyszabású első bemutatkozás után kissé meglepő, hogy az 1896. évi óriási milleniumi kiállításon igen szerény keretek között szerepelt csupán a hazai turistamozgalom. Ezúttal a mezőgazdaság csoportjában nyert elhelyezést, egy kis fülkében. A Turisták Lapjában (1897. évf. 154. old.) közölték, az 1896. évre vonatkozó titkári jelentés szerint az egyesület (az időközben, 1888-ban megalakult Magyar Turista Egyesület) "versenyen kívül" vett részt a kiállításon. A szerényebb szereplésnek valószínűleg anyagi okai lehettek: az egyesületnek a Földművelésügyi Minisztériumból kiutalt 700 Ft-os kerettel kellett részvételét megoldania. A kiállított anyag azonban kis terjedelme mellett is igen mutatós lehetett: bemutatták addig megjelent összes kiadványaik díszpéldányait, a tátrai Tengersizem-csúcsról nyíló körképet ábrázoló nagyméretű olajfestményt, a Lomnici-csúcs panorámáját szemléltető, az egyesület kiadásában megjelent művészi fénynyomatokat, továbbá "két hatalmas állványon forgatható lapokat képező keretekbe illesztett" 320 db nagyméretű diaposzítív képet, a legkiemelkedőbb hazai természeti szépségekről. Az Egyesület kiállított anyagáért díszoklevelet nyert.

Bekérte a kiállítás igazgatósága a Turisták Lapja szerkesztőségéhez intézett átiratában a lap rövid történetét is, a II. (Közművelődési) rész sajtócsoportja részére. Ezt a Turisták Lapja is Ieközölte (1896. évf., 103-105. old.).

Részvett a kiállításon az 1892-ben alakult Modori Turista Egyesület is, a vidék nyaralási lehetőségeit bemutató propaganda anyaggal.

Ezen a két kiállításon még nem önállóan mutatkozott be a mozgalom. Felhasználva az adott lehetőségeket, a megrendezésre kerülő országos kiállításokon, azok kisebb-nagyobb részeként szerepelt.

Nem önálló a következő kiállítás sem, mégis nagy lépés előre. Mert ezalakkalommal már nem vegyes tárgykörű, a gazdasági és kulturális élet egészére kiterjedő bemutatón szerepel, hanem kifejezetten sporttörténeti kiállításon, mint a hazai sportágak egyike.

3. A Magyar Sporttörténeti Kiállítás az Országos Testnevelési Tanács és a Magyar Nemzeti Múzeum közös rendezvénye volt. 1926. május 8-án nyílt meg a Múzeum I. emeletén, 10 kisebb-nagyobb teremben. Előzményeiről az alábbiakat írja a Turisták Lapja (1926. évi 5-7. szám):

"A Magyar Nemzeti Múzeum már régebben tervbe vette, hogy összegyűjti a magyar sport napról-napra nagyobb jelentőségre jutó... emlékeit. Éremtára már eddig is gyűjtötte a sportérmeket és plaketteket, könyvtára a sportkönyveket, kisnyomtatványokat és plakátokat. 1923-ban a Múzeum Érem- és Régiségára felhívással fordult a sporttársadalomhoz és a sportegyesületekhez, hogy érmeiket és más versenydíjait ajándékozzák a Nemzeti Múzeumnak, vagy ott letétbe helyezték. A felhívás akkor meglehetősen sikerrel járt s az Éremtár mintegy ezer darab ilyen éremmel szaporodott. Így alakult ki s valósult meg aztán a sporttörténelmi kiállítás gondolata."

A Magyar Turista Szövetség felkérte a kebelébe tartozó egyesületeket, hogy "minden alkalmas kiállítási tárgyat, mégpedig képeket, kiadványokat, lapokat, statisztikai táblázatokat, grafikonokat, régi és új sportfelszereléseket, menedékházi terveket és modelleket, útjelzési vázlatokat, turista ereklyéket stb. stb." bocsássák rendelkezésre (MTSZ Értesítője, 1926. január-február).

A kiállítás megrendezésével a turistatársadalom elégedetlen volt; bár az anyagot időben, sőt elsőként küldték be s a rendezőség a legnagyobb termet ígérte, végül is a sísporttal együtt a legkisebbikbe zsúfolták össze. Ennek következtében az értékes anyagnak mintegy a fele kimaradt s amit bemutattak, az sem érvényesült kellőképpen. Nehezményezték azt is, hogy nem vették igénybe a turisták szakmai segítségét s ennek következtében a katalógusba hibák kerültek. A szűk helyiségen kívül, mely nem tudta az anyagot méltóképpen befogadni, talán az volt a fő baj, hogy a turistasport szinte elveszett a versenysportok tömegében: "... a legtöbb látogatónak azonnal feltűnik, hogy a kiállított tárgyak túlnyomó része: serleg! Versenysportjainkra jellemző ugyan, hogy versenydíjul tényleg többnyire ötvösárut és leginkább serleget tűznek ki s jellemző, hogy sporttörténelmi szempontból úgyszólván egyedül fontos kiállítási tárgynak éppen a versenydíjakat vélték - mégis az összkép ennek következtében nagyon hasonlít egy ékszerész mammutkirakathoz..." (MTSZ Értesítője, 1926. V-VII. hó). A mozgalom vezetői levonták a tanulságot: "A turistaügy sokoldalúsága, fejlettsége és kiállítási propagandaanyagának gazdagsága külön önálló kiállításra érett meg, ahol a serlegek légiója által képviselt többi sportág nem majorizálja mesterségesen."

4. Az 1941. évi Országos Magyar Turistakiállítás már ennek a felismerésnek a szellemében született: kifejezetten turista kiállítás volt. Az akkori Magy. Kir. Technológia és Anyagvizsgáló Intézet (ma: Kereskedelmi Minőségellenőrző Intézet) nagykoruti (a Népszínház-utca sarkán álló) épületének emeleti termeiben és részben az előcsarnokában felállított kiállítás kb. 220 m² területet foglalt el. A rendezőség - Vörös Tihamérnak, a kiállítás igazgatójának főszerkesztésében - közel százötven oldalas ismertetőt bocsátott ki; ebben a kiállítás elrendezésének és a kiállított tárgyaknak részletes mutatóján kívül számos, a turistasággal kapcsolatos, hasznos elméleti és gyakorlati fejezetet is közzétettek.

A kiállításon óriási anyag került bemutatásra. Mai szemmel nézve talán túl sok is; emiatt zsúfoltnak hatott. De kétségtelen: méltóképpen mutatta be azt a hatalmas feltáró, alkotó és honismertető munkát, amit a hazai turistamozgalom akkor már több mint félévszázada folytatott.

A nagyterjedelmű anyagot részint szakonként (téli turistaság, vízi turistaság, barlangkutató, turista történelem és irodalom, madárvédelem, meteorológia), részint a kiállítók szerint (Magyar Hegymászók Egyesülete, Magyar Cserkész Szövetség, Madártani Intézet, Meteorológiai Intézet, Turistaság és Alpinizmus kiadvállalat) csoportosítva mutatták be.

Az országos Magyar Turista Kiállítás öt héten át volt nyitva (1931. május 16-tól június 21-ig) s tulajdonképpen nem szűnt meg bezárásával sem: évek

múltán ugyan, de anyagából megalakult a Turista Múzeum, amely a következő években tovább gyarapodott. Nagy kár, hogy ez az értékes és jórészt pótolhatatlan gyűjtemény a felszabadulást követő években túnyomó részben szétszóródott.

+ + +

Ilyen előzmények után került sor a centenáriumi turista kiállítás megrendezésére, melynek rendező szerve a Testnevelési és Sportmuzeum volt.

A Magyar Természetbarát Szövetség a jubileumi ünnepek megszervezésére és irányítására Centenárium Bizottságot hívott életre. Ez a bizottság tárgyalta meg, és csekély kiegészítéssel el is fogadta, a kiállítás tématervét.

A tématervnek két alapvető szempontja volt:

1. A kiállítás ne csupán múltat idéző, a mozgalom évszázados munkáját feltáró, történeti hangulatú legyen, hanem propagálja is a turistaeszmét. Adjon gyakorlati tanácsot arra, hogy aki turistáskodni akar, hogyan kell azt tennie, milyen segédeszközökre van szüksége, hogyan kell a túrára felkészülnie.

2. A kiállítást megfelelő természeti keretbe kell helyezni. Igyekezni kell, mennél megközelítőbben, a természeti táj hangulatát biztosítani.

A kiállítási anyag elhelyezésére a városligeti Műjégpálya épületében négy különböző méretű terem és az előcsarnok - összesen kb. 230 m² terület - állt rendelkezésre. Bennük az anyag elrendezése így történt: az előcsarnokban a természetjárás szakágaival, az első teremben történetével ismerkedhetett meg a látogató, míg a következő három teremben "A túra előtt", "A túra közben" és "A túra után" c. fejezetekre tagolva, de egységes gondolat-sorban találkozott a természetjárás mai ismereteivel.

A túraavezés, a túrasízés, a hegymászás és a barlangkutatók voltak a témái az előcsarnoki kiállításrésznek. Közülük különösen a két utóbbinak a bemutatása aratott tetszést: a hegymászás egy óriásfotó körül elhelyezett eszközeivel, és a barlangkutatók, melynek anyaga egy erre a célra átalakított benyílóban szinte valódi barlangi hangulatot keltett. Tetszéssel találkozott az itt elhelyezett nagyértékű magashegységi bélyeggyűjtemény is.

A bemutatott történeti anyag 14 tablón és 3 tárlóban nyert elhelyezést. A táblók tárgyköre a következő volt:

1. A Magyarországi Kárpát Egyesület megalakulása és működése.
2. A Magyar Turista Egyesület létrejötte.
3. A magyar turistamozgalom szervezeti fejlődése az első világháború végéig.

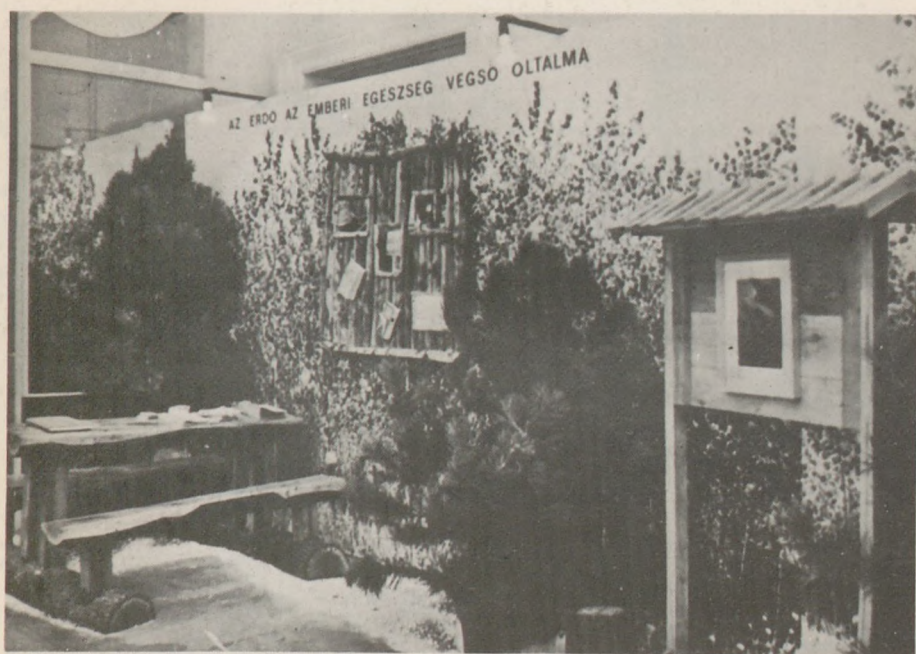
4. A munkásturistaság kezdetei. A Természetbarátok Turista Egyesületének megalakulása.
5. A természetbarát mozgalom kibontakozása.
6. A Magyar Turista Szövetség létrehozása és működése.
7. 8. 9. A magyar turista mozgalom a két világháború között.
10. A turista mozgalom jobbra tolódása.
11. 12. Munkásturistaság Horthy-Magyarországon.
13. A felszabadulás.
14. A Magyar Természetbarát Szövetség létrehozása.

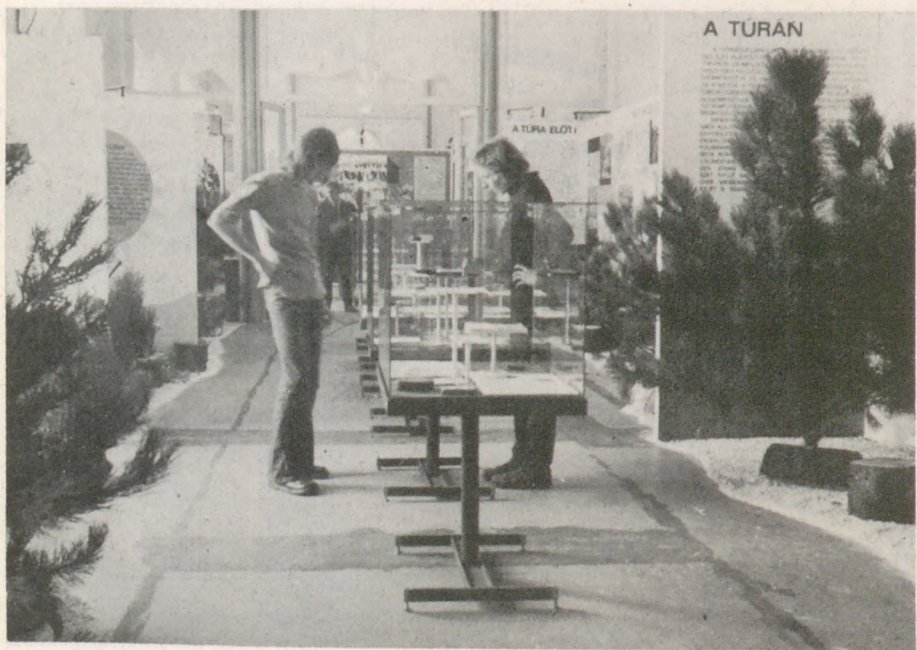
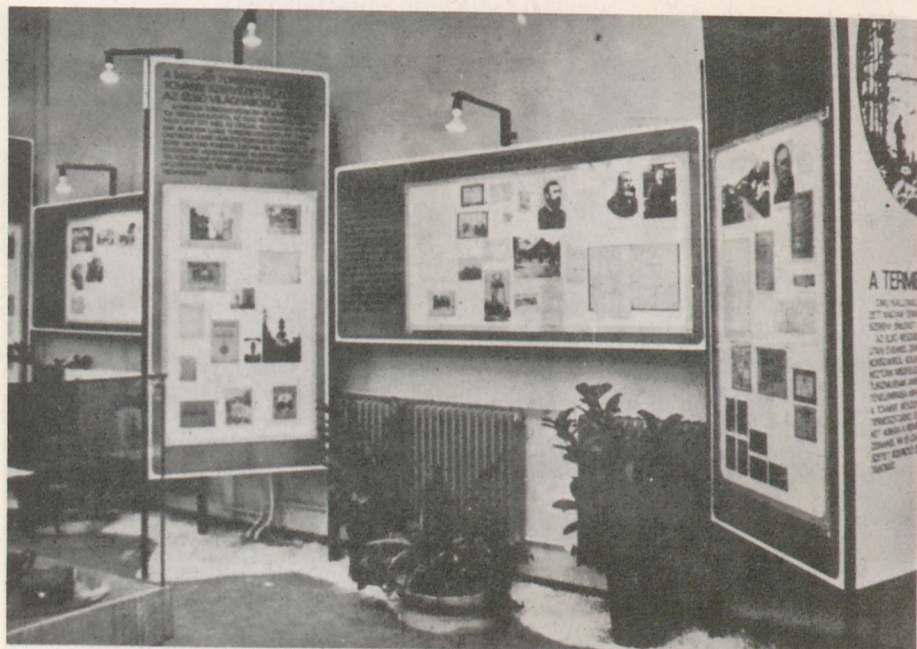
A tablók dokumentációs anyagát három tárlóban tárgyi emlékek is élénkítették: két tárlóban botoszögek, jelvénytáblák, régi turista felszerelések egyes darabjai, emlékszerleg, emléklapok stb., a harmadik, a legnagyobb tárlóban a mozgalom nagyjainak: Eötvös Lorándnak, Téry Ödönnel, Thirring Gusztávnak személyi tárgyai keltettek kegyeletes visszaemlékezést.

Megismerkedve nagy vonásokban a mozgalom múltjával, a továbbiakban a látogató a jelenbe lépett. Itt a múlt már csak néhány kiemelkedő darabjával mintegy mutatóul szerepelt csupán (régieket a maiak mellett, egykori turista folyóirat a mostaniak mellett stb.). Itt - az előbbieken már említett alapvető szempontnak megfelelően - a kiállítás rendezőjének szinte kizárólagos szempontja a legnemesebb értelemben vett propaganda volt: felhívni a figyelmet a százéves mozgalomra oly módon, hogy egyben annak sokoldalúsága, tartalmi szépsége, gazdagsága is érzékelhető legyen. A muzeológia kifinomult eszközeivel igyekezett rádobbnenteni a szemlélőt arra, hogy itt nem csupán fizikai értelemben vett sportról van szó - s azok között is az egyetlenről, amely szorosan és elválaszthatatlanul fonódik össze a természettel - hanem gazdag kulturális tartalmú időtöltésről is: "A természetjárás etikai és esztétikai tartalmú testedző szórakozás a szabad természetben."

"A túra előtt" feliratú terem a túrára való sokoldalú felkészülés módját ismertette, mind szellemi, mind fizikai vonatkozásban. A "Hegyvidéki tájaink" turistatérképekből kirakott monumentális táblája, a térképek között elhelyezett nagyméretű tájfotókkal, nem csak vágyat ébresztett szép kirándulóhelyeink felkeresésére, de bemutatta a hegyvidékek útjelzés-hálózatát is, amely a járatlanok részére is lehetővé teszi az egyes szép pontok felkeresését, továbbá az éjszakai megszállásra alkalmas turistaházakat. A középített húzódo tárlósorban a turistafolyóiratokat, utikalauzokat, térképolvasási és egyéb szakkönyveket, a turista műszereit, a túramozgalmak és az ifjúsági turistáskodás dokumentumait láthatták az érdeklődők. Az ablakokkal tagolt tülös fal mentén a túrákon célszerű ruházatot és a túrákra ajánlott élelmiszereket és üdítő italokat sorakoztatták fel, mindkét helyütt orvos-egészségügyi szaktanácsok kíséretében.

"A százéves magyar természetjárás" c. kiállítás. - Fent: Történelmi rész. (Foto: Almási László). Lent: Részlet a mai turisztikát bemutató teremből. (Foto: Biró Pál).

Ebben a teremben már megjelentek természetes díszítőelemként a pompás feketefenyők is, hogy azután a következő szakaszban, melynek címe "A túra közben" volt, már szinte kis ligetét képezzenek. Ebben a részben érvényesült legmagasabb fokon az a törekvés, hogy a kiállítás a természeti táj hangulatát keltsé; ezt a hatást a fenyők között elhelyezett esővédő házikóval, asztalból és két padból álló erdei pihenővel, erdei útirányító táblákkal, továbbá egyéb elemekkel (madárfészek, őzike) igyekezett fokozni a rendező. Az előzőek során felkészült turista most már kint járt a szabadban, egy parkerdőben. Itt tanulhatta meg az annyi kárt okozó erdei tűzrakás helyes és megengedett módját, itt ismerkedett meg a Társadalmi Erdei Szolgálattal, továbbá a somogymegyei természetbarátoknak azzal a nagyszerű kezdeményezésével, hogy a Kaposvár szomszédságában fekvő Gyertyános-völgyi erdőt ők maguk kezelik és gondozzák.

"A túra után" c. terem azt mutatta be, hogy otthon - a turista adottságainak és körülményeinek megfelelően - hogyan érvényesülhet a túra tudományos, művészeti, irodalmi és egyéb értékeket termelő hatása. Van, aki ásványokat, növényeket, rovarokat gyűjt s azokat rendezeti gyűjteménybe. Van, aki szenvedélyes fotós s felvételeinek előhívásával, kinagyításával foglalkozik. Van, aki irodalmi formába önti a megismert táj, a bejárt útvonal szépségeit. Sokan vezetnek túranaplót s akadnak olyanok is, akik rajzban, festményen, sőt fafaragásokban örökítik meg túraélményeiket. A kiállítás mindezt a természet és a turistaélet által inspirált nívós alkotásokkal mutatta be.

Az utolsó teremnek a hátfalát a Dunakanyart ábrázoló óriásfotó borította, amely végig a termen látható volt.

+ + +

A kiállítás történeti anyagának, különösen a tárgyaknak az összegyűjtése sok nehézséggel járt, mert az egykori turistamúzeum anyaga - mint már említettem - szétszóródott. Egy olyan koncepciót, hogy végig mind a négy teremben történeti anyag legyen, nem is lehetett volna megvalósítani: az összegyűjtött tárgyi anyag ugyanis bőven elegendő volt a leszűkített történeti rész egyetlen terméhez, de rendkívül szegényes lett volna a kiállítás négy termében. Az pedig köztudomású, hogy a dokumentáció önmagában, tárgyak nélkül vagy kevés tárggyal, nem kelt megfelelő hatást.

"A százéves magyar természetjárás" c. kiállítás. - Fent: A Társadalmi Erdei Szolgálat bemutatása. Lent: Parkerdei pihenő. (Foto: Almási László)

A sportkiállítások az utóbbi időben - a Testnevelési és Sportmúzeum tevékenysége következtében szerencsésen megsaporodtak. A természetjárás is sport, azonban nem csak az; több annál. Sokoldalú, gazdag tartalmát nem lehet csupán a sporteredményekkel és versenydíjakkal érzékeltetni; más, változatosabb és színesebb formákra van szükség. Ennek megtalálására törekedett - mint nagyszabású kísérlet - új kifejezési formáival a centenáriumi turista kiállítás.

PÁPA MIKLÓS

Természettudományi gyűjtőutak hajdan és ma — Magyar biológusok Kelet-Afrikában —

Biológusokra - híres természetbúvárokra - emlékezem, akik magyarok voltak, magyar földről keltek útra az ízig-vérig más Kelet-Afrikába, hogy ott lepleztek és nyílt vágyaiknak élve kutassanak és gazdagítsák biológiai ismereteinket a gyermekálmainkban fogant világról.

Sajnos, magam sohasem juthattam el oda, de mégis abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy személyesen ismerhettem két olyan magyar természetbúvárt, akik a legtöbb joggal képviselhetik a hajdani és a mai világot.

Ki ne ismerné Kittenberger Kálmán nevét? A századforduló Kelet-Afrikájának egyik legnagyobb természetbúvára volt világvizonylatban is. Legtöbben a nagyvadak bátor és sikeres vadászaként ismerik őt, pedig legalább olyan kiváló volt, ha nem kiválóbb, biológusnak is.

Nyugdíjas korában - 1951-től 1957-ig - gyakran fordult meg a Természettudományi Múzeumban, ahol tízéves kelet-afrikai útjának 2600 saját gyűjtésű madarát őrizték. Régi naplói alapján biológiai adatokkal egészítette ki hatalmas gyűjteményének anyagát. A tudományra új madárfajok sorát fedezte fel, amelyeket legnagyobb részben Madarász Gyula - hajdani hivatali elődöm - írt le. Ez időben közvetlenül is élvezhettem fiatalos, tréfás kedélyét, igazi, veleszületett elbeszélő képességét és meleg barátságát. Vonzó emberi tulajdonságait mivel sem tudnám jobban jellemezni, mint életének általa is derűsen emlegetett következő epizódjával:

Sehogy sem akarta megengedni, hogy az általa lőtt új madárfajok közül csak egyet is róla nevezzenek el. Abban az időben történt, hogy a múzeum igazgatójának unszolására Katonára magyarosította a nevét; Madarász Gyula pedig mindjárt egy madarat is nevezett el róla tudta és beleegyezése nélkül, mondván, hogy ő csak a Kittenberger nevet nem használhatta erre a célra. Ez a madár a *Cisticola katonae* volt, amelyet Kittenberger Kálmán 1903. márciusában, a Kilimandzsáró vulkánon gyűjtött, tehát a legelső új faj, amelyet lőtt, mert 1902. decemberében indult utnak első afrikai gyűjtésére.

Amikor hazajött, azonnal visszaváltoztatta a nevét Kittenbergerre, s ugratta Madarászt, hogy mégsem sikerült új fajt elnevezni róla.

Második útjáról még több új fajt hozott haza és Madarász 1910-ben csak azért is megörökítette a nevét az *Apus kittenbergeri*-vel és mindjárt egy másikkal is a keresztnéve után; ez volt az *Anthoscopus colomanni* (*Coloman*=Kálmán latinul).

A rádióban 1973. nyarán sugárzott ismeretterjesztő sorozat egyik előadása.

A tréfás vetélkedés számításait azonban duplán áthúzta a makrancos sors. A két utóbbi faj nem állta ki az idők próbáját és újabb kutatók a már korábban leírt fajok közé sorolták vissza, ilyenmódon egy csapásra eltörölve a tudományban a Kittenberger és a Kálmán nevet. De a katonae fajnév állta és állja ma is az idők viharát és őrzi - ha nem is az eredeti nevéen - nagy természetbúvárunk emlékét.

Kittenberger Kálmán nemcsak pompás emlősállatokkal - kapitális nagyvadakkal - és ritka madarak ezreivel gyarapította a Természettudományi Múzeumot, gyűjtései felölelték szinte az egész állatvilágot. Főleg a rovarok érdekelték az említett két állatcsoporton kívül. Tízezer számra konzerválta és hozta haza a legszebb és legritkább rovarokat, köztük igen sok tudományra új példányt.

A legendás oroszánvadász és élesszemű biológus kitűnő munkaszervezőnek is bizonyult. Az akkor még szinte teljesen ősi életet élő bennszülöttekből valószínű gyűjtő és preparáló gárdát szervezett, nevelt ki. Így tudta csak megvalósítani álmát, hogy nagyvadak vadászata mellett szinte minden állatcsoportot gyűjtsön Afrikában.

Csaknem háromnegyed évszázadra száll vissza képzeletünk, amikor Kittenberger Kálmánra emlékezünk. Mesélte egyszer, hogy amikor Herman Ottónak bemutatták, így szólt hozzá a nagy polihisztor: "szeretem az ilyen sűrű embereket". Joggal volt büszke erre a herman-ottói jelzőre. Kemény, zömök ember volt, de mintha egy óriás ereje és energiája sűrűsödött volna össze benne.

Gyűjtőútjai előtt alig volt valami, utána hosszú ideig nem sok új került be a Múzeumba Kelet-Afrika nagyvadjaiból. A máig is emlékezetes - 1956-ban elpusztult - nagyhírű Afrika-kiállítás megrendezése nélkül elképzelhetetlen lett volna.

Élete alkonyán vadászokat, kutatókat lelkesített munkájának folytatására, új vállalkozásokra. Persze, az afrikai nagyemlősök gyűjtésének kora századunk közepére már sok szempontból lejárt, s új madárfajok előkerülése sem igen várható már e földrészről. Annál több tennivaló akad még a gerinctelen állatok kutatásában, gyűjtésében.

Ezt értette meg a Természettudományi Múzeum másik jeles biológusa - már a mai kor embere - Szunyogh János. Szűkebb tudományos területe az emlőstan (mammalógia) volt, mégis, a tudomány hívó szavára hallgatva, kelet-afrikai gyűjtőútjain minden figyelmével a gerinctelen állatok felé fordult.

Az elmúlt évtizedben - a 60-as években - kétízben is járt a már erősen megváltozott Afrikában, s összesen több mint tizennégyszáz napot töltött el a kontinens legvonzóbb területein; a Ruvána-steppén a Meru és a Kilimandzsáró vulkánok környékén. Nem a vadászat volt a fő célja; sörétes puskájával a rendszertani kutatásokhoz még ma is elengedhetetlen madaraktól ugyan nagy sorozatokat lőtt és preparált, de idejének nagyobb részét a rovarvilág kutatásával és gyűjtésével töltötte.

Madarak százaival és rovarok tizezeivel gyarapodott a Természettudományi Múzeum a XX. század második felének Kelet-Afrikájából az ugyan nem "sűrű", de azért igen szívós, vasszorgalmú és tudományosan magasán képzett muzeológus - a biológiai tudományok kandidátusa, c. egyetemi tanár - munkájával. Nagy kárára a tudománynak, az Afrika kutatásnak - s a tudományos ismeretterjesztésnek is - viszonylag korán, 60 évesen halt meg.

A kétféle gyűjtés - a régi és az új - nemcsak anyagában tért el lényegesen, hanem a gyűjtés módjában is. Időközben a biológiai terepmunkába is betört a gép; nem a gépiesség, hanem a gép mint segítőtárs. Kittenbergernek még mindehová gyalog kellett mennie; akkor még nem csak autó nem volt, hanem megfelelő utak sem. Lovat, öszvért, szamarat a ceceiegyek miatt Kelet-Afrika legnagyobb részében nem lehetett használni. Gyalogkaravánok, úgynevezett száfárik - bonyolítottak le minden forgalmat. A gyűjtő-vadász és biológus-kutató sem tehetett egyebet, mint bennszülötteket fogadott szolgálatába, s közöttük felosztva a vinnivalót - sátrat, élelmet, ruhát, fegyvert, gyűjtőfelszerelést s a gyűjtött anyagot - vándorolt egyik helyről a másikra.

A ma vadásza, gyűjtője már Kelet-Afrikában is autón jár. Szunyoghy Jánost is landrover repítette a kitűnő utakon a vadon legeldegőbb részeihez is. A kihelyezett rovarcsapdákat ilyen módon nagy területen tudta elhelyezni s rendszeres ellenőrzését is jól el tudta látni. A gyorsan megtett nagyutak rengeteg megfigyelésre adtak alkalmat, s e közben nem maradt el a színes keskenyfilm-, dia- és fekete-fehér állóképfelvételek sem.

Ma egy év eredményessége tíz régi év gyűjtőmunkájával ér fel, ha a bejárható területeket és a gyűjtési lehetőségeket nézzük. De ma szinte mindent egyedül kell elvégeznie a kutatónak, ami a számára szokatlan melegben és idegen környezetben bizony nem könnyű dolog. A veszélyt jelentő gyakori trópusi betegségek, a nagyvadak váratlan támadásainak kora ugyan jórészt elmúlt, de azért maradt még a viszontagságokból annyi, hogy ne tekinthesse valaki is a porit - ahogy szuahéli nyelven a vadont hívják - pesti korzónak.

A ma Kelet-Afrikájának nagy része - több mint a fele - vadvédelmi rezervátum. Az izgalmas, érdekes területet mind nagyobb számban felkereső kalandot remélő turisták mozgási lehetősége a kijelölt utakra korlátozott. Ez nagy jótétemény az újra gyarapodó nagyvad-állomány számára, amely így szinte háborítatlanul élheti természetes életét. De hasznos az új állapot a biológus-kutató számára is. A technika igénybevételével jobb lehetőségei nyílnak a megfigyelésekhez, a fényképezéshez, filmezéshez s az alsóbbrendű szervezetek kutatásához, gyűjtéséhez.

Ezt Szunyoghy János kiváló eredményei is bizonyítják. Munkája révén sok megfigyelési adat, nagyszámú tudományra új gerinctelen állatfaj került a Természettudományi Múzeum gyűjteményeibe, könyve, filmje, fényképei pedig jól tájékoztatnak szakembert és érdeklődőt a mai, regényességében kisé már megkopott Kelet-Afrikáról.

HORVÁTH LAJOS

Norvég múzeumokról

1973 elején háromhetes tanulmányuton voltam Norvégiában, ahol is elsősorban a múzeumokat kerestem fel. A norvég közművelődésnek és ezen belül a múzeumoknak jó híre van a világban, sokoldalú eredményes munkát fejtenek ki. Érdeemes őket közelebbről is megismerni, sokat lehet tőlük tanulni.

Norvégia iránt manapság általában nagy érdeklődés nyilvánul meg. Ez nem csak az olykor-olykor már valószínűtlenül szép tájainak szói, hanem a norvég kultúrának is. Annak ellenére, hogy merőben más gazdasági-, társadalmi viszonyok, s ennek következtében más kulturális körülmények között élt és él Norvégia népe mint mi, történetük, kultúrájuk és a miénk között sok párhuzam található.

Mint ismeretes, a norvégok "nagy kora" a mi honfoglalásunkkal nagyjából egyező időben, az ún. viking-időszakban zajlott le. Valóban nagy korszak volt ez a norvég nép életében. Olyan jelentős, hogy történetük folyamán mindig szeretettel és tisztelettel fordultak felé, máig ható hagyományaiból gyakran merítenek erőt, vesznek példát, valahogy úgy, ahogy nálunk a reformkor erői: írók, művészek, politikusok tették a honfoglalás és az azt követő idők, az Árpád-kor emlékeivel. A harcias vikingeknek a hűbéres életformába való beilleszkedés is ugyanúgy sok viszontagsággal járt, akárcsak a mi őseinké nálunk. A későbbiekben küzdelmes időket élt át a norvég nép; előbb Európa északi részein nagyhatalmat kialakító dánok, majd pedig a svédek fennhatósága alá került. Bár ez a fennhatóság közel sem volt annyira elnyomó és kizsákmányoló mint nálunk a Habsburg-uralom, a norvég népet mégis kiszípolyozta, szegénnyé tette. Gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai helyzetük kedvezőtlen alakulásának azonban természeti okai is voltak: Norvégia éghajlata és talajviszonyai pl. kevésbé szerencsések, mint Dánié vagy Svédországé.

A norvégokban sohasem aludt ki a függetlenség utáni vágy, hazájuk mégis csak 1905-ben vált újra szabad állammá. A hosszú idegen uralom alatt eltöltött időszakuknak a mi szempontunkból az az érdekessége, hogy az irodalom és a többi művészet, az egész kulturális élet Norvégiában is ugyanúgy összenőtt a nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás ügyével, mint nálunk. Nem csak IBSEN megrázó erejű, súlyos társadalmi kérdéseket hordozó drámái, Björnson BJÖRNSTERNE írásai, hanem Knut HAMSUN és Sigrid UNDET szociális problémákkal terhes, a norvég népetetét reálisan ábrázoló regényei, Eduard MUNCH festészete, GRIEG romantikus zenéje is a norvég nép felemelkedését szolgálta, ugyanúgy, ahogy nálunk zászló volt PETŐFI és ADY költészete, társadalmi tettek MIKSZÁTH és MÓRICZ írásai, vagy MUNKÁCSY, PAÁL, MEDNYÁNSZKY festészete, vagy éppen ERKEL, BARTÓK, KODÁLY zenéje.

Norvégia mai viszonyainak megértéséhez talán onnan kell elindulnunk, hogy ez a területére nézve nagy, de lakosainak számát tekintve kicsi ország a századforduló óta gyors ütemben zárkózott fel a fejlett, magas fokon civilizált közösségek sorához. Ma jólét és technikai-ipari fejlettség jellemzi. Felemelkedését függetlensége kivívása mellett a vízi energia mind gyorsabb ütemű felhasználásának, az olcsó villamosáram óriási mennyiségben való termelésének és rendkívül széleskörű felhasználásának köszönheti.

+ + +

A gyors gazdasági és társadalmi fejlődésben a felbomlás, eltűnés veszélye fenyegette a sajátos norvég népi - paraszti - kultúrát. Hogy a radikális változások ellenére is ez mégsem történt meg, annak köszönhető, hogy a népi kultúra mélyen és szervesen beépült a magasműveltségbe. Ez a beépülés nem mesterséges, előre megtervezett, irányított folyamat volt, hanem a nemzeti karaktert alakító tényezők spontán továbbélése és továbbfejlődése az új, megváltozott viszonyok között.

Az elektrifikáció és ennek kapcsán az egész új életmód általános technikai tájékozottságot, a korszerű tudományosságban való jártasságot követelte és követeli meg az átlag norvégtól is. Iskolarendszerük korszerűségben, demokratizmusban és eredményességben is már régen élenjáró; az általános műveltség ennek következtében igen magas. A norvég műveltségnek a színvonalas, jól szervezett iskolai oktatáson kívül van még egy másik jelentős tényezője is, magyar kifejezéssel szólva: a közművelődés. A norvég közművelődési gyakorlatnak köszönhető, hogy az ottani magasműveltség nem szakadt el a népitől, hogy azzal szervesen egyesült. Mindebben nagy szerepük volt és van a norvég múzeumoknak is.

A közművelődés Norvégiában kevésbé szervezett, mint nálunk; központi szervei nem alakultak ki. Erre is, mint általában a norvég élet minden megnyilvánulására, jellemző a széleskörű társadalmasság és az ezzel szoros összefüggésben jelentkező decentralizáció. Ez a két körülmény a norvég közművelődést hihetetlen színésszé, változatosná és elevenné teszi. Nem emlegetik a közművelődést, de van, nem hangoztatják a decentralizációt, hanem gyakorolják. Utóbbira jó példa, hogy a más államok tudományos akadémiáinak megfelelő - de közművelődési feladatokat is ellátó - intézményük a Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab 1766-ban Trondheimben alakult meg és azóta is ott működik, nem pedig a fővárosban.

A közművelődés folyamataival a norvég múzeumok kétféleképpen is szoros kapcsolatban állanak. Először is úgy, hogy már régtől fogva tudatosan törekednek az eltűnt múlt, a korábbi kultúra minden lehető bizonyágának, tanújelének megmentésére, megőrzésére. A társadalom ezt az igyekezetet érdeklődéssel kíséri és segíti is. Támogatásának eredménye, hogy sok múzeum van Norvégiában, s ezek nagy, gazdag gyűjteményekkel rendelkeznek, bennük a korábbi norvég kultúra lényegesen több - legalább is arányaiban több - eleme van felhalmozva, mint sok más, nagyobb, a fejlődés magasabb fokára eljutott nép hasonló intézményeiben. A norvég múzeumok gyűjteményeik nagyobb hányadát ajándékba, hagyatékként kapják, s ebben a gya-

korlatban mindmáig kifejezésre jut, hogy a múzeumok létezését, tevékenységét az egész nép hazafias ügynek érzi, mióta a nemzeti függetlenség kivívásáért folytatott harc eszközei voltak. (Hasonló szerep jutott nálunk a reformkorban a Nemzeti Múzeum megalapításának, majd később - az abszolútizmus éveiben és az azt követő időszakban - vidéki múzeumaink jórésze létesítésének. A norvég múzeumok másik szoros és fontos kapcsolata a közművelődéssel: eleven intézmények, amelyek nagy feladatokat tudnak teljesíteni a modern kultúra fejlesztésében. Hatásuk óriási; tudatosan fordulnak hozzájuk tanácsokért, eligazításért, a norvég élet szinte valamennyi területéről.

Norvégiában 1972-ben 76 múzeum, illetve múzeumjellegű intézmény működött. Az intézmények tudományosan képzett munkatársainak száma 312 volt. A múzeumok fenntartása, működtetése nagymértékben társadalmisított. Minden múzeumot, még a mi fogalmaink szerinti állami múzeumokat is, egy választott testület igazgat, ellenőriz. A múzeumok fenntartása igen változatos módon történik. Néhány nagy, főleg oslói múzeumot közvetlenül az állam is támogat, de a működésükhöz szükséges összeg egy részét maguknak kell előteremteniök. Ez részben testületek támogatásából, a múzeumi beléptidíjakból (amelyek eléggé nagyok és alig van kedvezmény), továbbá a legkülönbélebb múzeumi kiadványok (levelezőlapok, vezetők, katalógusok, diapozitívek, kisfilmek, tárgymásolatok, könyvek stb.) árából lehetséges. Egy-egy megyei vagy városi tanács fenntartásában is működik múzeum, de ezeknél is számottevő, sőt nélkülözhetetlen a társadalmi támogatás, a saját bevétel. Az a körülmény, hogy a norvég múzeumok ilyen formában léteznek - és szépen fejlődnek is -, mindennél jobban bizonyítja, hogy eleven, hatóképes intézmények, amelyeket sokan látogatnak, támogatnak.

Összefogó, egységes állami szervük nincsen a norvég múzeumoknak, de két szövetségben tömörülnek. A Norske Kunstog Kulturhistoriske Museers Forbund a társadalomtudományi múzeumok szövetsége, a Norske Naturhistoriske Museers Landsforbund pedig a természettudományi és műszaki múzeumoké. A két szövetség együttesen adja ki a norvég múzeumügy központi folyóiratát a Museumsnitt-et, valamint évi jelentéseit, amely az egyes múzeumok munkáját a leglényegesebb adataik felsorolásával ismerteti. Ügykörükbe tartozik, hogy szükséges esetekben államsegélyről gondoskodnak a múzeumok számára, véleményt mondanak új múzeumok létesítéséről, tanfolyamok szervezésével a muzeológusok szakképzését, továbbképzését segítik.

A múzeumok berendezése igen jó. Mindenütt, még a legkisebb intézményekben is célszerű, csak a számukra készített praktikus bútorok, felszerelések találhatóak. A múzeumi munka minden lehetséges területe, mozzanata "gépített". A fizikai és tudományos-technikai, illetve tudományos dolgozók aránya jobb mint nálunk: egy tudományos dolgozóra általában két és fél technikai munkaező jut.

+ + +

A norvég múzeumokat a következőképpen lehet csoportosítani:

1. Galériák. Minden jelentősebb helyen megtalálhatók. Általában a norvég képzőművészet alkotásait őrzik, egyedül az oslói Nasjonalgalleriet rendelkezik számottevő külföldi - főleg francia, angol és németalföldi - anyaggal. (Katalog over skulptur og kunstindustri. Oslo, 1952. - Norske malere. Nasjonalgalleriet. Oslo, 1964. - Katalog over norsk malerkunst. Oslo, 1968. - Katalog over skulptur. Tilvekst 1952-1971. Oslo, 1971. - Katalog over Untenlandsk malerkunst. Oslo, 1973. stb.) A galériákban több esetben találkozhatunk olyan műtárgyakkal, amiket mi népművészeti alkotásokként kezelnénk és semmi körülmények között sem helyeznénk el képzőművészeti gyűjteményben vagy kiállításon. Ez a gyakorlatuk a képzőművészet egységességéről vallott szemléletükből fakad.

2. Az oeuvre-galériák egy-egy jelentős képzőművész egész életművét gyűjtik össze és mutatják be. A két legkiemelkedőbb ilyen intézmény az oslói MUNCH Múzeum és WIGELAND Múzeum (N. STRANG: Edvard Munch. Oslo, 1972. - R. STRANG: Gustav Vigeland. Oslo, 1973.).

3. Kunstindustrimuseet - azaz a mi fogalmaink szerinti iparművészeti múzeum - majd minden nagyobb településen működik (pl. a Veltlandske Múzeum Bergenben, a Nordenfjeldske Kunst Industrimuseet Trondheimben stb.). Ezekben sok, a mi megítélésünk szerint nem iparművészeti jellegű műtárgy - pl. népművészeti alkotás - is található. Érdekes módon a népi műalkotásokat is stílustörténeti, technika-technológia történeti szempontok alapján osztályozzák. Az oslói Kunstindustrimuseet az ország egyik legnagyobb múzeuma. (Museets draktbilder. Kunstindustrimuseet i Oslo. Oslo, 1952. - P. ANKER og A. BOE: Om foligram. Oslo, 1959. - A. BUGGE og S. HAUGSTOGA: Damaskveving pa bondagarden. Oslo, 1968. stb.) E múzeum épületében működik a norvég múzeumok két szövetsége is.

4. A historisk museet-ekben történeti anyagot gyűjtenek és mutatnak be. Gyűjteményeik a mi értelmezésünk szerinti néprajzi, ipar- és képzőművészeti anyagot is tartalmaznak. Ezt az az elvi állásfoglalás magyarázza, hogy a norvég tudományosság az etnográfiát történettudománynak veszi és akként is kezeli. E múzeumokból van a legtöbb; a mi helytörténeti múzeumainkhoz hasonlítanak a legjobban. Érdeklődésük a régészeti korokkal kezdődik és az újkorig terjed.

5. Folkemuseum-on (=néprajzi múzeum) szinte kizárólag szabadtéri néprajzi gyűjteményeket értenek. Arra törekszenek, hogy minden tájegységnek meg legyen a maga szabadtéri néprajzi múzeuma. (Glomdamuseet i Elverum; Folkemuseet for Trondheim og Trondelagis Trondheim; Valdres Folkemuseum i Oppland; Lagdamuseet i Kongsberg; Fykmuseet for Telemark og Grenland i Skien stb. V. ö.: H. SKIRREBEKK: Hus og tun. Elverum, 1963.)

Igen sok különböző nagyságú szabadtéri múzeum van Norvégiában. A korábbi, szinte kizárólagos faépítkezés, a faépítmények jói konzerválhatósága következtében létesítésük nem okozott nagyobb nehézségeket, ugyanúgy a be rendezésük sem, mert az esetek zömében a házakat és egyéb építményeket

teljes felszerelésükkel együtt telepíthették át. Egészséges törekvésük, hogy ne egyes épületeket, hanem épület-együtteseket telepítsenek a múzeumokba; ezt a legtöbb esetben meg is valósították.

E múzeumfélék számunkra külön érdekessége, hogy legtöbbjük önálló, új, modern kiállítóhelyiségekkel is rendelkezik s ezekben a szabadtéri bemutatással szoros kapcsolatban álló állandó, tematikus kiállításokat rendeznek.

A norvég szabadtéri néprajzi múzeumok példaképe az osloi Norsk Folkemuseum, amely a várostól nyugatra elterülő Bygdø-félszigeten, igen előkelő környezetben áll. Gazdag gyűjteményeit, szerteágazó munkáját sok tudományos és népszerű kiadvány ismerteti (pl. H. STIGUM: Var fedrearrv. Bilder fra Norsk Folkemuseums Samlinger. Oslo, 1957. - Lily WEISER-AALL : Omkring de nyfødtes stelli i nyere norsk overlevering. Utgitt av Norsk Folkemuseum. Oslo, 1973.) Ez a négy múzeum abban is példaképe a norvég múzeumoknak, hogy a több mint 70 építmény-együttesen kívül - hatalmas, új, a legmodernebb muzeológiai követelményeknek megfelelően kiképzett, de külsejükben történeti stílusokat bemutató épületekben tematikus, valamint enteriőrszerű kiállításokat tart fenn.

A norvég szabadtéri múzeumok másik érdekes sajátossága, hogy mindegyikben - még a legkisebbekben is - jól felszerelt szabadtéri színpadot is találunk. Ezek a színpadokon nemcsak vásár- és ünnepnapokon, hanem máskor is, rendszeresen, előre megállapított terv szerint, különböző előadásokat tartanak, s főleg folklórműsorokat mutatnak be. Az előadásoknak állandó nagy közönségük van.

Bár a Bygdø-i a legnagyobb, mégsem ez a leghíresebb szabadtéri múzeum. Külföldön is jobban és többen ismerik a Lillehammeri Maihaugen nevű szabadtéri néprajzi múzeumot, amely gazdag anyagával, látványos elrendezésével, romantikus környezetével az egyre fokozódó idegenforgalom révén szélesebb körben vált ismeretessé (F. VALEN-SENSTAD: De Sndvigske samlinger. Maihaugen. Veileder. Gjøvik, 1968.).

6. A voltaképpen néprajzi múzeumon a norvégok a természeti népek életével foglalkozó gyűjteményeket, kiállításokat értik. Érdemes megemlíteni, hogy ez a kis nép igen nagy erőfeszítéseket tesz a távoli primitív népek életének megismerésére és megismertetésére. Az oslói egyetem néprajzi múzeuma (Universitetets Etnografiske Museum) mellett a legnagyobb ilyen jellegű gyűjtemény a bergeni egyetem mellett működik és oktatási célokat is szolgál (Universitetet i Bergen Etnografiske Museum).

7. A szakmúzeumok külön csoportot alkotnak. Ezek legtöbbször tevékenysége műszaki vonatkozású. Ilyen pl. a hamari vasútmúzeum (Jernbanemuseet). Különösen érdekes az Elverumban létesített Norvég Erdőgazdálkodási, Vadászati és Halászati Múzeum (Norsk Skogbruksmuseum Jakt og Fiske). Nagy jelentőségűek az egész norvég élet megismerése szempontjából a hajózási múzeumok; közülük leginkább didaktikusnak hat a bergeni Tengerészeti Múzeum (Sjøfartsmuseum). Említeni kell itt azt a néhány, a világon egyedül álló múzeumot is, amelyek valami rendkívüli, világviszonylatban is

jelentős, egyedi tárgyat vagy tárgy-együttest mutatnak be. Ilyen a Bygdø-félszigeten levő Vikinghajó Múzeum (Vikingskipshuset) és a NANSEN hajóját bemutató Framhuset, valamint a nagy érdeklődést kiváltó Kon-Tiki-Huset, amely HEYERDAHL híres hajóját mutatja be.

Hivatalosan a norvég múzeumokat nem az itt ismertetett felosztás szerint csoportosítják; a fenntartók és a funkciók szerint osztják őket a következő hat csoportba: helyi múzeumok, kerületi múzeumok, megyei múzeumok, területi (táj) múzeumok, központi múzeumok, speciális múzeumok. Munkáságukat E. S. ENGELSTAD: Norwegian museums c. munkájából (Oslo, 1959.) továbbá a múzeumok számos saját kiadványából ismerhetjük meg.

+ + +

A központi kiadványok a norvég múzeumokban is az évkönyvek, akárcsak nálunk. Évkönyvet nem minden múzeum ad ki, de amelyik kiad, az rendszeresen, azonos formátumban, jó tipográfiával, gazdagon, nem egyszer sok színes képpel illusztrálva állítja elő.

A norvég múzeumi évkönyvek közül kiemelkedik az osloei egyetemi történeti múzeum (Universitetets Oldsaksamling) évkönyve, amely főleg régészeti kérdésekkel foglalkozik. Kevésbé ismert az egyetem néprajzi múzeumának (Universitetets Etnografiske Museum) évkönyve, s ez talán azzal magyarázható, hogy szinte kizárólag a természeti népek kutatásainak eredményeit közli. Nagyon érdekes a lillehammeri szabadtéri néprajzi múzeum (Maihaugen) rendszeresen megjelenő, igen finom kivitelű évkönyve. A bergeni múzeumok közül kettőnek az évkönyvére kell figyelni: a Tengerészeti Múzeuméra (Sjøfartshistorisk Arbok) és a Régi Bergen Múzeuméra (Gamle Bergen Arbok). Mindkettő igen gazdag, sok és sokféleképpen hasznosítható anyagot közöl a norvég népeletrre, történelemre, társadalmi és kulturális fejlődésre vonatkozóan. Nagyszerű szervezőmunkára utal az elverumi Norsk Skogbruksmuseum évkönyvsora. Szerkesztőjének, írógárdájának sikerült olyan kiadványt készíteniök, ami magas fokon szakszerű, sok tudományághoz kötődik és így információ általános érdeklődésre és felhasználásra tarthatnak számot. A régészeti területén kivívott tekintélye miatt meg kell említenünk a stavangeri múzeum évkönyveit is.

Az elmondottakon kívül az évkönyvekkel kapcsolatosan még két dolgot kell megjegyeznem: tartalmuk szigorúan a kiadó múzeum gyűjteményeihez, illetve az azokban folyó munkához kapcsolódik, ebből következően bennük szinte kizárólag muzeológusok, sőt, kevés kivételtől eltekintve csak az évkönyvet megjelentető múzeum munkatársai közölnek. Nagyon fontos mozzanatok ezek, mert nagymértékben biztosítják a közlemények szakmai tisztaságát, színvonalát, s mert folyamatos lehetőséget biztosítanak a muzeológusok fel dolgozó munkája eredményeinek gyors közzétételéhez.

+ + +

A norvég muzeumok igen látogatottak. Sok külföldi fordul meg bennük, de természetesen jóval jelentősebb számukra a hazai közönség s ennek sorai-

ban a nagyon tekintélyes számú gyermekszereg látogatása. A gyerekek - kisebbek és nagyobbak, csoportosan vagy vezető nélkül - a múzeumokban nem csak nézelednek, hanem jegyezgetnek, és ami meglepő: rajzolnak is. Ez a jelenség arra utal, hogy a norvég iskolákban a rajzitanítás magasfokú, de azt is mutatja, hogy a gyerekek a múzeumokban az új ismeretek mellett esztétikumot, művészeti élményt is keresnek. Ezt figyelembe véve a norvég múzeumokban behatóan foglalkoznak az iskolákkal való kapcsolataik kérdéseivel. A legtöbb próbálkozás az angol school service-k módszereit igyekszik a norvég körülmények közé átültetni. Ennek az egész norvég muzeológiát foglalkoztató gyakorlati, de egyben elméleti tevékenységnek a trondheimi Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab múzeumi részlege az összefogója. Itt az ICOM támogatásával H. J. LÖNNE vezetésével e problémakörben számottevő metodikai kutatás folyik.

+ + +

Norvég tanulmányutamnak csak leglényegesebb általános tapasztalatait foglaltam össze az elmondottakban. Ezt az írásomat bevezetőnek szántam egy következőhöz, amelyben egyetlen norvég múzeum munkájának részletes ismertetésével, elemzésével kívánok foglalkozni. Úgy vélem, hogy e módszerrel nyújthatok teljességet megközelítő képet a magasszintű norvég múzeumi kultúra számunkra is sok tanulságot mutató helyzetéről és eredményeiről.

DANKÓ IMRE

Külföldi folyóirat szemle

Az ICOM-News 1972. évi 4. számában szerkesztőségi cikk foglalkozik a remekművek kultuszával. Gondolatmenete a következő:

Alapelvként kell venni, hogy a múzeum olyan épület, ahol ritkaságuk és szépségük miatt kiválasztott kivételes értékű tárgyakat őriznek és mutatnak be. Ennek első következménye: a tárgyak kiválasztásának és megszerzésének kritériuma elsősorban a pénzben kifejezett tárgyi érték, valamint a muzeológus egyéni ízlése. A második következmény: valamely tárgy muzeális értéke egyenes arányban van a pénzben kifejezett értékével.

Az emberek naponta állítanak elő műtárgyakat. Kik ezek az emberek? Nemcsak művészek - ahogyan ezt gondolnánk -, hanem műremek-előállító specialisták, azaz kritikusok, kereskedők, muzeológusok. Ennek az újszerű művészi forgalomnak a gócai a múzeumok, amelyek megneemesíthetik ezt a kapcsolatot tudományos és esztétikai szakvélemények adásával. Sohasem volt más egy nagy múzeum szakembere, mint olyan gyűjtő, aki rendelkezik a köz vagyonával, aki ízlésbeli ítélőképességgel bír, és aki rákényszerítheti ítéletét a tudatlan közönségre. Mi következik mindebből a kultúra, a történelem, az ember számára? Semmi efféle nem fontos, hiszen a remekművek uralkodó helyzetet élveznek, a múzeum pedig nem más, mint a beléje zárt műtárgyak vételárának összessége. Kizárólagos haszonélvezők csak a biztosító társaságok (és természetesen a kereskedők). A remekmű csodálatos módon kicsúszik a piac törvényei alól, igazságos elbírálásra csupán akkor adódik alkalom, ha tévedést kell helyrehozni: akkor például, ha egy múzeumot azzal vádolnak, hogy igen drágán vásárolt meg egy remekműnek tartott képet, amit korábbi tulajdonosa vagy a becsüs mázsolmánynak tekintett. Ha továbbra is úgy folytatjuk, hogy a látogatót hülyének (imbécile) nézzük, akkor ne döbbenjünk meg visszautasító magatartásán. Ha a remekműveket az ember fölé helyezzük értékítéletünkben, ne méltatlankodjunk amiatt, ha bizonyos "forradalmárok" felgyűjtanának minden múzeumot.

Kemény szavak ezek; de az ICOM-News-beli cikkben foglaltakhoz szinte példatárul szolgálhatnak azok a híradások, amelyek a nemzetközi műtárgykereskedelemben elburjánzó anomáliákat tükrözik. Különösen a tőkés piacokon mutatkozó csempészések, rablóátasásokból vagy orgazdaktól származó felvásárlások, a fejlődésben visszamaradt államokban a műkincsek értékének nem ismerését kihasználó "begyűjtések" teremtették meg a mai áldatlan helyzetet, amiben a vádlottak padjára világhírű múzeumok is kerülhetnek.

Az amerikai sajtó pl. hónapokon keresztül foglalkozott a Metropolitan Museum vásárlási politikájával. Thomas HOVING igazgató áron alul adta el a múzeum értékes darabjait, hogy jóval értéktelenebb, sőt gyanúsan "felértékelt" moderneket vegyen. A vádaskodások hatására a múzeum három hónap-

ra beszüntette a vásárlásokat, ezután csak egy külön bizottság meghallgatásával intézkedhet az igazgató. Nyomatékosan kijelentették, hogy ezentúl tájékoztatni kell a tudományos világot arról, hogy régészeti, történeti szempontból milyen értékek cseréinek gazdát, s hogy mely műtárgyakra vonatkozik eladási tilalom. Meg kell szüntetni mindenféle titkos vásárlást, mert fennáll a gyanú, hogy a műtárgylopás vagy régészeti kalózkodás révén kerültek a piacra. Nemrégiben a múzeum egy i. e. V. századi etruszk vázát vett meg orgazdától, ez a váza bizonyíthatóan egy 1971-ben kiraboltt sírból való (Connaissance des Arts 1973. No. 257.).

A sírrablásoknak egyébként Egyiptomban már több halálos áldozata van: Kairótól nem messze sírrablók Zoo főnyi csapata ütközött össze a rendőrséggel. Ugyancsak rendőri beavatkozást igényelt az NSZK-beli Wuppertalban történt katasztrófa: az Abeler-féle világhírű épülete - a környező házakkal együtt - gázrobbanás következtében összeomlott. A fosztogatók a romok közül ékszereket és igen értékes régi órákat szerettek volna "emlékül vinni" (Weltkunst 1973. 17. sz.).

Az indiai kormány pert indított egy amerikai műgyűjtő, Simon NORTON ellen, aki Los Angeles-i magángyűjteményében őriz egy X. századi Siva szobrot, amely szakértők szerint talán a legértékesebb példány Indián kívül, s amit a Sivaputra-i templomból loptak el restaurálás ürügyén, ezelőtt 15 évvel. Akkor a helyére egy silány másolatot tettek (Connaissance des Arts 1973. No. 257.).

A műtárgylopásoknak szinte állandó rovata van a folyóiratokban. Közel 800 lopást jelentenek be évenként Olaszországban, azaz naponta 2-nél többet. Kétségbeejtő helyzet ez, s úgy látszik nem találják meg a védekezés legmegfelelőbb módját. A sajtóhangok egyértelműen céloznak arra, hogy első-sorban pénzkérdés mindez: többet kell áldozni az őrszemélyzet fizetésére, valamint a biztonsági felszerelések modernizálására. De fontos a szemlélet megváltoztatása is. Legutóbb Velece közelében, Castelfranco templomából loptak el egy GIORGIONE Madonnát (1504), amely 11 nap múlva épségben megkerült, telefonbejelentés alapján. A telefonáló a nyomravezetésért hatalmas összeget kért - és kapott! Nem kímélik a fosztogatók a híres franciaországi kőkorszaki barlangokat sem: "emlékül" visznek és eladnak kisebb-nagyobb freskórészleteket. A nagymértékű turizmus is rengeteg kárt okoz ezeken a helyeken, ezért elhatározták, hogy a Lascaux-i barlang után további hármat - Font-de-Gaume, Combarelles és Teyat - zárnak el az idegenforgalmi áradat elől. A rongálásokon felül ezt az is indokolja, hogy a barlangokban lényegesen megváltozott a levegő páratartalma, s ez nagyon káros a falfestményekre. Nem régen egy i. e. XV. évezredből való délfranciaországi barlangot fedeztek fel, benne gyönyörű freskókkal, de pontos helyét a régészek nem árulják el, nehogy a turisták és a kalóz-régészek ezt is tönkretegyék. Így kapcsolódik a régészet, a műtárgyvédelem és a muzeológia az emberiség egyik legfontosabb problémájához, a környezetvédelem kérdéséhez (Connaissance des Arts 1973. No. 252, 257.).

A nemzetközi turizmus áldozatául esik igen sok műemlék és műtárgy Olaszországban is. Az utóbbi öt év alatt államilag ellenőrzött és nyilvántartás-

ba vett festmények, szobrok és mozaikok 44 %-a könnyebben, 28 %-a súlyosabban sérült, főleg a zsúfolt utcai közlekedés és a légszennyeződés következtében (Weitkunst 1973. 17. sz.). A New York Herald Tribune szerint az idegenforgalom felduzzadásának árnyoldalait tükrözik azok az adatok, amelyek a világhírű múzeumok látogatottságának nagymérvű emelkedésével együtt járnak: tumultuózus jelenetek vannak pl. Versaillesban, ahol egy nyári vasárnapon tízezrek tülekednek. Javasolják az idegenforgalom irányítóinak, hogy ne csak a közkezdelt és világhírű "szent helyekre" vezessék a látogatókat, mert itt előbb-utóbb a tolongáson kívül más emlékek nem marad meg, igyekezzenek kevésbé frekventált helyekre csábítani a közönséget, ahol még van mód esztétikai élvezetek kiélésére is, tehát nemcsak az a fontos, hogy a látogató otthon azzal büszkélkedjék: "voltam Versaillesban is". Természetesen meggondolandó az is, nem érkezett-e el az az idő, amikor a műtárgyakat decentralizálva, területileg jobban elosztva ismerje meg a turista, és nem csak a mammut-múzeumokban és mammut-fővárosokban (Connaissance des Arts 1973. No. 257.).

Az UNESCO hivatalos lapja, a Museum 1973. 1-2. számát teljes terjedelmében a környezetvédelemnek szenteli. K. ENGSTRÖM probléma-felvázoló bevezetője után H. J. COOLIDGE "Az emberiség má" címmel a környezete érdekében és annak ártalmára cselekvő emberről szól, aki arat ugyan győzelmeket, de akinek - sajnos - szembe kell néznie az öngyilkosság gondolatával is. M. W. HOLDGATE "Az emberi civilizáció összeütközése a Föld környezeti rendszerével" c. cikkében a világon fellelhető anyagi értékek egyensúlyváltozásáról ír, amely a múltban is előfordult, de a jövőben az emberiséggel és környezetével ellenséges módon fejtheti ki hatását. S. D. RIPLEY: "A múzeum és a természeti értékek" címmel rávilágít a problémakör múzeumi vonatkozásaira, különösen a természettudományi múzeumok és az állatkertek, s a hozzájuk csatlakozó laboratóriumok fontos szerepére. G. THOMSON: "Hogyan szervezzük meg kulturális értékeink megővését" c. cikkében elsősorban a konzerválás elvi kérdéseit taglalja, de kitér a háborús cselekmények esetén követendő gyakorlatra is. Hasznos bibliográfiát is közöl. G. H. RIVIÉRE (aki az ICOM igazgatója volt 1947-1965 között): "A művészeti és társadalomtudományi múzeumok szerepe" c. cikkének egyik érdekessége, hogy régi ábrázolásokon, festményeken mutat ki környezetvédelmi adatokat. Az emberi környezet múltbeli állapotát múzeumi modellek, diorámák, audiovizuális eszközök igénybevételével szemléltethetjük. Jelentős szerepet vállalhatnak e téren a szabadtéri múzeumok is. J. ROSE és Ch. PENEL: "A tudománytörténeti és ipari-technikai múzeum szerepéről" írnak és megállapítják, hogy a kérdés szintén sürgetően körvonalazandó közös harcunkban, mert hajlamosak vagyunk kényelmeskedésre, pedig vagy előbb vagy utóbb ugyanis nekünk kell elvégezni azt a munkát, ami ránk hárul a természeti törvények feltárásában, azok működésének irányát, hatásait, következményeit illetően. Kitérnek a szerzők példaképpen a DDT betiltására és más, újabban felfedezett szerek hatására. Szóba hozzák a zajártalom elleni propagandát, az élősdiek elleni biológiai védekezést is. A. G. JOHNELS: "A természettudományi múzeum szerepe" címmel az állatvilág körében beállt katasztrófális változásokra hívja fel a figyelmet. A gyomirtó vegyszerek használatának elterjedésével veszélybe kerültek madaraink. Kimutatja, hogy míg a madarak tollának higanytartalma a múltban 1-8 mg/kg között

váltakozott, ma ez 35-re emelkedett. Ilyen és hasonló eredményt felmutató kutatások nélkül a természettudományi múzeumok nem teljesíthetik a környezetvédelmi harcban a rájuk háruló feladatukat.

A továbbiakban a folyóirat e száma példaképpen ismertet néhány múzeumot, ahol már eredményes munka folyik a szóban forgó témakörben. B. SA-VEL'EV a moszkvai egyetem földtani múzeumáról, B. JØRGENSEN a koppenhágai zoológiai múzeumról, W. H. KAL az amsterdami trópusi múzeumról, Th. D. NICHOLSON a New York-i természettudományi múzeum "Az afrikai ember" c. kiállításáról, F. MONOT egy Gascogne-vidéki nemzeti-park-múzeumról, R. H. LEWIS a Yellowstone nemzeti parkban folyó környezetvédelmi nevelési és kutatási munkákról ír. K. ENGSTRÖM: "Időszaki és vándorkiállítások, mint a környezetvédelem tájékoztató szervei" címmel több kiállítást ismertet, amelyekben már sikerrel hívták fel a figyelmet a veszélyre, így az 1971-ben Budapesten tartott vadászati világkiállítás hatásos szemléltető tárlóira. A folyóiratot több idevonatkozó kisebb cikk után az egész tárgykörrel foglalkozó válogatott bibliográfiával zárták.

Érdekes kezdeményezésként múzeumi terminológiai szótárt, némenklaturát állított össze az Informationen für die Museen in der DDR 1973. 5. füzeté. Tömör meghatározásaival jó szolgálatot nyújthat egy hasonló magyar nyelvű szótár kidolgozásához, de fontos segítség fordítóink számára is. Összesen 92 fogalom szerepel a szótárban, amely inkább csak a múzeumi belső munkákkal kapcsolatos fogalomkört öleli fel (kimaradt pl. Freilichtmuseen, Wanderausstellungen).

Az ICOM-nak az NSZK-ban, Ausztriában és Svájcban működő nemzeti tanácsai a Bodeni-tó melletti Lindauban, május hó folyamán nemzetközi szimpoziumot tartottak, amelyen franciaországi, hollandiai, liechtensteini, jugoszláviai, magyarországi és csehszlovákiai vendégek is részt vehettek. A főtéma: "A múzeum korunk technikai és társadalmi változásaiban" volt. Megvitatták a múzeum oktató és tudományos tevékenységét, a közönség bevonását a speciális múzeumi munkákba, továbbá szorgalmazták a múzeum tudományos eredményeinek hatékonyabb közreadását. G. H. RIVIÉRE, az ICOM állandó főtanácsadója, bizonyos "interdiszciplináris" múzeum létrehozását javasolta, amelyben összefonódik egymással a tudományos és a népművelő, oktató szerkezet. Egy új múzeum-típusról szól: az "ökomúzeumról", amely nem a műtárgyakat szolgálja, hanem az embert; olyan múzeumot szeretne látni, amelyben az ember, a természet és a történelem szimbiózisa, együttélése válik szemléltethetővé. "RIVIÉRE úr, ez utópia; viszont az eddigi múzeumok útvesztőbe jutottak. Mindent el kell követni, hogy ebből az útvesztőből kikeveredjünk, és hogy ez utópiához közelebb jussunk" - írja a Stuttgarter Zeitung (Kulturbrief Inter Nationes 1973. 7. sz.).

JAKABFFY IMRE

A szemlénk elején már taglalt műtárgybeszerzési problémával foglalkozik a Curator c. folyóirat 1971. XIV. 4. száma is. Itt a chicagói Field Természettudományi Múzeum tette közzé az e kérdésre vonatkozó elvi állásfoglalását. A Field Museum már évek óta foglalkozik a gyűjteménygyarapítás tudományos, etikai jogi és diplomáciai problémáival. A biológiai jellegű gyűjteményi anyagokra vonatkozó álláspontjukat 1970-ben hozták nyilvánosságra (Science, 169. 8. sz.). Nyilatkozatukhoz 28 USA-beli múzeum csatlakozott. Valamennyien egyetértettek abban, hogy bizonyos normákat kell felállítani a nemzetközi téren folyó kutatások terepen végzett gyűjtéseire vonatkozóan, elsősorban a ritka fajok védelmét illetően. A Field Museum most a saját gyűjtőtevékenységén belül elsősorban a régészeti anyag megszerzését szabályozta.

A múzeum megállapítása szerint a helyzet a fent említett anyagok vonatkozásában mind a nemzeti, mind a nemzetközi piacon kritikussá vált. Az őskori és ókori műtárgyaknak veszélyesen nagy tömegét lopják el, vagy ássák ki illegálisan, hogy azután fantasztikus összegekért értékesítsék azokat. A múzeum öt pontban sorolja fel a műtárgyak beszerzésével kapcsolatos követelményeit.

Az első pontban leszögezik, hogy a múzeum nem szerez meg olyan régészeti, vagy néprajzi műtárgyat, amelyről a beszerzésért felelős bizottság, vagy a múzeum vezetősége nem tudja kellő bizonyossággal megállapítani, hogy a származási országából legális úton hozták-e ki. A múzeum a továbbiakban tartózkodni fog minden olyan tárgy megszerzésétől, amelynél alapos gyanú merül fel arra vonatkozóan, hogy előkerülése tudománytalan ásatással, vagy szándékos lelőhely-tönkrevéssel, illetőleg műemlékronkálassal járt. Ez az USA-ban illegálisan ásatott tárgyakra is vonatkozik. A "megszerzés" fogalom alatt a vétel, ajándék, vagy hagyaték révén történő gyarapítást értik. "Származási ország" alatt értik a tárgy végső eredetének a helyét, amennyiben több nemzeti határon is keresztül szállították, de jelentheti a "közbeeső származási ország"-ot is, amennyiben eredeti lelőhelyéről már a régi időkben odakerült és ott régészeti, vagy történelmi gyűjteményben nyert elhelyezést.

A második pontban leszögezik, hogy ezt a politikát különösen a piaci értéket képviselő tárgyakkal szemben kell alkalmazni, amennyiben eredetüket részletes és alapos vizsgálat alá kell vonni. Azonban értéküktől függetlenül semmiféle régészeti, vagy művészeti tárgyat sem szabad megszerezni, ha nem sikerül megfelelően tisztázni eredetét, vagy kivitelének körülményeit.

A harmadik pontban a múzeum kötelezi magát, hogy a nyilatkozat kibocsátása után nem fog a fenti feltételeknek meg nem felelő műtárgyat megvásárolni.

A negyedik pontban a múzeum kijelenti, hogy nem fog szakértői véleményt adni (hitelességet igazolni) azokról a tárgyokról, amelyek nem felelnek meg az első pontban felállított feltételeknek. Az árbecslésre vonatkozó kéréseket is visszautasítja.

Az ötödik pontban a múzeum kötelezi magát, hogy amennyiben a jövőben tisztázatlan eredetű műtárgyat kínálnának megvételeire, azt rögtön visszaküldi a közvetítőnek, vagy az illetékes kormányának, illetve a tulajdonosnak.

"Környezete nélkül nem tud élni az állat" - ez a mottója a most kibővített és újjárendezett "Gerinctelen állatok és környezetük" című kiállításnak az Amerikai Természettudományi Múzeumban - adja hírül ugyancsak a Curator (1971. XIV. 4. sz.). Az átrendezési munkák majd tíz évig tartottak. Néhány apróbb installációt kivéve teljesen átépítették a régi kiállítást, amely mai formájában valóban átfogó képet nyújt a gerinctelen állatokról - származásukról, rendszerükről, szervezetük felépítéséről, fejlődésükről, életmódjukról, anyagcseréjükéről, valamint gazdasági, orvosi és esztétikai jelentőségükről egyaránt.

A kiállítás egyetlen hatalmas teremben helyezkedik el. A múzeum célja az volt, hogy egy olyan termet létesítsen, amely mind a tanárok, mind a diákok munkáját segíti, sőt ezen túlmenően érthető és érdekes legyen a képzett felnőtt réteg számára is. Ez a kétirányú feladat nem kis nehézséget okozott. Ugyanis a fiatalság általában jól tájékozott a tudomány újabb felfedezéseinek területén, de az idősebb korosztály már távolról sem az. Napjaink diákja otthonosan mozog az ilyen fogalmak közt, mint DNS, RNS, fehérjesszintézis, a sejtek ultrastruktúrája, kromoszóma-szerkezet, védősi hormonok, specializáció és evolúció, mert ezt tanulja az iskolában, ezt olvassa a folyóiratokban. A szülők és nagyszülők számára viszont ezek a fogalmak érthetetlenek.

A kiállítás az alábbi témákat öleli fel (a haladás irányának sorrendjében): Az élet eredete és struktúrája; Az állatok elnevezése és rendszerezése; A szervezet felépítése és az osztályozás; Az élet folyamatossága; Evolúció; A gerinctelenek és az ember; A gerinctelen állatok életmódja; Óriások a gerinctelenek között; Az alkalmazkodás élettana; Gerinctelenek és környezetük. E témákat kiegészíti a terem közepén a biolumineszcencia, valamint a gerinctelen állatok üvegből készült modelljeinek bemutatása.

A kiállításban viszonylag kevés preparált állatot mutatnak be. Az egyes témákat hatalmas modellek (padlótól a mennyezetig érő DNS modell, 1 m átmérőjű plexi sejtmodell, félméteres bogár modellek) illusztrálják. A kiállításban gazdag élettani, örökléstani, biokémiai ismeretanyagot közölnek. A legmodernebb kutatások eredményeinek felhasználásával mutatják be a nukleinsavak szerkezetét és működését, a kromoszómák felépítését és funkcióját, a sejtek ultrastruktúráját. A grafikai megoldások mellett bőségesen alkalmazták a fényképfelvételeket, köztük elektronmikroszkópos és térhatású elektronmikroszkópos (scanning) felvételeket is.

A clevelandi Szépművészeti Múzeum nevelő és ismeretterjesztő tevékenységéről közöl cikket Adele SILVER a Curator 1972. XV. 1. sz. számában. Az USA-ban az iskolák, a nevelők, szociális reformerek és újságírók egyaránt nagy nyomást gyakorolnak a múzeumokra a tekintetben, hogy nyújtsanak vizuális, emocionális, intellektuális élményt az amerikai ifjúság

számára, működjenek közre az ifjúság "civilizálásában". A fokozott elvárás arra készíti a múzeumokat, hogy a hagyományos módszerek mellett a múzeumi nevelőmunka új módszereit keressék. A szerző ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy sokan illúziókat táplálnak a múzeumi nevelőmunka hatékonyságával kapcsolatban: a nevelés sohasem lehet a társadalmi betegségek gyógymódja.

Valamennyi múzeum foglalkoztat ún. múzeumi instruktorkat, akiknek fő feladata a múzeumi ismeretterjesztő munka irányítása. A hagyományos ismeretterjesztő formák közül a tárlatvezetések vonzzák az ifjúság legnagyobb tömegeit. 1971-ben a Clevelandi Szépművészeti Múzeum 77.000 fiatal látogatója közül 57.000 az iskola, vagy a múzeum által szervezett csoportos vezetésen vett részt.

Új megoldásokkal is kísérleteznek a clevelandi múzeumok, hogy szorosabb és elmélyültebbé tegyék a múzeum és az ifjúság kapcsolatát. Egy speciális terv keretében, egy kiválasztott iskolából kísérletképpen háromszáz 1-6. osztályos gyerek töltött a tanév folyamán két héten keresztül minden nap egy fél napot a Szépművészeti Múzeum kiállításain és stúdióiban. A gyerekek tanáraik vezetésével dolgoztak. A program során személyes, szinte családi kapcsolatba kerültek a múzeummal. A tervszerű foglalkozások során igyekeztek több oldalról hatni a gyerekekre. Az egyes kiállításokhoz kapcsolódóan például bemutatják a képzőművészeti alkotásokat készítő társadalom zenéjét, táncait is.

A stúdió-munkák során a tanulók önálló tevékenységét igyekeznek kifejleszteni. Különböző témákhoz kapcsolódva fogalmazványok formájában vetik papírra élményeiket, amelyeket a tanár vezetésével közösen vitatnak meg. A diákok maguk is megpróbálkoznak rajzolással, festéssel, kerámikusi munkával. A program minden fiatalnak lehetőséget ad arra, hogy saját maga találja meg az élményszerzés és az önkifejezés neki legjobban megfelelő, hozzá legközelebb álló módját. A kísérleti év tapasztalatai alapján 1973-ban már 1200 gyerek részvételével szándékoznak hasonló programot lebonyolítani.

A múzeum elsősorban a tanárookra épít, de jelentős segítséget is ad munkájukhoz. A tanárok megkapják a kiállítások részükre készült vezetőjét, igénybe vehetik az audio-vizuális központ technikai berendezéseit, filmeket, magnetofon szalagokat, stb. Az iskolával összehangolt terv szerint folyó munkát a múzeumi instruktork irányítja.

A szabadtéri néprajzi múzeumok berendezéséről vet fel néhány érdekes gondolatot A. OPOLNYIKOV a Nauka i Zsizny hasábjain (1973. 5. sz.). A Szovjetunióban a 30-as évek közepén merült fel először a falumúzeumok létesítésének gondolata. Az első elképzelések szerint a Moszkvával határos Kolomenszkoje községben, építették volna fel a "Szovjetunió népi építészetének múzeumfaluját. Itt gyűjtötték volna össze a köztársaságokban fellelhető népi fa-építészeti emlékeket. Azonban alighogy felállítottak néhány épületet, kitért a háború. A háború befejezése után, a korábbi elképzelésekkel ellentétben, számos helyen megindult a szabadtéri néprajzi múzeum

mok szervezése és felépítése. Napjainkban már 27 falumúzeumot tartanak nyilván a Szovjetúnióban.

A szerző a szabadtéri múzeumok legfőbb feladatának a népi építészet és kultúra legjelentősebb alkotásainak bemutatását tartja. A múzeumok berendezésével kapcsolatban azonban még nem dőlt el egyértelműen a vita. Eltérőek a vélemények a tekintetben, hogy a népi építészet múzeumában bemutatás-e a népi élet egyéb, a néprajz témakörébe tartozó emlékeit is, vagy pedig az utóbbiak kiállításuk csak külön e célra szervezett múzeumokban történjék-e meg. További, még megoldatlan problémát jelent a falumúzeumokba átvitt falusi épületek konzerválása, megőrzése.

Az itt felvetett kérdések nemcsak a Szovjetúnióban okoznak gondot, mindennél megoldásra várnak, ahol ilyen jellegű múzeum létesül. A Szovjetúnióban a skandináv múzeumok (Skanzen) rendszerét követték, tehát az objektumokat olyan különálló komplexumokba csoportosították, amelyeket a természettel való kapcsolatuk, történeti és etnikai eredetük, valamint szociális funkciójuk alapján válogattak össze.

Az utóbbi években azonban a Szovjetúnióban egy egyoldalú irányzat alakult ki, amely szerint az összegyűjtött kiállítási tárgyakból egy komplett, önálló falut kell felépíteni. Természetesen a múzeumnak egy valóságos falut imitáló struktúrája - mint a lehetséges megoldások egyike - önmagában helyes lehet, de ezt a megoldást sem szabad kizárólagossá tenni. A múzeumok tervezése ugyanolyan sokoldalú kell hogy legyen, mint amilyen sokoldalúságot mutatnak maguk a falvak és épületeik. A szerző aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy amíg sokan a jövő szabadtéri néprajzi múzeumának ideális struktúráját keresik, addig számos helyen a probléma úgy vetődik fel, hogy alapítsunk-e ma egy falumúzeumot - előre tudván annak tökéletlenségét - vagy várjunk néhány évet a nézetek tisztázására, amikor azonban már nem lesz miből múzeumot felépíteni.

A folyóiratnak ugyanebben a számában Sz. GORZSIN a szabadtéri néprajzi múzeumok faépületeinek védelmére szolgáló új eljárásról számol be. Az Erdőgazdasági és Faipari Minisztérium faanyagvédelmi laboratóriumában kidolgozott eljárás a szerző szerint 100 évre biztosítja a faanyag védelmét a korhadással, gomba- és rovarkártevőkkel szemben, valamint a lángmentesítést is megoldja. Az eljárás legnagyobb előnye, hogy viszonylag igen kis mennyiségű hatóanyag és oldószer felhasználásával, az épületek szétszedése nélkül lehet impregnálni a védendő felületet. A kidolgozó által "panel-módszer"-nek nevezett eljárás során az egész épületet, vagy egy konzerválható falfelületet szorosan beborítanak egy szűrőpapír-réteggel, ezt pedig egy szigetelő fólia-(polietilén) réteggel borítják be. Az épület tetejének gerincén, vagy a védendő falfelület fölött helyezik el a konzerváló oldatot tartalmazó edényeket, mégpedig úgy, hogy a szűrőpapírréteg felső szélé beelöngjön a folyadékba. A papírlap alsó pereme alá gyűjtődényt helyeznek. A konzerválófolyadék a felső edényből lassan átszivódik az alulsóba, eközben egyenletesen átítatja a szűrőpapír alatti falfelületet. A szigetelő fólia miatt a párolgási veszteség elenyésző.

A módszer ugyanolyan hatásfokú, mintha a fa-elemeket elmerítenék a konzerváló fürdőben. Az eljárás lehetőséget nyújt arra is, hogy ugyanazon épület különböző jellegű károsodást szenvedett részeit, a kártételnek megfelelően, eltérő jellegű oldattal itassák át. A tapasztalatok szerint - a károsodás jellegétől, mértékétől, valamint egyéb körülményektől függően - 10-30 nap alatt az összes veszélyeztetett felület impregnálódik. A konzerváló oldat ez alatt az idő alatt 70 mm mélyre is behatol a fába. Az új módszert a gyakorlatban Kizsiben, az Onyega-tó egyik szigetén elhelyezett falumúzeum faépületein alkalmazták - teljes sikerrel.

MATSKÁSI ISTVÁN

Hírek, események

E kötetünk előkészítése idején bőven aratott a halál sorainkban; négy érdemes munkatársunktól is búcsúznunk kellett örökre.

1973 július 22-én, életének 59. évében hirtelen halálai távozott az elők sorából NOVÁK SÁNDOR gazdasági tanácsadó, a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának munkatársa.

Múzeumi pályafutását 1950-ben kezdte az akkor létrehívott Múzeumok és Műemlékek Országos Központja gazdasági osztályán és 1955-től a Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatóságának helyettes vezetőjeként folytatta. Haláláig betöltött beosztását a Művelődésügyi Minisztériumban 1956 óta látta el.

Közel negyedszázados szolgálata a szocialista magyar múzeumügy megalapozásának és kifejlesztésének időszakával esett egybe. E nagyon mozgalmas évtizedekben fáradhatatlanul dolgozott a múzeumok jobb működési feltételeinek megteremtésén; e törekvésnek nemcsak eredményes ügyvivője, hanem lelkes harcosa is volt.

Mindenki tudta róla, hogy hivatali ajtaja mindig nyitva áll a hozzá fordulóknak előtt, s mert segítőkészsége, s e mellett alapos pénzügyi és igazgatási ismeretei, kiváló szervezőkészsége, és az elvszerűség fenntartásával gyakorolt, a jó ügyeket támogató szeretetteljes atyai részrehajlása is közismert volt, sokan is fordultak hozzá mindig ügyes-bajos dolgaikban. A kis és nagy ügyek egyformán fontosak voltak számára, mindegyik mögött az embert nézte és látta meg, s segített is, ahol csak tudott. Szolgálatkészségével, ügybuzgalomával a szocialista típusú hivatali ember magatartását testesítette meg.

1973 július hó 27-én az Óbudai Temetőben igaz barátainak sokasága kísérte utolsó útjára. Élete munkája a múzeumügy eredményeiben, derűt sugárzó, emberszerető egyénisége a szakterület dolgozóinak hálás emlékezetében marad fenn.

1973 augusztus 25-én 41 éves korában rövid betegség után, de mégis váratlanul hunyt el NÓGRÁDI GÉZA, a sárvári Nadasdy Ferenc Múzeumigazgatója.

A múzeumüggyel igen fiatalon, már középiskolás korában került szoros kapcsolatba, ez a körülmény azután egész életét meghatározta. Ennek jegyében végezte az Eötvös Loránd Tudomány Bölcsészettudományi Karán 1952 és

1956 között a néprajz szakot. Közvetlenül tanulmányainak befejezése után került szülővárosa: Sárvár múzeumához, ahol mindvégig mint annak vezetője teljesített szolgálatot.

A kultúra és a közélet fáradhatatlan munkása volt és ebben a muzeológus-mentalitás példamutató megtestesítője. A ravatalánál elhangzott búcsúbeszéd erről így emlékezett: ... "Nehéz években vált jó szakemberré, jó múzeumigazgatóvá, igazi mozgatóerővé, közéleti személyiséggé. Hamar megtanulta, hogy a tudomány művelése, a kultúra ápolása és terjesztése széles látókörű egész embert kíván. A múzeum üres termei az ő keze alatt alakultak kiállítássá és a szűkebb haza történelmi emlékeinek fontos gyűjtőhelyeivé. Két gyűjteménycsoport: a néprajzi és a helytörténeti ebben a múzeumban Nógrádi Géza keze alatt született. Szervezőképessége, *szuggesztív egyénisége, akarata, ereje a munkához tiszteletet parancsolt... A korán megtört életműben sok az útkeresés, az indítások rengeteg energiát emésztő feladata. Szerette hivatását; a választott tudományt, népünk nehéz múltjának felderítését alázattal szolgálta. ... Tizenhét felnőtt esztendőt adni szüntelen lobogásban, s azután ráadásul az életet is, a legnagyobb dolog, amit ember tehet. A múltat kutatni, hogy tanulságaiból jobb élet szülessen, hogy a tudomány háza az élet iskolájává alakuljon, ez volt Nógrádi Géza igazi hivatása."

Soha nem ismert fáradtságot, ha közügyben* vagy mások érdekében kellett cselekednie. Városa sok gondjából vállalt részt. Számos más társadalmi funkciója mellett talán ezért is választották igen fiatalon - 26 éves korában - tanácsstagul is.

Tudományos, népművelési, valamint egyéb közéleti célkitűzéseit és eredményeit számos írása örökíti meg. Tanulmányai, közleményei, cikkei a Vasi szemlében, a Vas megyei Múzeumok Értesítőjében, a SAVARIÁBAN, a SÁRVÁR című cikkgyűjteményben, a Sárvári Honismereti Híradóban, a Vasi Népművelésben, a Vas megyei napilapban és a SÁRVÁR című időszakos lapban jelentek meg.

Sokirányú munkásságának társadalmi megbecsülését kitüntetései is jelzik. 1961-ben és 1968-ban a SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT, 1965-ben az "ÁRVÍZ-VÉDELEMÉRT, 1973-ban pedig a SZOCIALISTA HAZÁÉRT kitüntetésekben részesült.

1973 augusztus 29-én a sárvári vár dísztermében búcsúztatták, majd szülővárosa temetőjében helyezték örök nyugalomra. Hozzá tartozói, barátai, munkatársai és tisztelőinek száza kísérték utolsó útjára.

1973 október 26-án Budapesten hunyt el KOMÁROMY JÓZSEF, a Borsod megyei Múzeumi Szervezet 1968-ban nyugalomba vonult igazgatója.

1901-ben Jászberényben született. Tanulmányait szülővárosában, Budapesten (Iparművészeti Főiskola) és Kolozsvárott (Jogtudományi Egyetem) végezte. Már ifjúkorában vonzotta a régészet; e tudományhoz Banner János vezette el, akihez élete végéig meleg barátság fűzte. A régészeti munka mellett figyelme később várostörténeti, néprajzi, kultúrhistoriai témákra is kiterjedt. Első publikációi szülővárosához kötődtek; 1937 és 1943 között három kötetet szerkesztett és adott ki saját költségén, a Jász Múzeum évkönyveiként.

A múzeumi szakterületen 1950 óta töltött be vezetői beosztást. Előbb a jászberényi Jász Múzeum, majd a kecskeméti Katona József Múzeum vezetésével bízták meg. Mindkét intézmény munkáját rövid idő alatt újjá szervezte, korszerűsítette, felpezsdítette: gyűjtéseket, ásatásokat végzett, kiállításokat készített. Szervező, fejlesztő munkáját kitüntetéssel ismerték el.

1953-ban került a miskolci Herman Ottó Múzeum élére, majd 1962-ben történt megalakulása után a Borsod megyei Múzeumi Szervezet vezetését vette át. Sokirányú képessége ebben az életszakaszában mutatkozott meg igazán.

A Herman Ottó Múzeum irányítását kislétszámú kutatógárdával vette át. Évek során fokozatosan anyagi bázist szerzett s feltöltötte régészekkel, történészekkel és néprajzkutatókkal az intézményt s a szervezetet. Számítatlan időszaki kiállítás után 1963-ban sok előmunkálattal hozta létre munkatársival a Herman Ottó Múzeum kiváló állandó kiállítását. Igazgatása alatt létesült a Illafüredi, tokaji, szerencsi, keleméri, hejőkereszturi és szendrői helytörténeti múzeum, ill. kiállítóhely is.

Nagy örömmel vette ki részét az ismeretterjesztő munkából. Rendszeres előadója volt az általa szervezett Múzeumi Hétfőeknek; a napilapokban (Észak Magyarország, Déli Hírlap) sorozatokban tette közzé történeti cikkeit. 1956-tól évekig szerkesztette a Borsodi Szemlét is. Mindebben a múzeumok és a nagyközönség kapcsolatai megteremtésének és fenntartásának szándéka vezette. Nagy szakmai elfoglaltsága mellett közéleti szerepet is vállalt: 16 éven keresztül volt miskolci városi tanács tag, s 4 éven át a Végrehajtó Bizottság tagja is.

Tudományos munkája Borsodban leginkább várostörténeti témákhoz kötődött, de publikált régészeti dolgozatokat (pl. a miskolci sötétkapui és a diósgyőri ásatások eredményeit), településtörténeti feldolgozásokat, kereskedelem-történeti, nyomdatörténeti cikkeket, és írt a miskolci Vörös Órségről valamint a múzeumi névadóról: Herman Ottóról is. Legutolsó kötete 1972-ben "Miskolci séták" cím alatt jelent meg; ez a napilapokban megjelent cikkeit fogja egybe.

Nagy érdeme, hogy létrehozta és szerkesztette a miskolci múzeum kiadványsorozatát: a tudományos közléseket tartalmazó Évkönyveket, néprajzi köteteket, az ismeretterjesztő célú Közleményeket, a Múzeumi Füzeteket. Szerkesztői asztaláról csupán borsodi munkálkodása idején több mint 40 kö-

tet és füzet került a könyvtárak polcaira, kutatók és érdeklődők kezébe. Nagy "szereleme" volt a nyomda, ill. a nyomdai munka, amelytől élete utolsó napjaiig sem tudott megválni.

1973 november 1-én hunyt el BÁTORI MIHÁLYNÉ a Természettudományi Múzeum nyugalmomba vonult érdemes vezetője.

1946-tól 1967-ig volt a Múzeum dolgozója s e 21 évből több mint 16 éven át állt a könyvtár élén. Készségei: tudományoszeretete, könyvtárosi érzéke, nyelvismerete, széleskörű műveltsége és kollegiális magatartása tették őt alkalmassá feladatainak jó ellátására. Sokat tett a könyvtár fejlesztéséért, a felszabadulás után megháromszorozódott, több mint 200.000 kötetre nőtt anyagának feltárásáért, a kutatás számára hozzáférhetővé tételéért. Vezetése idején - és szerkesztésében - 27 dokumentációs, tájékoztató és katalógus kötet megjelentetését munkálta ki. Az ő időszakára esik a Múzeum nemzetközi kiadványcsere-kapcsolatainak kiépítése, az öt világrészben közel 1000-re emelkedett csereigény kielégítésének megszervezése is.

Igyekezetének, tevékenységének komoly része volt a Természettudományi Múzeum felszabadulás utáni erőteljes szakmai fejlődésében.

+ + +

"A közművelődés néhány időszerű kérdéséről, a könyvtárak, a múzeumok, a levéltárak, a művelődési otthonok közös és sajátos gondjairól" tanácskozott 1973 október hó 3-i ülésén a Közalkalmazottak Szakszervezete Elnöksége. Az értekezleten a Művelődésügyi Minisztériumot Kollár Ferenc a Közművelődési Főosztály vezetője, Gönyei Antal a Múzeumi Főosztály vezetője és Varga Sándorné a Levéltári Igazgatóság vezetőhelyettese képviselték, és résztvett azon Herceg Ferenc, az MSZMP KB Közművelődési Alosztályának vezetője, továbbá Kovács Mária, a SZOT Kulturális Osztályának vezetője.

Az eseményről a KÖZALKALMAZOTT-ban, a Szakszervezet lapjában (1973. évi novemberi szám) olvashatunk tájékoztatást. A közlemény szerint az Elnökség az említett intézmények közös problémájaként a következőket állapította meg:

1. A közművelődési intézményeknek egymással és a kulturális terület egyéb intézményeivel szorosan együtt kellene működniük, de

⁺E folyóiratkötetünk késedelmes megjelenése következtében e tájékoztatás jórészt elvesztette aktualitását: a tanácskozás által megfogalmazott problémák egy részének megoldása időközben megtörtént, mások megoldására pedig folyamatban vannak az intézkedések. Közreadása - úgy véljük - még így is indokolt, mivel hírt ad szakszervezetünknek a múzeumi dolgozók által eléggé nem ismert érdekvédelmi tevékenységéről. (Szerk.)

ez a koordináció sem országosan, sem helyi szinten nem kellő határfokú.

2. A tanácsi irányítás előre lendítette ezen intézmények fejlesztését, de a fenntartók anyagi lehetőségei, hozzáállása miatt egyenetlenség mutatkozik a fejlesztésben. Észlelhető az anyagi erők szétaprózódása is. Elhangzott olyan javaslat, hogy több területen gyorsabb fejlesztés szükséges, s azoknak a problémáknak megoldására, melyek megyei hatáskörben nem rendezhetők, létesítsenek központi alapot.

3. A könyvtáraknál, levéltáraknál, múzeumoknál a szakfelügyeleti tevékenység hatékonyabbá tételét várja a szakmai közvélemény.

4. Sürgős feladat a dolgozók továbbképzésének korszerű megoldása, a képesítési rendszer kiterjesztése egyes területekre. Mindaddig ugyanis, amíg középkaderek létszámát és képzésük színvonalát nem emelik, az amúgy is csekély létszámú tudományos dolgozók kénytelenek elvégezni azon munkák egy részét, amely a középkaderek feladata lenne.

5. A levéltárak és a művelődési otthonok dolgozóinak igénye, hogy hasonlóan a könyvtári dolgozók Szabó Ervin és a múzeumi dolgozók Móra Ferenc emlékérméhez, kapjanak az eredményes munkát kifejező szakmai kitüntetést.

6. Annak ellenére, hogy a szakszervezet kezdeményezésére 1971-72-ben átlag 12 százalékos bércorrekció történt, a bérek és a béren kívüli juttatások színvonala relatíve elmaradt, a bérrendezés nem terjedt ki a részfoglalkozásúakra; a bérrendszer elavult.

7. Az alacsony, egyszázalékos jutalomkeret miatt nem volt lehetséges a törzsgárda tagság egységes irányelvek alapján való rendezése sem, e vonatkozásban csupán elszórtan vannak helyi kezdeményezések.

8. A 44 órás munkahét bevezetésének elhúzódása még inkább súlyosbítja a más jellegű gondokat, nehezíti az utánpótlás biztosítását.

Tárgyalta az értekezlet az egyes intézmény-féleségek sajátos gondjait is. A KÖZALKALMAZOTT idézett közleménye a múzeumi szakterület szóba került, kiemelt sajátos problémáit a következők szerint ismerteti:

"A múzeumoknál a jelentős új beruházások (vári komplexum) ellenére a terület egésze elmaradott a működési feltételek tekintetében. Súlyosak a raktárgondok, sok az egészségtelen munkahely. Szinte teljesen hiányzik a középkaderek, kevés a kisegítő munkatárs. Nem fejlődtek kellően - különösen vidéken - a természettudományi, az ipartörténeti, a mezőgazdasági jellegű intézmények.

Hiányosak a közönségszolgáló osztályok. Tovább kell fejleszteni - jogszabályilag is - a meglévő értékek védelmét."

Ismeretes, hogy az MSZMP XI. kongresszusa számára kidolgozás alatt van a közművelődés átfogó fejlesztési terve, amelynek feladata az oktatásügy és az iskolán kívüli művelődés helyzetének elemzése és - mások mellett - annak értékelése is, hogy a könyvtárak, a múzeumok, a levéltárak és a művelődési otthonok tevékenysége megfelel-e a társadalmi igényeknek, a fejlesztésük arányban áll-e a szükséglettel, e szakterületek társadalmi rangja, dolgozóinak megbecsülése kielégítő-e.

Az elnökségi ülés a fejlesztési terv megfontolt kialakítása, ill. az érintett közművelődési szakterületek közös, valamint sajátos gondjainak megoldása tárgyában a párt és állami szervek számára készülő ajánlások kidolgozásához nyilvánvalóan értékes segítséget nyújtott.

+ + +

A Természettudományi Múzeum Könyvtára a természettudományi gyűjteménnyel rendelkező vidéki múzeumok könyvanyaggal való gyarapítását felvetve feladatai közé. Kezdeményezése párhuzamos az állományának revíziójára, duplum-anyagának és más főléspéldányainak a leltárából való kiiktatására vonatkozó törekvéseivel. 1973 folyamán már 966 könyvtári egységet adott át a vidéki múzeumoknak, illetve - elosztás céljából - a Központi Muzeológiai Technológiai Csoportnak.

A vidéki múzeumok közül a zirci, a gyöngyösi, a keszthelyi, a pécsi és a balassagyarmati múzeumok munkatársai a duplum-polcokról történt válogatással gyűjtötték össze a számukra használható anyagot. A helyszíni válogatás lehetőségének biztosítása mellett a jövőben a vidéki természettudományi részlegekhez főléspéldány-jegyzékeit is rendszeresen továbbítani fogja - amelyeket egyébként az Országos Széchényi Könyvtár Könyvforgalmi Főosztályán keresztül is köröztet -. Ezzel is segíteni kívánja, hogy a térítésmentesen rendelkezésre álló főléspéldányokról a vidéki múzeumok folyamatosan értesüljenek.

Ezen túlmenően - tudományági szakkönyvtári funkciójának megfelelően - a Könyvtár a vidéki múzeumoknak kölcsonöz is könyvtári anyagot, a könyvtárak közötti kölcsonözés szabályai szerint.

Személyi változások vezető állásokban

(1973. VI. 15. - 1973. XII. 31.)

Dr. Dévényi Józsefné, a Fővárosi Tanács VB Művelődésügyi Osztályától 1973. VII. 15-i hatállyal, főelőadói beosztással a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályához került.

Novák Sándor, a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának főelőadója, gazdasági tanácsos, 1973. VII. 22-ével elhunyt.

Erki Edit, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatóhelyettese e beosztásától 1973. VIII. 15-ével megvált.

Dr. Takács Lajos, a Néprajzi Múzeum osztályvezetője e beosztásától 1973. IX. 1-ével megvált.

Dr. Balkányi Enikő, a Petőfi Irodalmi Múzeum osztályvezetője 1973. X. 30-ával nyugalmomba vonult.

Dr. Tóth András, a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattári Osztályának vezetését átvette.

Barabás Magdát a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályán 1973. XII. 1-ével gazdasági főelőadóként kinevezték.

Múzeumi dolgozók kitüntetései
(1973. VI. 1. - 1973. XI. 31.)

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELNÖKI TANÁCSA

Szűcs Sándornak, a karcagi Győrffy István Nagykun Múzeum nyugalmazott igazgatójának, 70. születésnapja alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül, a MUNKA ÉRDEMREND arany fokozata,

Bíró Józsefnek, a Közlekedési Múzeum tudományos főmunkatársának, eredményes munkája elismeréséül a MUNKA ÉRDEMREND bronz fokozata,

Dr. Balkányi Enikőnek, a Petőfi Irodalmi Múzeum osztályvezetőjének, nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkája elismeréséül, a MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata,

Dr. Fodor Józsefnek, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum adminisztratív igazgatójának, nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül, a MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata

kitüntetéset adományozta.

A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTER

Ikvai Nándornak, a Pest Megyei Múzeumi Szervezet igazgatójának, a közművelődés terén kifejtett eredményes munkájáért a KIVÁLÓ NÉPMŰVELŐ címet,

augusztus 20. alkalmából, eredményes munkájuk elismeréséül

Agócsy Pálnak, a Természettudományi Múzeum muzeológusának a SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT kitüntetéset,

Jeles Jánosnak, a Pest Megyei Múzeumi Szervezet gépkocsivezetőjének a KIVÁLÓ DOLGOZÓ címet,

Kocsis Kálmánnénak, a Pest Megyei Múzeumi Szervezet hivatalsegédének a KIVÁLÓ DOLGOZÓ címet

adományozta.

A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTER

a nagycenki Széchenyi István Emlékmúzeum avatása alkalmából, eredményes munkájuk elismeréséül

Dr. Bánkuti Imrénnek, a Magyar Nemzeti Múzeum osztályvezetőjének,

Dr. Dávid Lajosnak, a Győr-Sopron Megyei Múzeumi Szervezet igazgatójának,

Dr. Vaszkó Ákosnak, a Közlekedési Múzeum osztályvezetőjének,

Hódi Istvánnak, a Közlekedési Múzeum gazdasági osztályvezetőjének,

a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum első önálló kereskedelmi kiállítása alkalmából, eredményes munkája elismeréséül

Dr. Pápa Miklósnak, a Múzeum Kereskedelmi Csoportja vezetőjének a SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT kitüntetést adományozta,

az esztergomi Keresztény Múzeum felújítása alkalmából végzett tevékenységért

Mucsi András művészettörténészt DÍCSÉRETBEŒ részesítette.

A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTER

a Közalkalmazottak Szakszervezete fõtitkárával egyetértésben a kiemelkedõ muzeológusi, illetve a múzeumügy fejlesztése érdekében végzett teljesítményük elismeréseként

Dr. Fülep Ferencnek, a Magyar Nemzeti Múzeum fõigazgatójának, Istenes Józsefnek, a kiskõrõsi Petõfi Emlékmúzeum vezetőjének, Kovács Istvánnak, a Természettudományi Múzeum fõigazgatóhelyettesének,

Lengyelné dr. Kovrig Ilonának, a Magyar Nemzeti Múzeum osztályvezetőjének,

Dr. Liptai Ervinnek, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokának,

Minarovich Jánosnak, a Tûzoltó Múzeum vezetőjének

a MÓRA FERENC EMLÉKÉRMET adományozta.

A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTER

az 1973. évi Országos Múzeumi és Műemléki Hónap alkalmával, eredményes munkájuk elismeréséül

Dr. Bánki Zsuzsannának, a székesfehérvári István Király Múzeum tudományos főmunkatársának,
Bíró Endrének, a Komárom Megyei Múzeumi Szervezet igazgatójának,
Dr. Bohus Gábornak, a Természettudományi Múzeum osztályvezető-helyettesének,

Dr. Botka Ferencnek, a Petőfi Irodalmi Múzeum osztályvezetőjének,
Esti Bélának, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum főigazgatójának,
Ézsiás Istvánnak, a Veszprém Megyei Múzeumi Szervezet csoportvezető restaurátorának,

Fodor Istvánnak, a Magyar Nemzeti Múzeum muzeológusának,
Horváth Istvánnak, az esztergomi Balassa Bálint Múzeum igazgatójának,

Héjj Miklósnének, az Iparművészeti Múzeum muzeológusának,
Dr. Janó Ákosnak, a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatójának,
Kmetty Lajosnak, a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet gazdasági vezetőjének,

Kovács Ilonának, a nyíregyházi Jósa András Múzeum restaurátorának,

Dr. Kőszegi Frigyesnek, a Budapesti Történeti Múzeum osztályvezető-helyettesének,

Lócsy Erzsébetnek, a Budapesti Történeti Múzeum osztályvezető-helyettesének,

Molnár Józsefnek, a gyöngyösi Mátra Múzeum muzeológusának,
Dr. Németh Péternek, a nyíregyházi Jósa András Múzeum muzeológusának,

Dr. Palov Józsefnek, a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeum igazgatójának,

Pesovár Ferencnek, a székesfehérvári István Király Múzeum osztályvezetőjének,

Petánovits Katalinnak, a keszthelyi Balatoni Múzeum igazgató-helyettesének,

Radnay Rudolfnének, a Pest Megyei Múzeumi Szervezet gazdasági vezetőjének,

Dr. Saád Andornak, a Borsod Megyei Múzeumi Szervezet nyugdíjasának,

Sarosác Györgynek, a mohácsi Kanizsay Dorottya Múzeum igazgatójának,

Dr. Selmeczi Lászlónak, a szolnoki Damjanich János Múzeum igazgató-helyettesének,

Dr. Szakács Margitnak, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum osztályvezetőjének,

Visyné dr. Stróbi Évának, a Magyar Nemzeti Galéria osztályvezetőjének

a SZOCIALISTA KULTURÁÉRT kitüntetését,

Bálint Jánosnak, a Magyar Nemzeti Múzeum kőművesének,
Barna Andornénak, az Iparművészeti Múzeum előadójának,
Bunke Zsuzsannának, a Természettudományi Múzeum preparátorá-
nak,
Erős Jánosnénak, a miskolci Herman Ottó Múzeum kisegítőjének,
Farkas Ferencnek, a táci Gorsium Szabadtéri Múzeum technikusá-
nak,
Gelencsér Ferencnek, a székesfehérvári István Király Múzeum fény-
képészenek,
Kenessey Sándornénak, a Magyar Nemzeti Galéria előadójának,
Kötél Antalnak, a Természettudományi Múzeum preparátorának,
özv. Molnár Antalnénak, a békéscsabai Munkácsy Múzeum terem-
őrének,
Dr. Némethy Endrénének, a Budapesti Történeti Múzeum restaurá-
torának,
Dr. Radó Gyulának, a szekszárdi Balogh Ádám Múzeum teremőrének,
Sallai Istvánnénak, a Szépművészeti Múzeum gondnokának,
Schein Jánosnénak, a szekszárdi Balogh Ádám Múzeum hivatalsegéd-
jének,
Tóásó Ödönnének, a Magyar Nemzeti Múzeum pénztárosának,
Tóthfalusi Lászlónénak, a Budapesti Történeti Múzeum restaurató-
rának,

a KIVÁLÓ DOLGOZÓ KITÜNTETÉST adományozta,

Bálint Jánost, a Néprajzi Múzeum műszaki ügyintézőjét,
Hagymásy Sándort, a Szolnok Megyei Múzeumi Szervezet nyugdíjasát,
Dr. Istenes Ferencnét, a szentesi Koszta József Múzeum gazdasági
ügyintézőjét,
Kiss Péternét, az egeri Dobó István Vármúzeum restaurátorát,
Kozma Jánost, a Néprajzi Múzeum restaurátorát,
Laczus Gézát, a szobi Börzsönyi Múzeum vezetőjét,
Létay Miklóst, a Budapesti Történeti Múzeum segédmuzeológusát,
ifj. Nacsa Mihályt, a szekszárdi Balogh Ádám restaurátorát,
Dr. Szirmai Krisztinát, a Budapesti Történeti Múzeum muzeológus-
sát,
Tóth Józsefnét, a lillafüredi Herman Ottó Emlékház gondnokát,
Vandornyk Józsefet, a Természettudományi Múzeum gazdasági cso-
portvezetőjét,
Vonsik Ilonát, a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet muzeológusát

DÍCSÉRETBEŒ részesítette.

A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTER

Dr. Czére Bélának, a Közlekedési Múzeum főigazgatójának, eredmé-
nyes munkája elismeréséül a SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT kitüntetést ado-
mányozta.

Nívójutalmak

A Közalkalmazottak Szakszervezete és a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya által közösen biztosított nívójutalomban 1973-ban a következők részesültek:

a/ kategória (jelentős tudományos munkáért, amely akadémiai vagy más díjban vagy jutalomban nem részesült)

Dr. Gozmány László osztályvezetőhelyettes,
Természettudományi Múzeum 4000 Ft

b/ kategória (Kiváló eredményű gyűjtőtevékenységért)

V. dr. Ember Mária tud. főmunkatárs,
Magyar Nemzeti Múzeum 4000 Ft

Dr. Szabó László muzeológus,
Damjanich János Múzeum, Szolnok 4000 Ft

c/ kategória (a tartalom és a megjelenítés tekintetében egyaránt kiemelkedő színvonalú kiállítás megrendezéséért)

Árokai Lajos osztályvezető,
Hadtörténeti Múzeum (megosztott jutalom) 2000 Ft

Maleczky Ágnes tud. munkatárs,
Hadtörténeti Múzeum (megosztott jutalom) 2000 Ft

Pongó János tud. főmunkatárs,
Hadtörténeti Múzeum (megosztott jutalom) 2000 Ft

Makai Ágnes tud. munkatárs,
Hadtörténeti Múzeum (megosztott jutalom) 1000 Ft

Galván Károly tud. munkatárs,
Hadtörténeti Múzeum (megosztott jutalom) 1000 Ft

d/ kategória (múzeumi ismeretterjesztésben hatásos, új módszer kezdeményezéséért)

Odaitételére megfelelő javaslat nem érkezett.

e/ kategória (a műtárgyállomány védelme terén nyújtott kimagasló teljesítményért)

Szvetlik Joachim főrestaurátor,
Iparművészeti Múzeum 4000 Ft

+ + +

Folyóiratunknak 1973-ban három száma (a 2. és 3. szám közös kötetben) jelent meg.

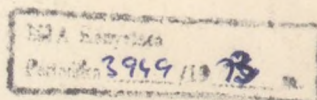
+ + +

TARTALOM:

Barbarits Lajos: Múzeumi feladatok a technikatörténeti ismeretterjesztés terén.....	3
Garai Tibor: Az új-legújabbkörtörténeti muzeológia emancipációja.....	7
Vicskó Lajos - Für Lajos - Fábrián Gyula: Tervezet a mezőgazdasági és agrártörténeti muzeológia fejlesztésére.....	19
Hoffmann Tamás: A népi műemlékek és kultúrpolitikai hasznosításuk.....	36
Korek József: A múzeumok működésének személyi feltételei és a szakmunkatársak képzésének problémái.....	46
Tamás István: A muzeológusképzés Angliában.....	60
Fülep Ferenc: Az ICOM Régészeti és Történeti Múzeumok Bizottságának ülése Budapesten.....	64
Kaszab Zoltán: Az V. Nemzetközi Entomofaunisztikai Szimpózium (SIEEC) Budapesten.....	69
Pogány Gábor: Irodalmi muzeológiai konferencia a Petőfi Irodalmi Múzeumban.....	77
V. G. Lurije: A szovjet múzeumok tömegmunkája 1945 és 1970 között.....	86
Csorba Csaba: A múzeumi kiállítás-ismertető füzetekről.....	102
Agócsy Pál: Természet és kultúra.....	107
Pápa Miklós: "A százéves magyar természetjárás" - a Testnevelési és Sportmúzeum kiállítása.....	110
Horváth Lajos: Természettudományi gyűjtőutak hajdan és ma - Magyar biológusok Kelet-Afrikában.....	117
Dankó Imre: Norvég múzeumokról.....	120
Külföldi folyóirat szemle.....	127
Hírek, események.....	136

INHALT:

Barbarits, L.: Aufgaben der Museen in der Verbreitung technikgeschichtlichen Kennt- nisse.....	3
Garai, T.: Emanzipation der neu-neuestzeit- lichen gesichtlichen Museologie.....	7
Vicskó, L. - Für, L. - Fábíán, Gy.: Entwurf für die Entwicklung der landwirt- schaftlichen und agrargeschichtlichen Mu- seologie.....	19
Hoffmann, T.: Volkskunstdenkmäler und ih- re Verwendung in der Kulturpolitik.....	36
Korek, J.: Personalbedingungen der Muse- umtätigkeit und problemen der Bildung von Fachkollegen.....	46
Tamás, I.: Museologenbildung in England.....	60
Fülep, F.: Sitzung des Ausschusses der ICOM archäologischen und histori- schen Museen.....	64
Kaszab, Z.: Das V. Internationale Entomo- faunistische Symposium (SIEEC) in Buda- pest.....	69
Pogány, G.: Literarisch-museologische Kon- ferenz im "Petöfi" Literatur-Museum.....	77
Lurije, V. C.: Massenarbeit der Museen in der Sowjetunion zwischen 1945 un 1970.....	86
Csorba, Cs.: Über die Ausstellungsführer- Hefter der Museen.....	102
Agócsy, P.: Natur und Kultur.....	107
Pápa, M.: "Die Hundertjährige ungarische Naturfreund-Bewegung" - Eine Ausstellung im Museum für Körpererziehung und Sport -	110
Horváth, L.: Naturwissenschaftliche Sam- mel-Expeditionen einst und heute - Unga- rischen Biologen in Ostafrika -	117
Dankó, I.: Über die norwegischen Museen.....	120
Ausländische Zeitschriftsrevue.....	127
Nachrichten, Begebnisse.....	136

E SZÁM MUNKATÁRSAI.

Barbarits Lajos, ny. múzeumi főigazgatóhelyettes,
Garai Tibor, a Budapesti Történeti Múzeum ny. tud. főmunkatársa
Vicskó Lajos, a Mezőgazdasági Múzeum főigazgatója,
Für Lajos, a Mezőgazdasági Múzeum osztályvezetője,
Fábián Gyula, a Mezőgazdasági Múzeum szaktanácsadója,
Hoffmann Tamás, a Néprajzi Múzeum főigazgatója,
Korek József, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóhelyettese,
Tamás István, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóhelyettese,
Fülep Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója,
Kaszab Zoltán, a Természettudományi Múzeum főigazgatója,
Pogány Gábor, a Petőfi Irodalmi Múzeum muzeológusa,
V. G. Lurije, a moszkvai Kulturális Tudományos Kutató Intézet tudományos munkatársa,
Csorba Csaba, a Budapesti Történeti Múzeum muzeológusa,
Agócsy Pál, a Természettudományi Múzeum muzeológusa,
Pápa Miklós, a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum csoportvezetője,
Horváth Lajos, a Természettudományi Múzeum osztályvezető-helyettese,
Dankó Imre, a Hajdú Megyei Múzeumi Szervezet vezetője,
Matskássy István, a Természettudományi Múzeum muzeológusa,
Jakabffy Imre, az Iparművészeti Múzeum osztályvezetője.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

MŰVELŐSI
KÖZMŰVELŐSI

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Dr. Czére Béla, Dr. Füzes Endre,
Hetés Tibor, Dr. Korek József (szerkesztő)
Kovács István (szerkesztő)

1973
8-3

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Készült a Népművelési Propaganda Iroda nyomdájában
Budapest, 4961-75 – Felelős vezető: Vymeták Ferenc

Múzeumi feladatok a technikatörténeti ismeretterjesztés terén

Korunk technikafejlődési tényeinek művelődéstörténeti rögzítése sohasem tudott, és máig sem tud lépést tartani a technikának robbanásszerűen tárguló actio radius-ával. A technika ősbibb, szélesebben és gyorsabban ható meghatározója volt a társadalmat alakító erők rendszerének, mint a kultúra más megnyilvánulásai, akár a tudomány vagy a művészetek. A tűztől, az éktől, a keréktől a Mars-rakétáig mindenre rájött az ember, és megtanult mindennel bánni, mindent a maga javára vagy egymás vesztére fordítani, amint ösztönösen, majd a kutató elme útmutatásával, el kellett érnie a fejlődés állomásait.

Ebben az egyre hatványozottabb sebességű folyamatban a XX. század átlagembere egyre többször riadtan néz körül: a technika új területein, az azokból nyíló távlatokban mind nehezebb eligazodnia. A technika vívmányai korszakhatárolók az emberiség életében, meg tudják változtatni az embert körülvevő anyagi és gondolati világot, és mégis: az ember egyéni ismeretanyagában, a közműveltség általános tudás-területén egyre több fehér folt keletkezik a technika szektorában. Napjainkban egyre több, egyebekben intenzív műveltségű ember is, csak a csodálatig és legfeljebb a praktikumok elfogadásáig jut el a technikai fejlődés egyes vonalainak megismerésében, de alig vagy egyáltalán nem tudja követni, összefüggésekben áttekinteni eredményeit olyan mértékben, hogy azok ismerete általános műveltségének integráns részévé váljék. Az igény, az érdeklődés, a kíváncsiság megvan korunk emberében a technika tudás-elemeinek megszerzésére; társadalmi elvárások is ösztönzik a közműveltség szélesebb kapunyitását a technikai ismeretek számára. A különböző fokú szakmai képzéstől a barkácsoló szakörökig a technika elsajátításának sokféle módján pallérozódnak speciális érdeklődésű koponyák, rátermett kezek. És mégis: az utca emberétől a tudós főig sokan vagyunk, akik - értve-nem értve - szégyellnénk nem tudni Picassoról és a Guernica-ról vagy a Fényes szelek jelrendszeréről, de sokkal kevesebbet tudnánk elmondani a komputer memória-egységének mibenlétéről, a lézer-sugár interplanetáris hatóerejéről, az atomerő megzabolázásáról és korunknak sok mindennapos technikai problémájáról. Ma, amikor az emberiség létét és az egyes ember személyes életét is testközelből befolyásolja a technikának szinte naponta továbblépő forradalma, e téren is magasabb mércét kell állítani a közműveltség fogalom-határainak kitűzésénél. Térben, időben gyorsabban ható módszerek szükségesek a technikai ismeretek társadalmi méretű kommunikációs lehetőségeinek megteremtéséhez. E feladatok a szervező kezdeményezés és a tanító közreműködés kötelezettségét róják a tudomány elkötelezettjeire, akik a múltban való öncélú elmerülés, vagy a kutatói kedvtelés esetlegességei helyett a fejlődésnek, mint folyamatnak dokumentálására, a természeti tények és ember-szempon-tú összefüggéseik felderítésére orientálják munkásságukat, és a technikatörténet